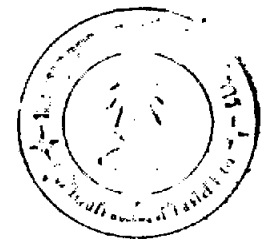

บทที่ 2

การใช้คำ

การใช้คำในภาษาสมัยสุโขทัยแตกต่างกับในภาษาปัจจุบันด้วยเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 การใช้คำในหมวดคำต่าง ๆ บางหมวด

- 2.1.1 คำอักษณนาม
- 2.1.2 คำสรรพนาม
- 2.1.3 คำนำหน้าชื่อ
- 2.1.4 คำปฏิเสธ
- 2.1.5 คำบุพบท

2.2 การใช้คำเพื่อออกมาตราต่าง ๆ

- 2.2.1 คำบอกเวลา
- 2.2.2 คำบอกระยะทาง
- 2.2.3 คำบอกน้ำหนัก
- 2.2.4 คำบอกมาตราเงิน

2.3 การใช้คำซ้อน

- 2.3.1 ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำซ้อน แต่ปัจจุบันใช้เป็นคำ ๆ เดียว
- 2.3.2 ในสมัยสุโขทัยและปัจจุบันใช้เป็นคำซ้อนทั้งคู่ แต่วิธีซ้อนต่างกัน

2.4 ความหมายและการใช้คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย

- 2.4.1 คำที่มีรูปเหมือนกับปัจจุบัน แต่ต่างความหมายกัน
- 2.4.2 คำที่มีรูปร่างกับปัจจุบัน แต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

- 2.4.3 คำที่มีรูปเหมือนกันความหมายเหมือนกัน แยกการใช้ต่างกัน
 2.4.4 คำที่มีใช้เฉพาะในภาษาสมัยสุโขทัยเท่านั้น

2.1 การใช้คำในหมวดคำต่าง ๆ บางหมวด

2.1.1 คำลักษณนาม

คำลักษณนามที่ปรากฏในภาษาสมัยสุโขทัย อาจนำมาศึกษาได้เป็น 2 เรื่อง คือ

2.1.1.1 ตำแหน่งของคำลักษณนาม

2.1.1.2 ประเภทของคำลักษณนาม

2.1.1.1 ตำแหน่งของคำลักษณนาม คำลักษณนามในภาษาสมัยสุโขทัย เมื่อปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของนามวลี หรือกริยาวลีจะอยู่ในตำแหน่งต่าง ๆ ได้ดังนี้

2.1.1.1.1 ปรากฏข้างหลังคำจำนวน เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของนามวลี ซึ่งมีการเรียงคำแบบ

	<u>คำนาม</u>	<u>คำจำนวน</u>	<u>คำลักษณนาม</u>
ตัวอย่าง	นรกระบาว	สิบหก	<u>อัน</u>
	เปรถ	กลาง	<u>จำพวก</u>
	ลูกสาว	สอง	<u>คน</u>
	ธ	สาม	<u>คน</u>
	คอกบัว	ห้า	<u>สิ่ง</u>

คำลักษณนามซึ่งปรากฏข้างหลังคำจำนวนนั้น ในบางกรณีอาจไม่มีก็ได้ เช่น

สลกบาตร	ยี่สิบ	
บาตร	สองร้อย	
แวน	หนึ่ง	
ชามลาย	สอง	
(คู่พี่น้องทองเคี้ยวหากคน)	ผู้ชาย สาม	ผู้หญิง สอง

ในภาษาปัจจุบันก็มีการละคำลักษณะนามข้างหลังคำจำนวน เช่น กาแฟ สอง
ไอวัลกิน หนึ่ง แต่จะใช้ในภาษาพูดเท่านั้น และมักจะใช้ในบางโอกาส เช่น กรณีสั่งของ¹
เป็นคน

ความปกติ คำลักษณะนามจะอยู่ข้างหลังคำจำนวนเสมอ แต่ในบางครั้ง คำนามอาจ
มาปรากฏข้างหลังคำจำนวน คือ อยู่ในตำแหน่งของคำลักษณะนาม ในกรณีเช่นนี้อาจจะถือว่า
คำนามเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นคำลักษณะนามได้ ลักษณะดังกล่าวมีปรากฏในภาษามัยสุโชทัย เช่น

สอง	<u>ปูหลาน</u>
ทุก	<u>ผี</u>
สาม	<u>นมปราสาท</u>
สี่	<u>ปากประตูหลวง</u>

ในภาษาปัจจุบัน คำนามซึ่งปรากฏในตำแหน่งคำลักษณะนามก็ยังคงมีใช้กันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาษาหนังสือพิมพ์² เช่น 15 นักโทษอุกฉกรรจ์ 4 มือปืน 3 โจรวัยรุ่น
2 จอมพล 1 พันเอก นอกจากนี้ ยังปรากฏเป็นชื่อเฉพาะของสิ่งต่าง ๆ เช่น สามควา
ห้าพะ (เครื่องหมายการก้าว) สามชาย หลายชีวิต สี่กรณี (ชื่อนวนิยาย) สามรักในกรุง-
โรม (ชื่อภาพยนตร์) เป็นต้น

¹ วาที ธีวารชกร, "ลักษณะของคำไวยากรณ์ในภาษาไทย," (วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516),
หน้า 46-7.

² พัทณี โชติกเสถียร, "โครงสร้างของนามวลีในภาษาไทย," (วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515),
หน้า 200.

2.1.1.1.2 ปรากฏข้างหน้าคำ หนึ่ง¹ เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของนามวลี
ซึ่งมีการเรียงคำแบบ

	<u>คำนาม</u>	<u>คำลักษณะนาม</u>	<u>หนึ่ง</u>
ตัวอย่าง	จาร์ก	<u>อัน</u>	หนึ่ง
	คน	<u>กรัว</u>	หนึ่ง
	ดอกไม้	<u>สิ่ง</u>	หนึ่ง
	พระญาเทพยดา	<u>คน</u>	หนึ่ง

2.1.1.1.3 ปรากฏข้างหน้าคำบอกกำหนดเสียงตรี เมื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของนามวลีซึ่งมีการเรียงคำแบบ

	<u>คำนาม</u>	<u>คำลักษณะนาม</u>	<u>คำบอกกำหนดเสียงตรี</u>
ตัวอย่าง	เขา	<u>อัน</u>	ัน
	ผ้า	<u>ผุง</u>	ัน
	ไม้มวง	<u>ผุง</u>	ัน
	คน	<u>หม</u>	ัน
	พระเป็นเจ้า	<u>องค์</u>	ัน

¹ สำหรับคำ หนึ่ง นี้ ดร. วิจิตร ติอ เป็นคำคำศัพท์ที่เช่นเดียวกับคำว่า แรก เกี่ยว
สุดท้าย หนาหลัง [ดู Vichin Panupong, "Inter - Sentence Relations
in Modern Conversational Thai". (unpublished Ph.D. Dissertation,
University of London, London, 1962.), p. 146.] แต่ น.ส.พัชนี โชติศักดิ์
จัดให้เป็นคำจำนวน ซึ่งอาจปรากฏข้างหน้าหรือข้างหลังคำลักษณะนามได้ และนามวลีซึ่งมีหนึ่ง
เป็นส่วนประกอบนั้น มีรูปแบบโครงสร้างแบบหนึ่งโดยเฉพาะ (ดู พัทณี โชติศักดิ์, เรื่องเดิม,
หน้า 51).

2.1.1.1.4 ปรากฏข้างหน้าคำกริยากรรมย่อย เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของ
นามวลีซึ่งมีการเรียงคำแบบ

	<u>คำนาม</u>	<u>คำลักษณนาม</u>	<u>คำกริยากรรมย่อย</u>
ตัวอย่าง	พระพุทธรูป	<u>อัน</u>	ใหญ่
	พระพุทธรูป	<u>อัน</u>	ราม
	แกงโม	<u>ลูก</u>	ใหญ่

2.1.1.1.5 ปรากฏข้างหน้าคำนามหรือนามวลี เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของ
นามวลีซึ่งมีการเรียงคำแบบ

	<u>คำลักษณนาม</u>	<u>นาม หรือ นามวลี</u>
ปรากฏข้างหน้าคำนาม	<u>ตัว</u>	เนื้อ
	<u>ตัว</u>	ปลา
	<u>หมู</u>	กรรท
	<u>ฝูง</u>	ขาว
ปรากฏข้างหน้านามวลี	<u>ฝูง</u>	นรกใหญ่
	<u>ฝูง</u>	คนธรรมดาทั้งหลาย

การที่คำลักษณนามสามารถปรากฏข้างหน้าคำนามหรือนามวลีได้นั้น ในภาษาไทย
ถิ่นต่าง ๆ ในปัจจุบัน อันได้แก่ ภาษาที่ใช้ในมณฑลไทว้เจา เสฉวน ยูนนาน กวางสี กวางตุ้ง
ก็มีเช่นเดียวกัน ดังเช่น หมา สีขาว โตมา โก สีขาว โตก็ เบ็ด สีขาว โตปัด หมู สีขาว
โตโม เป็นต้น หรือ เสื้อ ในภาษาไทยนั้น สีขาว ตัวเสื้อ เช่น ประโยค เสื้อ รองอยู่
ในป่า กว่า ตัวเสื้อ หงาวโฮอยู่ ในดง เสื้อ สีขาว แผนผูก เป็นต้น¹ ในภาษาไทยย่อย

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, "ความรู้เรื่องภาษาไทย," ศิลปากร, 13 (กรกฎาคม, 2512),
หน้า 43.

หากมีคำจำนวนก็จะเพิ่มคำจำนวนลงข้างหน้าคำลักษณนาม เช่น (ห้า) ตัวปลา และถ้ามีคำลำดับที่ก็จะเพิ่มคำลำดับที่ไว้ข้างหน้าหลังคำลักษณนาม เช่น ห้าฝน (เดียว) ¹

การที่ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ มีคำลักษณนามอยู่ข้างหน้าคำนามได้ เช่นเดียวกับในภาษาสมัยสุโขทัยนั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่าภาษาไทยแต่เดิมนั้น คำลักษณนามอาจปรากฏข้างหน้าหรือข้างหลังคำนามก็ได้ แต่ต่อมาคำลักษณนามที่ปรากฏข้างหน้าคำนามได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคำนามไป เช่น กิ่งไม้ หัวหอม ส่วนคำว่า ฝูง หมู่ ในปัจจุบันก็ยังคงปรากฏข้างหน้าคำนามได้แต่ไม่ได้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำนาม หากถือว่าเป็นคำสมุหนาม ให้อีกคำลักษณนามไม่ ² เช่น ฝูงนก หมู่ผีเสื้อ

2.1.1.1.6 ปรากฏร่วมกับคำกริยา เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของกริยาวลี ซึ่งมีการเรียงคำแบบ

ก)	<u>กริยาวลี</u>	(<u>คำนาม</u>)	<u>คำจำนวน</u>	<u>คำลักษณนาม</u>
ตัวอย่าง	เกล้า -	(ผม) -	ห้า	<u>เกล้า</u>
	เผา -	(รูปหอม) -	ทุก	<u>แหง</u>
	แตกออกไปเป็น		เจ็ด	<u>ภาค</u>
ข)	<u>กริยาวลี</u>	(<u>นามหรือนามวลี</u>)	<u>กำหนดจำนวน</u>	<u>คำลักษณนาม</u>
ตัวอย่าง	เลื้อกเอา	(ขนมในตระไลทอง)	ละคนละ	<u>ควง</u>

¹ อนุช อภาภิรม, "ลักษณนามไทย," วิทยาการ (กันยายน, 2506), หน้า 38-9.

² พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 72.

ตามตัวอย่างนี้ ละคนละ มีความหมายเท่ากับ คนละ ในที่นี้ถือ
เป็นคำหน้าจำนวน ซึ่งประกอบด้วยคำลักษณนาม คน กับ ละ

ในบางกรณี อาจไม่มีคำลักษณนามข้างหลังจำนวนก็ได้ เช่น

โอย (ทาน) แล้ปีแล้ ฐิบด้าน

ตามตัวอย่างนี้ แล้ปีแล้ มีความหมายเท่ากับ ปีละ ในที่นี้ถือเป็น
คำหน้าจำนวนซึ่งประกอบด้วยคำบอกเวลา ปี กับ ละ

ปัจจุบันคำลักษณนามที่ปรากฏร่วมกับคำกริยานี้ มีผู้จำแนกให้เป็นลักษณนามประเภท
หนึ่ง เรียกว่า ลักษณนามร่วมกับคำกริยา (Classifiers with verbs) ¹

สรุปได้ว่า ตำแหน่งของคำลักษณนามในภาษาสมัยสุโขทัยอาจปรากฏเป็นส่วนหนึ่ง
ของนามวลีหรือกริยาวลีก็ได้ ในกรณีที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของนามวลีนั้น คำลักษณนามอาจ
อยู่ได้ทั้งข้างหน้าคำนามหรือข้างหลังคำนาม

2.1.1.2 ประเภทของคำลักษณนาม คำลักษณนามในภาษาสมัยสุโขทัย อาจแบ่ง
ออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

2.1.1.2.1 คำลักษณนามสามัญ

2.1.1.2.2 คำลักษณนามบอกหมวดหมู่

2.1.1.2.1 คำลักษณนามสามัญ หมายถึงคำลักษณนามทั่ว ๆ ไปที่ใช้กับคำนามที่
แยกออกเป็นหน่วย ๆ แต่ละหน่วยมีจำนวนเป็นหนึ่ง คำลักษณนามเหล่านี้ได้แก่คำว่า การ
คน คลวง คาบ ควง คน ที่ นก ผู้ พระองค์ พาย ภาค เรือน ลูก สิ่ง อัน

¹ Vilai Ruyaporn, "Classifiers in Thai" (unpublished Master's
Thesis, Department of Foundation of Education, 1964 (B.E. 2507),
p. 24.

คำลักษณะนามสามัญในสมัยสุโขทัย เมื่อเทียบกับปัจจุบันแล้ว อาจแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ดังนี้

2.1.1.2.1.1 คำลักษณะนามสามัญที่ใช้กับคำนามต่าง ๆ ได้มากกว่าปัจจุบัน ได้แก่คำว่า คน ดวง คน ผู้ พระองค์ สิ่ง อัน

2.1.1.2.1.2 คำลักษณะนามสามัญที่ใช้กับคำนามคนละคำกับปัจจุบัน ได้แก่คำว่า แลว ที่ นึก ภาค เวียน ลูก

2.1.1.2.1.3 คำลักษณะนามสามัญที่มีใช้เฉพาะในภาษาสมัยสุโขทัยเท่านั้น ได้แก่คำว่า การ ซอก คลวง คาบ พาย

2.1.1.2.2 คำลักษณะนามบอกหมวดหมู่ หมายถึงคำลักษณะนามที่ใช้กับคำนามซึ่งอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก หรือ เป็นหมวดหมู่ คำลักษณะนามเหล่านี้ได้แก่คำว่า ฝูง หมู

คำลักษณะนามบอกหมวดหมู่ในสมัยสุโขทัยเมื่อเทียบกับปัจจุบันแล้ว อาจแบ่งเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ดังนี้

2.1.1.2.2.1 คำลักษณะนามบอกหมวดหมู่ที่ใช้กับคำนามต่าง ๆ ได้มากกว่าปัจจุบัน ได้แก่คำว่า ฝูง

2.1.1.2.2.2 คำลักษณะนามบอกหมวดหมู่ที่ใช้กับคำนามคนละคำกับปัจจุบันได้แก่คำว่า หมู

2.1.1.2.1.1 คำลักษณะนามสามัญที่ใช้กับคำนามต่าง ๆ ได้มากกว่าปัจจุบัน ได้แก่คำว่า คน ดวง คน ผู้ พระองค์ สิ่ง อัน

คน

ในภาษาปัจจุบัน คำว่า คน ใช้เป็นคำลักษณนามของ "มนุษย์สามัญทั่วไป" ¹ เท่านั้น แต่ในภาษาสมัยสุโขทัย คน เป็นคำลักษณนามที่ใช้ได้กว้างกว่าปัจจุบัน กล่าวคือ สามารถใช้กับบุคคลทุกระดับตั้งแต่ชั้นเจ้านาย บุคคลศักดิ์สิทธิ์ หรือถึงศักดิ์สิทธิ์ลงมาจนกระทั่งถึงคนธรรมดาสามัญ

คำลักษณนาม คน ในภาษาสมัยสุโขทัยอาจใช้กับคำนามต่อไปนี้ คือ เจ้ราชกุมาร นางฟ้า พระจตุโลกบาล พระพุทธรูป สังฆราช พิณอง ลูกสาว สาวใช้ ดังเช่น

เจ้ราชกุมาร (ปัจ. ใช้ องค์)

ตัวอย่าง "ส่วนว่า เจ้ราชกุมารทั้งหลาย 499 คน นั้นได้ ติคอยู่แต่ภายนอกนกรกแล"

(ไตร./น.92)

นางฟ้า (ปัจ. ใช้ องค์)

ตัวอย่าง "อีก นางฟ้า ทั้งหลายนับเป็นเมียพระอินทร์เจ้า 240,000,000 คน บ้าง ถือกามว่ามีอาทิ"

(ไตร./น.102)

การใช้คำลักษณนาม คน กับ นางฟ้า นั้น เสฐียรโกเศศ. ได้กล่าววินิจฉัยไว้ในสารคดีและประเพณีารูเกี่ยวกับเมืองสวรรค์และมีสาขเทวดาว่า

ในภาษาไทยนี้แต่คำว่า นางฟ้า ไม่ไ้แบ่งแยกนางเทพธิดาหรืออัปสร
สุดแล้วแล้วอยู่บนสวรรค์เรียกนางฟ้าไปทั้งนั้น เหตุฉะนี้ คำเทพธิดาและ
เทพอัปสร ภาษาไทยจึงใช้ปน ๆ กัน และใช้คำช่วยในการนับสำหรับนาง-

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, เรื่องเกม, หน้า 74.

อัปสรว่า องค์ เสมอด้วยเทพบุตร เทพธิดา ในไตรภูมิ ใช้ กน แทนคำว่า องค์ ะรอยจะเห็นว่า นางอัปสร ไม่ใช่เทพธิดาหรือเป็นเทวดาผู้หนึ่งโดยแท้จริง จึงใช้คำว่า กน หากได้ใช้คำว่า องค์ ไม่¹

อนึ่ง ในสมัยสุโขทัยบางครั้งอาจใช้คำลักษณะนาม นาง กับ นางฟ้า ได้

ตัวอย่าง "แตนางฟ้าอันรำระบ้านนี้ได้ 3882417 นาง"

(ไตร./น.99)

พระจุลโลกบาล (ปัจ. ใช้ องค์)

ตัวอย่าง "จึงพระจุลโลกบาลทั้ง 4 กน คนหนึ่งชื่อว่าท้าวฤๅษราช กนหนึ่งชื่อท้าว
ธรรฐราช กนหนึ่งชื่อท้าววิรูปักษ์ราช"

(ไตร./น.74)

จากตัวอย่างเกี่ยวกับนี้ จะเห็นได้ว่า คำลักษณะนามสำหรับ พระจุลโลกบาล อาจใช้ได้ทั้ง กน และ คน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าพระจุลโลกบาล ถึงแม้จะมีฐานะเป็นเทวดาบนสวรรค์และมีหน้าที่ดูแลรักษาโลกทั้ง 4 ทิศ ก็ตาม แต่โดยสภาพที่แท้จริงแล้วส่วนใหญ่เป็นยักษ์ เช่น ท้าววิรูปักษ์ ท้าวไพศพ² เป็นต้น ดังนั้น คำลักษณะนามที่ใช้ บางครั้งอาจเป็น กน³ ได้ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงเทวดา ปัจจุบันมักจะเรียกเป็น องค์ ไม่ใช่ กน หรือ คน เหมือนสมัยสุโขทัย

002691

¹ เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุนามราชธานี], สารคดีและประเพณีความรู้เกี่ยวกับเมืองสวรรค์และยี่สิบเก้าเทวดา (พระนคร: แพร่พิทยา, 2503), หน้า 29.

² เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุนามราชธานี], เล่าเรื่องในไตรภูมิ (พระนคร: คลังวิทยา, 2513), หน้า 136.

³ ปัจจุบัน กน เป็นลักษณะนามของยักษ์ ไม่ว่าจะยักษ์นั้นจะเป็นยักษ์ธรรมดา หรือพระยายักษ์ก็เรียกเป็น กน ทั้งสิ้น

พระพุทธรูปยืน (ปัจ. ไซ อังก์)

ตัวอย่าง "ถึกันั้นท่านเป็นเจ้า พอยให้แรกทลुक ประชนราก พระพุทธรูปยืนทั้ง 3 คน"
(จารึก 62./น.139)

สังฆราช (ปัจ. ไซ อังก์)

ตัวอย่าง "สังฆราชปราชญ์เรียนจบปฎักไทรยหลวกกว่าปุ่กฐในเมือ่งนี้ ทุกคนลुकแก้เมือ่ง
ศรีธรรมราชา"
(จารึก 1./น.9)

พี่น้อง (ปัจ. ไซ กน)

ตัวอย่าง "ดูพี่น้องทองเคียว ท่า กน"
(จารึก 1./น.1)

สาวไร่ (ปัจ. ไซ กน)

ตัวอย่าง "แอสาวไร่นางร่าระบ้านัน ได้ 27176919 คน"
(ไกร./น.99)

ดวง

ตามพจนานุกรม ¹ อธิบายว่า ดวง "เป็นคำเริ่มกสิ่งที่มีรูปกลม ๆ เช่น
ดวงดาว ดวงไฟ ดวงครา และบางสิ่งที่ไม่มึรูป เช่น ดวงหทัย ดวงวิญญาน" ในภาษาสมัย

¹ คณะกรรมการชำระพจนานุกรม, พจนานุกรมสมัยราชบัลลิตสถาน (พระนคร:
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2505).

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เมื่ออ้างถึงความหมายใบ "พจนานุกรม ฯ" จะหมายถึงพจนานุกรมสมัยราชบัลลิตสถานฉบับนี้.

สุโขทัย กวง ไซ่เป็นลักษณะนามสำหรับกำนามทั่วไป ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะตรงกับที่พจนานุกรม ๑
 นิยามไว้ คือมีลักษณะก่อนข้างกลม กล่าวคือ อาจไซ่กับ กงจักร เขาคมน (ขนม) ไซ่ ดอกบัว
 หลวง ดอกไม้เงินไม้ทอง ถ้วย น้ำเต้า บัตร แหวน

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการไซ่ กวง กับกำนามแต่ละคำ

กงจักร (ปัจ. ไซ่ วง)

ตัวอย่าง "ฉิวว่ากงจักรแกกวงนี้มิได้มาด้วยบุญพระธูของถอนเลย"

(ไกร./น.50)

เขาคมน (ขนม) (ปัจ. ไซ่ กอน หิน อัน)

ตัวอย่าง "แลมิอาจเอาเขาคมนกวงที่ใส่แหวนนั้นได้เลย"

(ไกร./น.77)

ตามตัวอย่างนี้จะเห็นว่าในภาษาสมัยสุโขทัย ไซ่ กวง กับ ขนม ซึ่งปัจจุบันไม่ไซ่
 แตะจะไซ่ กอน หิน หรือ อัน แทน ส่วนจะไซ่คำลักษณะนามคำใดกับขนมนั้นก็แล้วแต่ลักษณะ
 ของขมนั้นเป็นสำคัญ

ไซ่ (ปัจ. ไซ่ ลูก ใบ ฟอง)

ตัวอย่าง "มีว่าแสนางกินรีก็มีคัพถ แลเกิดเป็นไซ่ 2 กวง"

(ไกร./น.90)

ตามตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าไซ่คำลักษณะนาม กวง กับ ไซ่ ซึ่งผิดกับปัจจุบัน ในภาษา
 ปัจจุบันคำลักษณะนามที่ไซ่กับ ไซ่ อาจไซ่ได้ทั้ง ลูก ใบ ฟอง สำหรับใบและลูกจะไซ่ในภาษา
 พุค ส่วนฟองไซ่ในภาษาเขียน

ดอกบัวหลวง (ปัจ. ไซ่ ดอก)

ตัวอย่าง "ดอกบัวหลวง กวงใหญ่เท่ากงเกวียน"

(ไกร./น.24)

การใช้ ทอง เป็นลักษณะนามสำหรับคอกบัวหลวง นั้น นอกจากจะปรากฏใช้ในภาษาสมัยสุโขทัยแล้ว ในหนังสือวรรณคดีเก่า ๆ เช่น มหาชาวิกิคำหลวง ก็มีที่ใช้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

"อ้าวกระโทไชยผู้หนึ่งคำคมึก ลลิกถือคอกบัวหลวงหงษ์ทองมาในที่นั้น" ¹

นอกจากจะใช้คำลักษณะนาม ทอง กับ คอกบัวหลวง แล้ว บางครั้งอาจใช้กับคำลักษณะนาม คอก ได้เช่นเดียวกับปัจจุบัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "ครั้นว่านางสิ้นอายุสมแล้วจึงลงมาเกิดที่ในคอกบัวหลวงคอกหนึ่ง ฉันทมีอยู่ในสระ"

(ไทร./น.91)

คอกไม้เงินไม้ทอง (ปัจ. ใช้ กน)

ตัวอย่าง "ผู้ที่หนึ่งมีใจศรัทธา ให้อัฐิพระทองรับถนหนึ่งบูชาสนับเขียง 60000 แลฉันทจักฉลองถือคอกไม้เงินไม้ทอง ใ้ 5 ทอง"

(จารึก 95./น.61)

ถวย (ปัจ. ใช้ ใบ ถุย)

ตัวอย่าง "ถวยโคมลายทองหนึ่ง"

(จารึก 14./น.188)

"ถวยบริพินเล็กสีบทอง"

(จารึก 14./น.189)

¹ มหาชาวิกิคำหลวง (พระนคร. มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2496), หน้า 412.

ถามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ ถ้าเป็นสมัยปัจจุบันคำลักษณะนามของ ถ้วย ไม่ว่าจะเป็นถ้วย
ชนิดใดก็ตามจะใช้ ใบ ในภาษาเขียน ส่วนภาษาพูดจะใช้ ลูก แต่จะไม่ใช้ วง เลย

น้ำเต้า (ปัจ. ใช้ ลูก ใบ)

ตัวอย่าง "น้ำเต้าทองสัมฤทธิ์ วงหนึ่ง"

(จารึก 14./น.188)

บาตร (ปัจ. ใช้ ลูก ใบ)

ตัวอย่าง "บาตรทองเหลืองวงหนึ่ง"

(จารึก 14./น.188)

ในภาษาปัจจุบันสำหรับ น้ำเต้า (ทองสัมฤทธิ์) และบาตร (ทองเหลือง) ก็เช่น
เดียวกับ ถ้วย คือ ใช้คำลักษณะนาม ใบ ในภาษาเขียน และใช้ลักษณะนาม ลูก ในภาษาพูด

แหวนพระธรรมรงค์ (ปัจ. ใช้ วง)

ตัวอย่าง "พระองค์จึงถอดแหวนพระธรรมรงค์ วงหนึ่งออกจากพระกรแห่งพระองค์ "

(ไกร./น.77)

✓ ถน

ในภาษาปัจจุบัน ถน ใช้เป็นลักษณะนามของ "ยักษ์ ภูคนีปีศาจ นักสิทธิ์ เช่น ฉานี่
วิทยากร" ¹ แต่ในสมัยสุโขทัยใช้ไถ่กว้างกว่าปัจจุบัน คือ ถน อาจใช้เป็นลักษณะนามสำหรับ
บุคคลชั้นสูงหรือบุคคลที่กึ่งสิทธิ์ที่ควรแก่การเคารพลงมาถึงคนธรรมดาสามัญ และยักษ์

¹ พระยาอุปภิกขิตยสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช 2511),
หน้า 74.

คำว่า คน ในภาษาสมัยสุโขทัยอาจใช้กับคำนามต่อไปนี้ คือ ชาย ชี พรหม พระ
พระญาเพยกา พระมหาเถรเจ้า พระจตุโลกบาล พระญาอสูร ยักษ์

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้ คน กับ คำนามแต่ละคำ

ชาย (ปัจ. ใ้ คน)

ตัวอย่าง ".....ชาย ทั้ง 4 คน"

(จารึก 10./น.174)

ชี (ปัจ. ใ้ รูป องค์)

ตัวอย่าง "ชีสามคน แลคนให้ทองแลกำลัง"

(จารึก 106./น.129)

ตามตัวอย่างนี้ ชี หมายถึง พระ หรือ นักบวช ซึ่งปัจจุบันใช้กับคำลักษณนาม รูป
หรือ องค์

พรหม (ปัจ. ใ้ องค์)

ตัวอย่าง "ยังมีพรหมคนหนึ่ง ชื่อวาสนังกุมาร"

(ไตร./น.104)

พระ (ปัจ. ใ้ องค์)

ตัวอย่าง "เมื่อเขาพิมพ์พระ 18 คน"

(จารึก 95./น.61)

พระญาเพยกา (ปัจ. ใ้ องค์)

ตัวอย่าง "ดัดนั้นพระญาเพยกา คน 1 ชื่อว่า ท้าวไพรรพณ์นาราช"

(ไตร./น.98)

การที่สมัยสุโขทัยเรียกเทวดาเป็น คน นี้ เสรีบริโกเศศ อธิบายไว้ว่า

เมื่อภาษาไทยยังไม่ได้คำว่าองคจากภาษาสันสกฤตมาใช้เป็นคำไทย เดิมเห็นจะใช้คำว่าคน ดังที่ใช้กันในหนังสือรุ่นเก่าของภาษาไทยเดิม มีทางภาคภคัพพ เป็นคน เรียก พระเจ้าแผ่นดินว่า คนหนึ่ง หรือ สองคน ในไตรภูมิก็ใช้สำหรับ เทวดา มีอยู่หลายแห่ง เช่น เทพยดา 4 คน เป็นคน แต่ที่ใช้ว่าองคก็มี เห็น จะอยู่ในระยะที่ใช่คำว่า คน และ องค ระหว่างหัวทอกก็เป็นได้ ในฉางแห่งใช้ คำว่า อัน ก็มี...¹

อนึ่ง การใช้ คน สำหรับ เทวดา หรือ กษัตริย์ นั้น ในหนังสือรุ่นเก่า เช่น มหาชาทิกำหลวง ก็มีใช้เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง

"ในลครบันทึกนั้นว่า เทพบุตรคนหนึ่ง จึงนฤมิตรนิลเพศมาจุพระมหากษัตริย์นั้น..."²

"อันว่า พระมหากษัตริย์นั้น เสกวันเกี่ยวลครมาจุลคร"³

พระมหาเดรเจ้า (ปัจ. ใช้ องค)

ตัวอย่าง "ทานจึงอัญเชิญพระมหาเดรเจ้า คนหนึ่ง"

(จารึก 93./น.43)

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เสรีบริโกเศศ [พระยาอนุমানราชชน], สารคดีประเพณีบ้านกู เกี่ยวกับเมืองสุวรรณคีและฝั่งเทวดา (พระนคร: แพร่พิทยา, 2503), หน้า 29.

² มหาชาทิกำหลวง (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2496), หน้า 410.

³ เรื่องเกี่ยวกับ, หน้า 319.

พระญาอสูร (ปัจ. ไซ คน)

ตัวอย่าง "เมืองพิศวัตวันออกนั้น มีพระญาอสูร 2 คน"

(ไทร./น.34)

ยักษ์ (ปัจ. ไซ คน)

ตัวอย่าง "ในปากประดุกำแพงทั้ง 7 ชั้น นั้น มียักษ์อันเป็นใหญ่ 7 คน เฝ้าอยู่ อีกด้วย
บริวาร"

(ไทร./น.80)

คำว่า ยู มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "เป็นคำใช้แทนคำว่า คุณ หรือ สิ่ง
ที่ใกล้เคียงคน" ปัจจุบัน คำว่า ยู อาจใช้เป็นคำลักษณะนามได้เช่นเดียวกับคำว่า คุณ เช่น
คนยู ชายยู ซึ่งมีความหมายเท่ากับ คนคุณ ชายคุณ อย่างไรก็ตาม การใช้ ยู เป็น
คำลักษณะนามในปัจจุบันค่อนข้างจะจำกัดกว่าคำว่า คุณ คือ ใช้ได้ไม่ทุกกรณีเหมือนคำว่า คุณ
เพราะนอกจากจะใช้ได้ในกรณีข้างต้นแล้วจะใช้ได้ในอีกกรณีหนึ่ง คือ ใช้เป็นส่วนวนว่า
มนุษย์ทุกคนทุกนาม แท้จะไม่ใช้ว่า คน 2 ยู หรือ เด็กยูใด

ในภาษาสมัยสุโขทัย ยู อาจใช้เป็นคำลักษณะนามได้เช่นเดียวกับคำลักษณะนาม คุณ
คน ตัว องค์ กล่าวคือใช้กับ คำนาม นางแก้ว เปรี๊ยะ พระมหาเถรเจ้า ยักษ์ ราชกุมารภจ
จูก หลาน

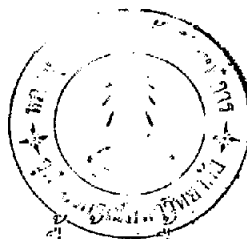
ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำลักษณะนาม ยู ในภาษาสมัยสุโขทัย

นางแก้ว (ปัจ. ไซ คน)

ตัวอย่าง "แล้ว ยังมีนางแก้วหนึ่งใส่ ลางคามมียูหญิงยูมียูอันใดกระทำมาแตก
แลนางนั้นมาเกิดแผ่นดินที่เราอยู่นี้"

(ไทร./น.65)

เปรต (ปัจ. ไซ กน)

ตัวอย่าง "เปรตผู้เมื่อชาติก่อนโพน เขายอมไถเขาเนื้อช้างเนื้อหมาและเนื้อสัตว์ทั้งหลายอันมีเล็บก็คี่ หาเล็บมีโลกก็คี่ ในลักษณะพระวินัยอันพระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ มีไฟพระสงฆ์เจ้าฉันได้ แลเสกโคม่าอำพรรางไฟพระสงฆ์เจ้าฉัน"

(ไกร./น.31)

พระมหาเถรเป็นเจ้า (ปัจ. ไซ องค)

ตัวอย่าง "จึงได้ไปอาราธนาฉันนคพระมหาเถรเป็นเจ้า ผู้หนึ่ง ชื่อ มหาสุมนเถร"
(จารึก 62./น.136)

ยักษ์ (ปัจ. ไซ กน)

ตัวอย่าง "ในปากประตูชั้นนอกมียักษ์ผู้หนึ่ง ชื่อว่ายมโกสิยักษ์"
(ไกร./น.80)

ราชกุมารภจ (ปัจ. ไซ องค)

ตัวอย่าง "ทรงมีราชกุมารภจผู้หนึ่ง..."
(จารึก 2./น.30)

ลูก หลาน (ปัจ. ไซ กน)

ตัวอย่าง "ลูกพอนุสรณ์นางนันทมผู้หนึ่งชื่อพระยามาเมือง"
(จารึก 2./น.28)

"ลูกพอนุสรณ์อินทราทิตยผู้หนึ่งชื่อพอนุสรามราชา"
(จารึก 2./น.28)

"หลานพอนุสรณ์อินทราทิตยผู้หนึ่งชื่อธรรมราชา"
(จารึก 2./น.28)

พระองค์

คำว่า พระองค์ ปัจจุบันใช้เป็นลักษณนามสำหรับ "ผู้ที่นับถืออย่างสูง เช่น พระพุทธเจ้า พระราชา เทวดาคือเป็นใหญ่ เจ้านายชั้นสูง" ¹ นับว่าเป็นคำที่ใช้ได้ไกลเคียง คำว่า องค์ แต่ในภาษาสมัยสุโขทัย พระองค์ นอกจากจะใช้ในความนิยามข้างบนแล้ว ยังอาจใช้กับกษัตริย์องค์อื่นด้วย

คำว่า พระองค์ ในภาษาสมัยสุโขทัย อาจใช้กับ คำนามต่อไปนี้ คือ พระเจดีย์เจ้า พระพุทธรูป พระสงฆ์ ลูกชาย (มหาจักรพรรดิราช) สานุกนิย (พระ)

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า พระองค์ กับคำนามแต่ละคำ

พระเจดีย์เจ้า (ปัจ. ใช้ องค์)

ตัวอย่าง "มีพระเจดีย์เจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามชื่อพระจุฬามณีเจดีย์เจ้าแล"
(ไกร./น.102)

พระพุทธรูป (ปัจ. ใช้ องค์)

ตัวอย่าง "แล้วสร้างพระพุทธรูปใหญ่พระองค์หนึ่ง"
(จารึก 86./น.12)

พระสงฆ์ (ปัจ. ใช้ รูป องค์)

ตัวอย่าง "เมื่อวันพระองค์กล่าวแก่ข้าพระเจ้าว่า จะเอาผ้าไตรจีวรแก่ข้าจงได้ 6 หมื่น สำหรับจะถวายแก่พระสงฆ์ 60000 พระองค์ นั้น ข้าก็หาให้พลันนั้น"
(ไกร./น.78)

¹ พระยาอุปถัมภ์ค้ำจุน, เรื่องเดิม, หน้า 74.

ลูกชาย (มหาดำรงพิริวราช) (ปัจ. ไซ องค์)

ตัวอย่าง "อันว่าพระญายูเป็นมหาดำรงพิริวราช นั้นยอมมีลูกชายพันพระองค์"
(ไตร./น.68)

สถานศึกษา (พระ) (ปัจ. ไซ คน)

ตัวอย่าง "แลสถานศึกษาทั้ง 7 พระองค์ นั้น"
(จารึก 49./น.85)

สิ่ง

คำว่า สิ่ง มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ของสิ่งต่าง ๆ อย่าง อัน เป็นคำใช้แทนนามทั่วไปไม่จำกัดว่าเป็นสิ่งมีชีวิต หรือไม่มีชีวิต" ในภาษาสมัยสุโขทัย สิ่ง ใช้กับคำนามได้ทั่วไปไม่จำกัดและคำนามที่มี สิ่ง เป็นลักษณนามนั้น ปัจจุบันจะใช้กับคำลักษณนามชนิด ตระกูล ประเภท หรือ อย่าง แทน

คำลักษณนาม สิ่ง ในภาษาสมัยสุโขทัย อาจใช้กับคำนามต่อไปนี้ คือ เขาสาร ข้าง คอกบัว คอกไม้ นก นาค ฝูงกุมารมุนษย์ พรรณ ไม้ ราชสีห์ ลม แสง ถิลา หญ้า
ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้ สิ่ง กับ คำนามแต่ละคำ

เขาสาร (เขาสาร) (ปัจ. ไซ ชนิด)

ตัวอย่าง "แลชาวอุครกูรนั้นมีเขาสารสิ่งหนึ่งชื่อสัตยชาล"
(ไตร./น.43)

ข้าง (ปัจ. ไซ ประเภท ตระกูล)

ตัวอย่าง "(ข้าง) สิ่งหนึ่งชื่อคังเคยบัตถิถูล"
(ไตร./น.23)

ตามตัวอย่างนี้ ช้าง สิ่งหนึ่ง หมายถึง ช้าง ประเภท หรือ ตระกูล หนึ่ง ไม่ได้แสดงจำนวนช้างที่เป็นรายแก้วหรือเป็นหมู่เป็นเหล่า ดังนั้น จึงไม่ใช้คำ เชือก หรือ โขลง เพราะในทันทีกล่าวถึงตระกูลของช้างเป็นสำคัญ

คอกบัว (ปัจ. ใช้ ชนิด ประเภท)

ตัวอย่าง "แต่มีสระหลายอันเพียรขอมคาบไปคอกคอกบัว 5 สิ่ง แดงงามนักหนา"
(ไตร./น.23)

คอกไม้ (ปัจ. ใช้ ชนิด ประเภท)

ตัวอย่าง "แต่มีกำแพงห้องล้อมรอบ มีคอกไม้ สิ่ง 1 ชื่อ อาสาฬหัทธมนักหนาแล."
(ไตร./น.103)

ตามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ ปัจจุบันจะใช้ ชนิด หรือ ประเภท แทน สิ่ง แต่จะไม่ใช้ คอก เพราะในทันทีไม่ถึงจำนวนนับ แคว้นหมายถึง ประเภท หรือ ชนิด ของ คอกไม้ มากกว่า

นก (ปัจ. ใช้ ชนิด)

ตัวอย่าง "นิว่าคนแห่งนั้นเขาตายไ้ เขามีพิศเอาอศภนั้นไปเสีย และยังมีนก สิ่งหนึ่ง ชื่อว่านกอินทรี นกอินทรีนี้หากมาคาบเขาไปเสียกลางป่าแล"
(ไตร./น.46)

นาก (ปัจ. ใช้ ชนิด)

ตัวอย่าง "นาก นั้นยังมีสอง สิ่ง สิ่งหนึ่ง ชื่อ ฉลอระ"
(ไตร./น.25)

ฝูงกุมารมณเฑียร (ปัจ. ใช้ ประเภท)

ตัวอย่าง "ฝูงกุมารมณเฑียรทั้งหลายอันเกิดมานี้มี 3 สิ่ง สิ่งหนึ่ง ชื่อว่า อภิชาติบุตร สิ่งหนึ่ง ชื่อว่าอนุชาภิบุตร สิ่งหนึ่ง ชื่อว่าอวชาติบุตร"

(ไตร./น.40)

พรวณ (หมายถึง สี่ ซึ่ง ปัจ. ใช้ สี่ อย่าง)

ตัวอย่าง "เทวดากลางจำพวกก็เอาผ้าเช็ดหน้าอันงามมีพรวณ 4 สิ่ง สีดำ สีแดง สีขาว สีเหลือง มาแลกที่หันตสระนำมาถวายพระอุทสาตรีธรรมาโศกราช"
(ไกร./น.70)

ตามตัวอย่างนี้ ถ้าเป็นภาษาในสมัยปัจจุบัน ลักษณะนามของสี่ จะเป็นลักษณนามซ้ำชื่อ คือ สี่ เช่น ธงชาติไทยมีสี่สามสี่ หรือ ตะกั่วงาม เป็น ธงชาติไทยมีสามสี่ แต่ถ้าจะใช้คำนามพรวณ เช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย ก็ควรใช้กับคำว่า อย่าง อย่างไม่รู้ก็ตาม ไม่ว่าจะ เป็นคำว่า พรวณหรือสี่ก็ตาม ในภาษาปัจจุบันจะไม่ใช้กับคำว่าสี่
ไม้ (ปัจ. ใช้ ชนิด ประเภท)

ตัวอย่าง "ยังมีไม้สิ่งหนึ่ง เที่ยวย่อมเป็นทองชื่อว่ามัญชุสกา"
(ไกร./น.47)

ราชสีห์ (ปัจ. ใช้ ประเภท ตระกูล)

ตัวอย่าง "อันว่าราชสีห์นั้นมี 4 สิ่ง สิ่งหนึ่งชื่อ ทิมสิงหะ"
(ไกร./น.21)

สำหรับ ราชสีห์ ก็เช่นเดียวกับช้าง คือ ปัจจุบันเราใช้ ประเภท ตระกูล เป็นลักษณนามแทน สิ่ง
ลม (ปัจ. ใช้ ชนิด ประเภท)

ตัวอย่าง "ลมทั้งหลาย 5 สิ่งนั้น มาพร้อมกันทีเดียวแล"
(ไกร./น.37)

แสง (ปัจ. ใช้ ชนิด อย่าง)

ตัวอย่าง "แลแสง 6 สิ่งนี้ เที่ยวย่อมพรายฉายวัดเจวียนรอบตัวพระอุทสาช้านั้น"
(ไกร./น.130)

ลีลา (ปัจ. ใ้ ชนิด)

ตัวอย่าง "ในแผ่นดินอุดรภูนั้น ยังมี ลีลา สิ่งหนึ่งชื่อ โจติปาสาณ"
(ไทร./น.43)

หญ้า (ปัจ. ใ้ ชนิด ประเภท)

ตัวอย่าง "แคว่ยังมี หญ้า สิ่งหนึ่ง ชื่อว่า วินยา เป็นชื่อในแผ่นดินนั้น"
(ไทร./น.46)

อัน

คำว่า อัน มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "เป็นคำบอกลักษณะสิ่งของมีลักษณะยาวหรือสั้น เป็นขึ้น เช่น ไม้" และ ในหลักฐานภาษาไทย พระยาอภัยภูเกศศิลปสารจัดให้ อัน เป็นลักษณะนามประเภทพจนานุกรม และถือเป็นคำลักษณะนามของ "สิ่งของหรือกิจการที่เป็นสามัญทั่วไป"¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในภาษาสมัยสุโขทัย อัน จัดเป็นคำลักษณะนามที่ปรากฏใช้มากที่สุด และสามารถใช้กับคำนามต่าง ๆ ได้โดยไม่จำกัดประเภทซึ่งต่างกับปัจจุบัน ในภาษาไทยสมัยอยุธยา² และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น³ อัน ก็เป็นลักษณะนามที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายและใช้ได้กว้างกว่าปัจจุบันมาก

¹ พระยาอภัยภูเกศศิลปสาร, เรื่องเดิม, หน้า 73.

² ปรีชา ช่างขวัญอิน, "การใช้ภาษาร้อยแก้วในภาษาไทยสมัยอยุธยา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2515), หน้า 146-9.

³ วิไลยา วิมุกตะตพ, "การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และคำทับศัพท์ในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513), หน้า 116.

คำลักษณะนาม อัน ในสมัยสุโขทัยอาจใช้กับคำนามต่าง ๆ ดังนี้ คือ กงจักร เกียน (เกวียน) กระดิ่ง กดอง กอนเสือก กาด เขา กากมไม้ คำพระเป็นเจ้า มง งาขาง จรามขัน (แบนหนึ่ง) จักรวาล จารึก ชันฟ้า ชาม ญาณ เกียน กระจับ คำหนัก เพชยกา นตร แรก นิมิตร บัดเพาะว่า ประอบ (ผอบ) ปราสาท ป่า ปี่ เปม ผ้าเช็ดหน้า แขนแก้ว แขนเงิน พระกัมภีร์ พระพุทธรูป พระอิฐฐารศ พิน ฟูก ภูมิ มุม (ประกู่) เมือง รัทมี ราชี่ โรงช้าง ลูกลู ลม ลูกลูไม้ วัชรปริบัติ วิถี ศาสตรา ตีลา กี่ล สระ สลึง (ขันพานรอง) สึงขั หนทาง หมอ หมอน หมูมูกดา เหล็ก หัว อวีจี อุทยาน

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ อัน กับคำนามแต่ละคำ
กงจักร (แก้ว) (ปัจ. ไซ้ ุง)

ตัวอย่าง "ยังมีกงจักรแก้วอันหนึ่งชื่อจักรรัตนะแล"
(ไทร./น.48)

นอกจากกงจักร (แก้ว) จะใช้กับคำลักษณะนาม อัน แล้วยังอาจใช้กับ ทอง โคควย กังตัวอย่าง เช่น

"อันวาทองจักรแก้วทองนี้ใส่มีโคมาควยบุญพระธูางอกกลอนเลย"
(ไทร./น.50)

เกียน (หมายถึงเกวียน) (ปัจ. ไซ้ เลม)

ตัวอย่าง "ผู้จกรวาลทั้งหลายนี้แล 3 อันอยู่ใกล้กันตั้งเกียน 3 อัน"
(ไทร./น.17)

กระดิ่ง (ปัจ. ไซ้ ไบ)

ตัวอย่าง "ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หัน"
(จารึก 1./น.8)

กลอง (ปัจ. ไร่ ไบ ลุง)

ตัวอย่าง "อันว่ากลองทั้งหลายไต่ 50,000 อัน อันเป็นเพื่อนกลองนั้น หากตั้งเองคุณมี
ผู้ทุ้ทุ้อันแล้ว"

(ไทร./น.100)

"สองฆ้องอัน กลองสามอัน"

(จารึก 106./น.123)

นอกจาก กลอง จะใช้กับลักษณะนาม อันแล้ว บางครั้งอาจใช้กับ ไบ และ ลูก ได้
เช่นเดียวกับปัจจุบัน ดังตัวอย่างเช่น

"ถั้กันั้น ยังมีคนขรรพหุ 1 ชื่อว่าธัมมากกลองใหญ่ไบ 1 ชื่อสุวัระ"

(ไทร./น.101)

"ยังมีเทพธิดาคน 1 ชื่อ กปนัถกั ก็กลองลูกหนึ่งชื่อว่าอานันทเกรี"

(ไทร./น.100)

กอนเลือก (ปัจ. ไซ กอน)

ตัวอย่าง "ที่ไต่ทองนอยภายในทองคนแรงมา เกิดนมีกอนเลือกอันหนึ่งซึ่งหนัก"

(ไทร./น.36)

กาด (ปัจ. ไซ กาด)

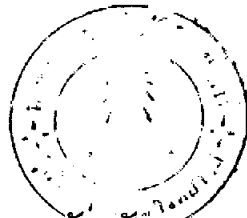
ตัวอย่าง "ทั้งระดู 3 อันก็กกาด 6 อัน ก็กกาดากสั้น บมีเป้เปกกกาด"

(ไทร./น.142)

เขา (ปัจ. ไซ ลุง)

ตัวอย่าง "มีเทพคาในเขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกมีในเมืองนี้"

(จารึก 1/น.9)

นอกจากจะใช้คำลักษณะนาม อัน กับ เขา แล้ว อันยังใช้กับเขาพระ-
หิมพานต์ จอมเขาและภูเขาได้อีกด้วย

ตัวอย่าง "ใหม่ทั้งเขาพระหิมพานต์ 7 อันแล"

(ไตร./น.135)

"มาประคิษฐานเหนือจอมเขาอันนี้"

(จารึก 8/น.115)

"นรคนั้น มีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่หลายนัก"

(ไตร./น.13)

ค่าคบไม้ (บัจ. ใช้ ถึง อัน)

ตัวอย่าง "ไม้คั่นนั้นใหญ่ได้ 4000 วา โดยสูงแต่คินถึงค่าคบได้ 46,000 วา
แต่ค่าคบถึงปลายยอดสุดได้ 84,000 วา และมีค่าคบไม้ใหญ่ 4 อัน"

(ไตร./น.131)

คำพระเป็นเจ้า (ในความหมาย ว่า คำสั่งสอน ซึ่งปัจจุบันน่าจะใช้กับ
ประการ)

ตัวอย่าง "จักฟังคำพระเป็นเจ้าทุกอันแล"

(จารึก 2./น.34)

ตามตัวอย่างนี้ พระเป็นเจ้า หมายถึง พระพุทธเจ้า และ คำ ในที่นี้
หมายถึง คำสั่งสอนหรือโอวาท คำพระเป็นเจ้า จึงมีความหมายโดยสรุปว่า
พระธรรมคำสั่งสอน หรือพุทธโอวาท นั้นเอง ซึ่งตามตัวอย่างนี้ ปัจจุบันอาจใช้
ประการแทนอัน

ฆอง (ปัจ. ไซ อ๊ก)

ตัวอย่าง "ฆองตองอ๊ก"

(จารึก 106/น.127)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า ไซ อ๊ก กับ ฆอง ซึ่งปัจจุบันลักษณะนามของฆองคือ อ๊ก

งา (ข้าง) (ปัจ. ไซ ข้าง อ๊ก)¹

ตัวอย่าง "อันว่าหัวข้างทั้ง 33 หัว แลหัวมิ่ง งา 7 อ๊ก"

(ไตร./น.99)

จรามอ๊ก (หมายถึงแผ่นหนัง ซึ่งในปัจจุบันน่าจะใช้กับคำลักษณะนาม แฉน)

ตัวอย่าง "จรามอ๊กอันหนึ่ง"

(จารึก 106/น.127)

ในพจนานุกรม ๆ มีคำว่า จรามอ๊ก ซึ่งหมายถึง ท่อนหนัง คำนี้มีปรากฏในวรรณคดี เช่น "ทรงกรองอชินจรามอ๊กเป็นเครื่องคลุม" (มหาเวศสันถรชาดก กัณฑ์จุลพน) แต่ จรามอ๊ก

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คำลักษณะนามสำหรับ งาข้าง นั้น นอกจากจะใช้คำว่า ข้าง อ๊ก แล้ว ยังปรากฏว่าอาจใช้คำว่า กึ่ง ใดควย แต่ไม่เป็นที่นิยม เข้าใจว่าเป็นคำที่มีใช้เฉพาะคนส่วนน้อยเท่านั้น [ดู "อักษรานุกรมปลายบาทสังขยา," ราชบัณฑิต (พระนคร: โรงพิมพ์สหกรณ์การพิมพ์, 2499), หน้า 35.]

ในที่นี้แปลว่า แขนหนึ่ง ¹ และเร็นคำที่ไม่ปรากฏใช้ในภาษามัจจุบัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน คำลักษณะนามของ แขนหนึ่ง น่าจะเป็น แขน มากกว่า อัน ความที่ปรากฏใช้ในภาษามัยสุโขทัย

จักรวาล (ปัจ. ไม่ปรากฏคำลักษณะนามสำหรับจักรวาล แถ่น่าจะใช้กับคำลักษณะนามซ้ำชื่อใด)

ตัวอย่าง "ฝูงจักรวาลทั้งหลายนี้แล 3 อันอยู่ไกลกันถึงเกียน 3 อัน แลวางไวข้างกันถึง
 มาก 3 ลูก อันชื่อว่าไวไกลอันนั้นห่างจักรวาล 3 อันแล"
 (ไตร./น.17)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า ไม่ก่าลักษณะนามอันกับจักรวาล ในที่บางแห่ง ถ้า
 ลักษณะนามสำหรับจักรวาล ใช้เป็นลักษณะนามซ้ำชื่อ

ตัวอย่าง "แต่เมื่อพรหมแก่มือหนึ่งก็ค้จะให้ เรืองไปทั่วทั้งจักรวาลทั้งหลายใดหมื่นจักรวาล
 กิ่งกลาดวนทุกแห่ง"

(ไตร./น.111)

สำหรับปัจจุบัน เมื่อพูดถึงจักรวาล เราหมายถึงจักรวาลที่เราอยู่เพียงจักรวาลเดียว
 จึงไม่มีการนับจำนวนจักรวาลอื่น ๆ ดังนั้นคำที่ใช้ในการนับจึงไม่มี ปัจจุบันเมื่อพูดถึง
 จักรวาลในแง่วิทยาศาสตร์ เรามีคำว่า สุริยจักรวาล ซึ่งเรียกเป็น ระบบ เช่น ในอวกาศ
 มีระบบสุริยจักรวาลมากมายหลายระบบ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ", ประชุมจารึก
 ภาคที่ 4 ประมวลจารึกในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง
 ของประเทศไทย อักษรวิจิตรอักษร และภาษาไทย ขอม มอญ บาลี สันสกฤต (พระนคร:
 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 132.

จารึก (ปัจ. ใ้ หลัก)

ตัวอย่าง "จารึกอันหนึ่งมีในเมืองเซลิยง

(จารึก 1/น.10)

ชันฟ้า (ปัจ. ใ้ ชัน)

ตัวอย่าง "แต่ชันฟ้า 6 อัน ชื่อธกามาพรสวรรค์แล"

(ไทร./น.107)

นอกจากจะใช้คำลักษณนาม อัน กับ ชันฟ้า แล ยังอาจใช้คำลักษณนามซ้ำชื่อได้

อีกด้วย

ตัวอย่าง "แต่ 6 ชันฟ้า ชื่อธกามาพรภูมิแล"

"ไทร./น.107)

ชาม (ปัจ. ใ้ ใบ ลูก)

ตัวอย่าง "ชามเล็ก 6 อัน"

(จารึก 106.น.128)

ตามตัวอย่างนี้ ถ้าเป็นภาษาเขียนในสมัยปัจจุบันจะใช้คำลักษณนาม ใบ แต่ถ้าเป็นภาษาพูด ใช้ได้ทั้ง ใบ และ ลูก

ชาน (ปัจ. ไม่ปรากฏคำลักษณนามที่ใช้กับชานชามนี้)

ตัวอย่าง "จึงก่อปรก้วยชาน 5 อัน ๆ หนึ่ง คือ อธิวิริยชาน 1 ทิพยโสดชาน 1 ทิพยวัณชาน 1 ปรจิตลวิชชาน 1 ปุณฺเพนิวาसानุสติชาน 1"

(ไทร./น.113)

ตามตัวอย่างนี้ ชาน หมายถึงความรู้ ปัญญา ซึ่งแยกออกเป็นพวก ๆ ได้ ดังนั้นในภาษาปัจจุบัน หากจะใช้คำลักษณนามกับ ชาน ก็ควรจะใช้กับคำ จำพวก

เคื่อน (หมายถึงพระจันทร์) (ปัจ. ใ้ ดวง)

ตัวอย่าง "ข้าวปุ้นายังจะหอนไคยไควมีเคื่อน 2 อันบ้างฤา"

(ไทร./น.50)

ตระวัน (ก็ือ ตะวัน) (ปัจ. ใ้ ดวง)

ตัวอย่าง "เห็นคังตระวันสองอันเรื่องใสงามนัคหนา"

(ไทร./น.34)

ตามตัวอย่างนี้จะเห็นไควว่า ใ้ อัน กับ ตระวัน แต่ใบบางกรั้งอาจใ้กับคำลักษณะนามควงไค เช่นเดียวกับที่ใ้กับ ควงอาทิตย์ หรือ พระอาทิตย์

ตัวอย่าง "อุมบี่หึง ตระนัคเกิดเป็นตระวัน 4 ควงนั้นมา"

(ไทร./น.134)

เป็นที่น่าสังเกคว่า ในขณะใ้ ใ้ อัน ควง กับ ตระวัน นั้น พระอาทิตย์ซึ่งเป็นไวพจน์ของคำนามคำเดียวคนี้ ในสมัยสุโขทัยใ้กับควงควย ซึ่งนับว่าเป็นการใ้คำลักษณะนามกับคำนามที่ตรงกับใ้ปัจจุบัน

ตัวอย่าง "ชนหังบ่วงมุงว่า พระอาทิตย์ เป็น 2 ควงแล"

(ไทร./น.61)

คำหนัก

(ปัจ. ใ้ องค หลัง)

ตัวอย่าง "กระทำคำหนักอันหนึ่ง"

(จารึก 10/น.172)

คำว่า คำหนัก มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "เรือของเจ้านาย" ตามตัวอย่างข้างคนี้จะเห็นไควว่าใ้ในสมัยสุโขทัย ใ้กับคำลักษณะนาม อัน กับ คำหนัก แลสำหรับใ้ปัจจุบัน คำลักษณะนามที่ใ้กับคำหนักอาจจะเป็นหลัง หรือ องค ไคหัง 2 คำ หังนี้แลแล้วแลความสำคัญองคำหนักคนี้ ๆ ว่าเป็นเรือองเจ้านายใ้ระดับใ้หน ถ้าเป็นใ้ที่ระคัมของ

115492278

พระเจ้าแผ่นดินก็มีคำว่า พระนำหน้าคำหนัก เป็น พระคำหนัก ในกรณีเช่นนี้ จะใช้องค์ เช่น พระคำหนักจิตรลดาภิเษก เป็น พระคำหนักองค์สำคัญ ในพระราชวังกุสุมิต แก่คำหนัก นั้นมีความสำคัญไม่มากนัก คือ ไม่ได้เป็นเพื่อประทัยของพระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้านายชั้นสูง ก็ใช้คำว่า หัตถ์ เป็นลักษณะนาม ดังตัวอย่างเช่น "คำหนักหัตถ์นี้ สมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2231-พ.ศ. 2245) โปรดให้สร้างถวายพระพุทโธสมาจารย์ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระองค์" ¹

เทพยดา (ปัจ. ใช้ องค์)

ตัวอย่าง "เทพยดา ทั้ง 4 อัน ๆ อยู่เหนือจอมเขายุกนธรนั้นแล" .

(ไทร./น.95)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยเรียก เทพยดา เป็น อัน ซึ่งการใช้ อัน กับ เทพยดา นี้ เสฐียรโกเศศ ได้อธิบายไว้ว่า "...ในบางแห่งใช้คำว่า อัน ก็มี เช่นกล่าวถึงท้าวจตุโลกบาลว่าเทพยดาทั้ง 4 อัน ยากที่จะเข้าใจได้ว่า ทำไมจึงใช้ อัน เพราะ อัน เป็นคำช่วยนับสำหรับสิ่งของที่ลักษณะเป็นแผ่นเท่านั้น" ²

นรก (ปัจ. ใช้ ชั้น)

ตัวอย่าง "แดน นรก อัน ชื่อว่า สหัสสีพารก นั้นอยู่เหนือ นรก ทั้ง 7 อัน นั้น"

(ไทร./น.9)

¹ กรมศิลปากร, "การซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังคำหนักพระพุทโธสมาจารย์ วัดพุทธไสสวรรคย์ พระนครหรืออยุธยา," ศิลปกรรมในสมัยอยุธยา (พระนคร: กรมศิลปากร, 2514), พิมพ์เนื่องในวันเด็กแห่งชาติ 9 ม.ค. 2514, หน้า 25.

² เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุนามราชาชน], สารคดีและประเพณี เกี่ยวกับเมืองสวรรคคและมีสงเทวดา (พระนคร: แพร่พิทยา, 2503), หน้า 29.

นิมิต (ปัจ. ไซ่ อย่าง ประการ)

ตัวอย่าง "อันว่าการอันเห็นนิมิต 5 อัน ดังนี้"

(ไตร./น.9)

บัณฑิต (ปัจ. ไซ่ ลูก)

ตัวอย่าง "ยังมีเทพธิดาตนชื่อว่า ยามาแต่บัณฑิตอันหนึ่ง ชื่อว่าโมกษะบัณฑิต"

(ไตร./น.101)

ประอบ (หมายถึง มอบ) (ปัจ. ไซ่ ใบ ลูก)

ตัวอย่าง "นางอสนิมิตทาจิงเอาประอบแก้วอันเต็มไปด้วยผ้ายาพิษใส่ในประอบสุวรรณ
รักบัณฑิต"

(ไตร./น.75)

ปราสาท (ปัจ. ไซ่ องค์ หลัง)

ตัวอย่าง "ในเดือนหก บุรณมี วันพฤหัสบดี ทานพญาธรรมิกราช ให้ทานแปลงปราสาท
อันหนึ่ง"

(จาวริก 62./น.141)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า เรียก ปราสาท เป็น อัน แต่สำหรับปัจจุบันคำลักษณะ
นามสำหรับปราสาท อาจใช้ องค์ หรือ หลัง ก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่ว่าจะพูดถึงปราสาทในแง่ไหน
ถ้าหมายถึงสิ่งก่อสร้างอย่างหนึ่งก็ใช้ หลัง แต่ถ้าหมายถึงที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินก็ใช้
องค์ ดังตัวอย่างการใช้คำทั้ง 2 นี้ในปัจจุบัน เช่น

พระมหาปราสาทองค์แรกที่สร้างในพระราชวังหลวงนั้น ใกล้เคียงแบบพระที่นั่ง
สุวรรณภูมิมหาปราสาทที่กรุงศรีอยุธยาสร้าง แต่สร้างอยู่ในที่ที่สร้างพระที่-
นั่งสุริยาสนมอันริท พระมหาปราสาทองค์ที่งามพระราชพงศาวดาร กล่าววา
สร้างภายในหลัง ... เมื่อไฟไหม้พระมหาปราสาทหมดหลังองค์แล้ว พระบาท-

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จักรพรรดิพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมุหนายกหรือ
 ปรมาเสนาบดีเกล้าฯ และโศภนบดีสร้างปราสาททองคำใหม่ขึ้น โดยสร้างใหม่ขนาดเล็ก
 กว่าองค์เก่า...¹

ป้า (ปัจ. ไซ้ แห่ง ป้า)

ตัวอย่าง "ถักแม่น้ำในเบื้องหน้ามีป้า 6 อัน"

(ไตร./น.127)

ปี่ (ปัจ. ไซ้ เลา)

ตัวอย่าง "อันว่าปี่ทั้งหลายได้ 60,000 อัน อันเป็นเพื่อนปี่นั้นหากตั้งเอง"

(ไตร./น.101)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่าไซ้ อัน กับ ปี่ ซึ่งปัจจุบัน สำหรับภาษาเขียนมีบัญญัติ
 ไว้ว่าคำลักษณะนามที่ไซ้กับ ปี่ หรือ ขลุ่ย คือ เลา² แต่ปรากฏว่าไม่เป็นที่ยอมรับส่วนใหญ่
 จะไซ้กับ อัน แต่เป็นการใช้ในภาษาพูด

นม (ปัจ. ไซ้ เกล้า)

ตัวอย่าง "แลคันชัพขุนนเกล้านม 5 อัน"

(ไตร./น.104)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, พระบรมหาราชวัง (พระนคร:
 โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจัดพิมพ์ถวายเนื่องใน
 วโรกาสวันรัชดาภิเษก 9 มิถุนายน 2514.

² พระยาอุปกิตศิลปสาร, เรื่องเดิม, หน้า 73.

ตามตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่า ไซ อัน กับ มม (ซึ่งเกล้าไว้) ซึ่งปัจจุบันนี้จะใช้ กับคำว่า เกล้า อย่างไรก็ตาม ในบางแห่งอาจใช้ เกล้า แทน อัน เช่น

ตัวอย่าง "แล้วจึงเกล้ามมเป็น 5 เกล้า"

(ไทร./น.104)

ผ้าเช็ดหน้า (ปัจ. ไซ ผืน)

ตัวอย่าง "ผ้าเช็ดหน้าอันหนึ่งบูชาพระมหาธาตุ"

(จารึก 10./น.172)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า ไซ อัน กับ ผ้าเช็ดหน้า แต่ในบางครั้งก็ใช้ ผืน เป็น คำลักษณะนามของ ผ้าเช็ดหน้า เช่นเดียวกับปัจจุบัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "เจ้าพระบาทได้อวยผ้าเช็ดหน้าผืนหนึ่ง แก่พระปัดแขกโพธิ์เจ้าพระองค์หนึ่ง"

(ไทร./น.78)

แผ่นแก้ว (ปัจ. ไซ แผ่น)

ตัวอย่าง "แลน้ำนั้นใสงาม บมิขระไซร่คุดแผ่นแก้วอันใหญ่"

(ไทร./น.24)

แผ่นดิน (ปัจ. ไซ แห่ง ผืน)

ตัวอย่าง "คนอันเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปนี้ เขาบ่อนไปเกิดในแผ่นดิน 3 อันนั้นเลย"

(ไทร./น.43)

พระกัมภีร์ (ปัจ. ไซ บท ตอน เล่ม)

ตัวอย่าง "ในพระกัมภีร์อันหนึ่งว่าคั้งนี้ แผ่นดินในอุครกุรุทวีปนั้นราบคายเสมอกันงาน นึกหนา"

(ไทร./น.46)

พระพุทธรูป (ปัจ. ไซ อองก์)

ตัวอย่าง "มีพระพุทธรูปอันใหญ่มีพระพุทธรูปอันราม"

(จารึก 1./น.9)

คำลักษณนาม อัน ที่ใช้กับ พระพุทธรูปนี้ ในที่บางแห่งจะใช้ องก์ เช่นเดียวกับ
ปัจจุบัน กล่าวคือ ไซ องก์ กับ พระเป็นเจ้า ซึ่งหมายถึง พระพุทธรูป เช่น

ตัวอย่าง "พระเป็นเจ้าองก์นี้เกิดไสดง นางแก้ว สดาก"

(จารึก 37./น.24)

พระอัญญาภท (ปัจ. ไซ อองก์)

ตัวอย่าง "มีพระอัญญาภทอันหนึ่งดุกยื่น"

(จารึก 1./น.9)

พิน (ปัจ. ไซ ลัน)

ตัวอย่าง "แลพินทั้งหลายอันได้ 60000 อัน ที่เป็นเพื่อนพินนั้นหากังเองแล"

(ไตร./น.100)

นอกจากจะใช้คำลักษณนาม อัน กับ พิน แล้ว ในที่บางแห่งจะใช้ กวาง เช่น

ตัวอย่าง "ครั้นว่านางก็คิดพินกวางนั้นใส่"

(ไตร./น.100)

พุก (ปัจ. ไซ หลัง)

ตัวอย่าง "พุกอันหนึ่ง"

(จารึก 106./น.127)

ภูมิ (หมายถึงโลก หรือ แคว ปัจจุบันไม่ปรากฏคำลักษณนามที่ใช้กับคำนามคำนี)

ตัวอย่าง "อันว่าสัตว์ทั้งหลายเหี้ยมร้อมเวียนวนไปมาและเกิดในภูมิ 3 อันนี้แล"
(ไตร./น.2)

นอกจากจะใช้ อัน กับ ภูมิ แล้ว ในที่บางแห่งจะใช้ ชั้น เช่น

ตัวอย่าง "ภูมิทั้ง 3 ชั้น นี้ ชื่อ ทศิยฐาณภูมิแล"
(ไตร./น.5)

มม (ประศู) (ปัจ. ใช้ มม)

ตัวอย่าง "ยังมีประศูแก้ว แลปราสาทแก้วมมประศู ทุกอัน"
(ไตร./น.103)

เมือง (ปัจ. ใช้ เมือง แห่ง)

ตัวอย่าง "ยังมีพระธำมรงค์หนึ่งทรงนามชื่อพระธำมรงค์มาโสกราช ๓ โฉมเสวยราชสมบัติ
ในเมืองอันหนึ่งสมญาชื่อว่า ปาตลิสฏคตมหานคร"
(ไตร./น.70)

นอกจากจะใช้คำลักษณนาม อัน กับ เมือง แล้ว ในบางครั้งอาจใช้ เมือง เป็น
คำลักษณนามซ้ำชื่อสำหรับคำนาม เมือง โฉม เช่นเดียวกับปัจจุบัน เช่น

ตัวอย่าง "เมื่อนั้นยังมีพราหมณผู้ใหญ่อันหนึ่งอยู่ในเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง"
(ไตร./น.90)

รัศมี (ปัจ. ใช้ ดำ รัศมี)

ตัวอย่าง "รัศมีกลางอัน เลื่อมก้องดวงดาวก่า"
(จารึก 2./น.34)

ราชี (ปัจ. ใ้ ราชี)

ตัวอย่าง "อันวารชื่อแห่งราชี 12 อัน"

(ไตร./น.124)

โรงช่าง (ปัจ. ใ้ หลัง โรง)

ตัวอย่าง "เมื่อนั้นลูกเจ้าลูกขุนหมื่นทนายจึงให้ปลุกโรงช่างอันหนึ่งงามหนักหนา"

(ไตร./น.61)

ระกุ (หมายถึง ฤคุ ซึ่ง ปัจ. ใ้ ฤคุ)

ตัวอย่าง "ในปีหนึ่งมีระกุ 3 อัน"

(ไตร./น.139)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นว่า ใ้ อัน กับ ระกุ (ฤคุ) แต่ในบางกริ่งจะใ้ ระกุ (ฤคุ) เป็นคำลักษณะนามซ้ำชื่อสำหรับคำนามระกุ (ฤคุ) เช่นเดียวกับปัจจุบัน เช่น

ตัวอย่าง "อันวาระคุนั้นมี 3 ระคุ"

(ไตร./น.124)

ลม (ปัจ. ใ้ ชนิด อย่าง)

ตัวอย่าง "ยังมีลมอันหนึ่งเป็นบพ ก็พัดเอาควัสัตว์อันอยู่ในอวิจินันไปไว้มหาอวิจินรอันมีในจักรวาทอันอื่นที่ไฟไหม้ไปบเจิงนั้น"

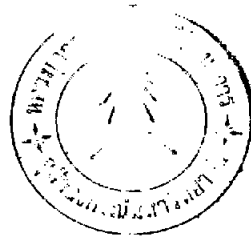
(ไตร./น.19)

ลูกไม (ปัจ. ใ้ ลูก ผล)

ตัวอย่าง "เมื่อเขาตกลงในน้ำนั้นลูกไมอันใหญ่แลหล่นลงในน้ำนั้นแล"

(ไตร./น.19)

วัคปริบตี (ปัจ. ใ้ ประการ)

ตัวอย่าง "มีวัคปริบตีเพียงสิ่งหลกอัน

(จารึก 2./น.29)

ตามตัวอย่างนี้ วัคปริบตี หมายถึง วัคปริบตี ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรม ว่าเป็น การปฏิบัติความหน้าหรือความหลัง ซึ่งน่าจะใช้กับคำว่า ประการ ในภาษาปัจจุบัน

วิถึ (ปัจ. ใ้ วิถึ)

ตัวอย่าง "ในวิถึ 3 อันนั้น มีราชี 12 อันโส"

(ไตร./น.124)

ศาลา (ปัจ. ใ้ ศาลา หลัง)

ตัวอย่าง "ในกลางป่าศาลนี้มีศาลา 2 อัน"

(จารึก 1./น.10)

ศิลา (ปัจ. ใ้ แผ่น ก้อน)

ตัวอย่าง "แต่ฝั่งสระนั้นแลมีศิลาแก้ว 2 อัน"

(ไตร./น.97)

ศีล (ปัจ. ใ้ ขอ)

ตัวอย่าง "พระญาณูเป็นเจ้าเมืองนั้น ๖ ทรงศีล 8 อัน"

(ไตร./น.30)

สระ (ปัจ. ใ้ สระ แห่ง)

ตัวอย่าง "แหบอุทยานจะเข้าสู่เมืองนั้น มีสระสองอัน ๗ หนึ่ง ชื่อนั้นทาโบกรณี"

(ไตร./น.96)

นอกจากคำว่า สระ แล้ว ยังมีคำว่า สัท ซึ่งแปลว่า "สระ" และใช้กับคำลักษณ-
นาม อัน เช่นเดียวกัน กัง เช่น

ตัวอย่าง "วิสัทสองอัน

(จารึก 14./น.188)

สลง (หมายถึง ขันพานรอง ซึ่ง¹ น่าจะใช้กับ ใบ ลุก ในภาษาปัจจุบัน)

ตัวอย่าง "สลงอันหนึ่ง"

(จารึก 106./น.127)

ตามตัวอย่างนี้ สลง หมายถึง ขันพานรอง ซึ่งเป็นคำที่ไม่มีใช้ในภาษาปัจจุบัน แต่
คำลักษณนามของ ขันพานรอง ในปัจจุบันควรจะเป็นคำว่า ใบ ลุก

สังข์ (ปัจ. ไซ่ ซ่าง ซอน)

ตัวอย่าง "ยังมีนางเทพธิดาคนหนึ่งชื่อว่ามีเมขลา แลเป่าสังข์ใหญ่อันหนึ่งชื่อว่าพิชัยสังข์"
(ไตร./น.100)

คำลักษณนามของ สังข์ ในที่นี้ ไซว่า อัน แต่ในที่บางแห่ง ไซ้เป็น ดวง หรือ ลูก
เช่น

ตัวอย่าง "กรันว่า เป่าสังข์ดวงนั้น แลสังข์ทั้งหลายได้ 60,000 ลูก อันที่เป็นเพื่อนสังข์
นั้นหากตั้งเองคัจฉามีเป่าทุกดวง"

(ไตร./น.100)

จึงสรุปได้ว่า ทั้ง อัน ดวง ลูก ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นลักษณนามของ สังข์ ได้ทุกคำ

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ "อธิบายคำ" ประชุมจารึก
ภาคที่ 4 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ๑, หน้า 132.

หนทาง (ปัจ. ใช้ ทาง สาย แห่ง)

ตัวอย่าง "โดยยาวแห่ง หนทาง ทั้ง 3 อัน"

(ไตร./น.702)

นอกจากจะใช้ อัน กับ หนทาง แล้ว ในบางครั้งอาจใช้ ทาง เช่น

ตัวอย่าง "แลมีหนทางอันพระอาทิตย์เดินนั้น 3 ทาง"

(ไตร./น.121)

คำว่า หนทาง ปัจจุบันอาจใช้ในความหมายของคำว่า ทาง ได้เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย เช่น หนทาง ขางหนายังอีกไกล แต่ส่วนใหญ่มักจะใช้เป็นคำชอนว่า ถนนหนทาง หรือใช้แยกทีละคำเป็น ถนน และ ทาง ในกรณีเช่นนี้ลักษณะนามของ หนทาง หรือ ถนน หรือ ทาง ควรจะใช้อย่างเดียวกัน คือ แห่ง สาย ทาง ในหนังสือมหาชาติคำหลวงมีที่ใช้ หนทาง ในความหมายว่า ทาง เช่น

ตัวอย่าง "จึงมีเหวบุดบังคัมภีแกเพยลาอันคัมภีทั้งสามองค อันทรงมหิทธิฤทธิ์ศักดิ์คาว่าทานจงพากันนฤมิตรบิดเบือนกายกลายเป็นเทวี เป็นพระยาราชนีที่สองเสื่อ สามสั้ว สักหน้าพระนางมัทรีไว้ คอติพากรรดาไกลคล้อยเป็นเห็นดวงพระจันทร์ขึ้นมาอยู่ราว ๆ ทานจึงลุกหลีกหนทางให้แกนางงาม" ¹

อนึ่ง คำว่า หนทาง ปัจจุบัน อาจใช้ในความหมายที่สอง ซึ่ง แปลว่า วิธี เช่น มีหนทาง ที่จะเอาชนะได้ หมายถึง มีวิธีที่จะเอาชนะได้ หรือ หนทาง ไปสู่ความสงบ ก็หมายถึงวิธีที่จะไปสู่ความสงบนั่นเอง

¹ มหาชาติคำหลวง, หน้า 206.

หมอ (ปัจ. ไซ ไบ ลุก)

ตัวอย่าง "คุณภักมีเหล็กแดงอันใหญ่เท่าหมออันใหญ่นั้น"

(ไตร./น.13)

คำลักษณะนามของหมอ ในปัจจุบันถ้าเป็นภาษาเขียนจะใช้ ไบ แต่ถ้าเป็นภาษาพูดใช้ไค้ทั้ง 2 คำ ก็คือ ไบ และ ลูก

หมอน (ปัจ. ไซ ไบ ลุก)

ตัวอย่าง "หมอนอันหนึ่ง"

(จารึก 106./น.127)

หม่อมกดา (ปัจ. ไซ หมู)

ตัวอย่าง "มีหม่อมกดาด้วยแล้ว 2 อัน ใหญ่เท่าศาลา"

(ไตร./น.48)

เหตุ (ปัจ. ไซ ประการ)

ตัวอย่าง "เพราะเหตุ 3 อันนี้ แลหากพาสัตว์ทั้งหลายไปเกิดในที่ร้ายคือจตุรกายแล"

(ไตร./น.7)

หัว (ไซในความหมายว่า ศีรษะ ปัจ. ไซ คำลักษณะนามซึ่งมีรูปซ้ำกับ

คำนาม)

ตัวอย่าง "บัคเคียวก็บังเกิดหัวอันหนึ่งขึ้นมาแทนแล้ว"

(ไตร./น.14)

อวีจี (ปัจ. ไซ ยม)

ตัวอย่าง "แลไปอยู่ในอวีจีอันอื่นในจักรวาลอันอื่น อันไฟไหม้มิถึงนั้น"

(ไตร./น.20)

อุทฺยาน (ทิพย์) (ปว. ไซ้ แหง)

ตัวอย่าง "เบื้องบูรพทิศอุทฺยานทิพย์อันหนึ่งชื่อว่านั้นทวนุทฺยาน"

(ไตร./น.96)

จากตัวอย่างทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า คำว่า อัน เป็นลักษณนามที่ปรากฏใช้มากที่สุดในภาษาสมัยสุโขทัย และมีที่ใช้ต่างกับปัจจุบัน คือ อาจปรากฏร่วมกับคำนามต่าง ๆ ได้มากกว่าปัจจุบัน หรืออาจใช้กับคำนามคนละคำกับปัจจุบันก็ได้ ซึ่งขอเท็จจริงดังกล่าวนี้เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวไว้ว่า "ถ้าพูดถึงภาษาไทยเดิมคำว่า อัน ใช้ได้ตลอดไปทุกอย่าง"...¹

2.1.1.2.2 คำลักษณนามในภาษาสมัยสุโขทัยที่ปรากฏร่วมกับคำนามคนละคำกับปัจจุบัน ได้แก่คำว่า แฉว ที่ นก ภาค เรือน ลูก

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำลักษณนามในภาษาสมัยสุโขทัยแต่ละคำ

แฉว

คำว่า แฉว มีความหมายตรงตามพจนานุกรม ๆ ว่า "แฉว สาย แฉบ" ปัจจุบัน แฉว เป็นคำลักษณนามของหมูกนหรือของที่เรียงเป็นแฉว เช่น แฉวทหาร แฉวนักเรียน สีกแฉว ฯลฯ²

ในสมัยสุโขทัย แฉว มีที่ใช้ต่างกับปัจจุบัน คือ ใช้กับ สร้อย ซึ่งปัจจุบันจะใช้กับคำลักษณนาม เส้น สาย ค้าง เช่น

¹ เสฐียรโกเศศ [พระยาอนุมานราชธน], เรื่องเดิม, หน้า 29.

² ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, "ชนิดของคำ," คำบรรยายภาษาไทยชั้นต้น (พระนคร: รุมนุมภาษาไทยของคุรุสภา, 2513), หน้า 243.

ตัวอย่าง "จึงมาเอาสร้อยทอง แถวหนึ่งก็โสมพอกพระเจ้า"

(จารึก 106./น.127)

ที่

คำว่า ที่ ปัจจุบันใช้เป็นลักษณนามของ หนึ่ง ที่นอน อาหารที่จัดเป็นที่ ¹

ในสมัยสุโขทัย ที่ นี้ที่ไ้ต่างกับปัจจุบัน คือ ใช้กับ อากร ซึ่งหมายถึง "ค่าธรรมเนียมที่รัฐบาลเรียกเก็บแก่สิ่งที่เกิดจากธรรมชาติหรือสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อการค้า" ดังเช่น

ตัวอย่าง "อยู่มานานอินทสรศักดิ์ขอ อากร โคตี หมู่วัดพายัพ 2 ที่ ที่หนึ่งกับพระเจ้าหยอนตันที่หนึ่งกับพระเจ้าจงกรมในจารึก 2 ที่ อยู่ หมู่ อีสาน วัดกับพระ วิหาร หัง มว ล เป็น เบี้ย 4000"

(จารึก 49./น.87)

นัด

คำว่า นัด มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "หน ครั่งคราว" ปัจจุบัน คำว่า นัด เป็นลักษณนามที่ใช้สำหรับกระสุน เช่น มี กระ สุน อยู่ 5 นัด การยิงปืน เช่น ยิง ปืน ใหญ่ 21 นัด การแข่งขันกีฬาประเภทต่าง ๆ เช่น แข่ง มานัด ที่ แล้ว มวย นัด ยิ่ง ใหญ่ การประชุม เช่น การ ประชุม นัด สุดท้าย เป็น คน

ในภาษาสมัยสุโขทัย นัด นี้ที่ไ้ต่างกับปัจจุบัน คือ ใช้กับ การ ลัด เช่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ตัวอย่าง "มาตราหนึ่งโศก อนึ่งผู้ชื่อว่าลักของในบ้านท่านก็ดี ลักขาคันท่านผู้ใด
 ผู้หนึ่งชวนคนไปลักท่านก็ดี ไปลักด้วยกันแล้วก็ดี และรู้ว่าผู้หนึ่งลักเลียม
 สิ่งสินทาน อันนานพันในประมาณสิบปี อันลักในหนึ่งคืนก็ดี ในลักผู้หนึ่งอื่น
 หาผู้รู้เห็นมิได้สักอันตั้งอันก็ดีได้..."

(จารึก 38./น.34)

ภาค

คำว่า ภาค มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ส่วน ข้าง ฝ่าย คราว" ในภาษา
 ปัจจุบัน ภาค เป็นคำลักษณนามที่ใช้สำหรับสิ่งที่แบ่งเป็นภาค เช่น แผ่นดิน ภาคเรียน ¹

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า ภาค จะใช้กับ สระ ดังเช่น

ตัวอย่าง "ณิแล้วขามีไคว่างสุริยเทพบุตรเสียด สระ แห่งชา จะแตกไคว่ 7 ภาค"

(ไตร./น.36)

ตามตัวอย่างนี้ ถ้าเป็นภาษาปัจจุบันจะใช้แตกออกเป็น 7 เสียง หรือ 7 ส่วน

เรือน

ตามพจนานุกรม ๆ เรือน หมายถึง "สิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่" มีความหมาย
 อย่างเดียวกับ บ้าน ซึ่งปัจจุบันใช้เป็นคำชอนว่า บ้านเรือน นอกจากนี้ เรือน อาจใช้เป็นคำ
 ลักษณนามซ้ำชื่อได้ เช่น เรือน 2 เรือน ซึ่งหมายถึง เรือน 2 หลัง ในความหมายนี้ เรือน
 ก็คือ บ้านเรือน มีความหมายเฉพาะสิ่งปลูกสร้าง

¹ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, เรื่องเดิม, หน้า 245.

ในสมัยสุโขทัย เรือน ไขในความหมายอย่างเดียวกับ ครัวเรือน ในปัจจุบัน คือ หมายถึง คน มากกว่าสิ่งปลูกสร้าง และอาจใช้เป็นคำลักษณะนามไปตามคำฟัง โดยไม่คงชอ้นกับคำว่า ครัว ดังเช่น

ตัวอย่าง "มหาธรรมราชาผู้เอาพลไปในเมืองแพลอยู่ได้ 7 เดือน ... จาก
แพลแล้วให้เอาคนสืบหาเรือน"

(จารึก 9./น.153)

"ไวกนเรือนหนึ่งแก่งหุงจันทน์พระเจ้า"

(จารึก 106./น.128)

"แล้วท่านประกิจฐานารอยหนึ่ง เป็นชาวสืบเกี่ยวนไพร่สืบเรือน แดง
พยามาลวักนั้น"

(จารึก 93./น.44)

ลูก

คำว่า ลูก ปัจจุบันเป็นลักษณะนามที่ใช้สำหรับ "ของที่มีรูปกลม ๆ เช่น ลูกไม้ ลูกหิน
ก็ใช้"¹ แต่ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า ลูก ปรากฏที่ใช้ต่างกับปัจจุบัน คือ สามารถใช้เป็น
ลักษณะนามของ กิ่งสะกาด พระศรีวิรัตน์มหาธาตุ และ สังข์

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำลักษณะนาม ลูก กับคำนามแต่ละคำ

กิ่งสะกาด (ปัจ. ไข ใบ)

ตัวอย่าง "กิ่งสะกาดลูกหนึ่งหนัก 2 ชั่ง"

(จารึก 14./น.189)

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2511),

พระศรีรัตนมหาธาตุ (ปัจ. ไซ อองค์)

ตัวอย่าง "ยังเอาพระศรีรัตนมหาธาตุ สองลูก แกล้งหลมาประคิษฐานที่นั่น"

(จารึก 2./น.33)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่า ในสมัยสุโขทัย ไซลูก กับ พระศรีรัตนมหาธาตุ แกล้งบางครั้งจะไซ องค์ เช่น

ตัวอย่าง "ทานจึงประคิษฐานพระสถูปไว้ในวัดอโศการาม ทานเอาพระมหาธาตุ เจ้า สององค์ องคหนึ่งราม เทาเมล็ดข้าวสารหักเคือง พรหมตั้งผลึก-
รัตน องคหนึ่งนอย"

(จารึก 93./น.42)

แต่สำหรับพระมหาธาตุ ในส่วนที่เป็น เกศธาตุ นั้น ในสมัยสุโขทัยจะไซคำว่า เส้น เช่นเดียวกับที่ไซกับ นม ของคนธรรมดาสามัญ ดังเช่น

ตัวอย่าง "พระเกศธาตุเส้นหนึ่งเดือนงาม"

(จารึก 2./น.34)

สังข์ (ปัจ. ไซ ซอน)¹

ตัวอย่าง "แลสังข์ทั้งหลาย ได้ 60000 ลูก อันที่เป็นเพื่อนสังข์นั้นหากดังเอง"

(ไตร./น.100)

¹ คำว่า ซอน ที่ไซเป็นลักษณะนามของ สังข์ มีปรากฏในพจนานุกรม ๆ แต่โดยทั่วไปแล้ว ไม่เป็นที่นิยมไซ.

~~2511/2513~~ คำลักษณนามสามัญที่มีใช้เฉพาะในภาษาสมัยสุโขทัยเท่านั้น ได้แก่
คำว่า การ ชอก คลวง กาย พาย

การ

คำว่า การ มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "กิจ งาน รุระ หน้าที่" ปัจจุบัน
คำว่า การ จง จะ ใช้ตามคำพังเป็นคำ ๆ เดียว หรือ อาจ จะประกอบเข้ากับคำอื่น เช่น การ
ครัว การงาน พาณิชยกรรม เป็นต้น

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า การ สามารถใช้เป็นคำ ๆ เดียว และใช้เป็นคำลักษณ-
นามได้เช่นเดียวกับคำว่า อย่าง หรือ ประการ ดังเช่น

ตัวอย่าง "กุหากิไขกนกฎระพำการบุษสมการ วันเดียวยี่สิบแปดการ"

(จารึก 2./น.22)

ชอก

คำว่า ชอก มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "เขต แคน ริม ขอบ" ในพจนานุกรม
ภาคกลาง-ภาคอีสาน นิยามว่า "ริม ขาง ขอบ" เช่น อีหัดานอนกลางอีนางแอนชอก¹
คำว่า ชอก ในภาษาปัจจุบัน ไม่มีที่ใช้ตามคำพัง แต่จะปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของคำซ้อนว่า ขาน
นอกชอกนา

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า ชอก ใช้เป็นคำลักษณนามมีความหมายอย่างเดียวกับ
ข้าง ดังเช่น

¹ พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพะมหาวิรวงศ์ (ศิสุสมหา-
เอระ) (พิมพ์ครั้งที่ 1, พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 53.

ตัวอย่าง "สองขอกหนทาง ย่อมตั้งกัลป์พฤกษ์"

(จารึก 8./น.116)

ตามตัวอย่างนี้ สองขอกหนทาง ก็คือ สองข้างทาง

คลวง

คำว่า คลวง ไม่มีในพจนานุกรม ๆ แต่ในพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง มีคำว่า ควง แปลว่า "แคน" เช่น ควงฟ้า หมายถึง แคนฟ้า สันนิษฐานว่า ควง ในที่นี้เป็นคำ ๆ เกี่ยวกับ คลวง ซึ่งปัจจุบันไม่มีที่ใช้

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า คลวง ไซ้เป็นคำลักษณะนามมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า ขัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "พรหมรูปสิบหกคลวง"

(จารึก 8./น.137)

ตามตัวอย่างนี้ สิบหกคลวง ก็คือ สิบหกขัน พรหมรูปสิบหกคลวง หมายถึง พรหมใน ขันรูปพรหม ซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด 16 ขัน¹ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สวรรกขันโสฬศ

คาว

คำว่า คาว มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ครั้ง หน ระยะเวลาเวียนรอบ" คำว่า คาว ปัจจุบันไม่มีที่ใช้

¹ คุรายละเอียดในไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วงพระราชนิพนธ์พระญาติไทย รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงสุโขทัย, กรมศิลปากร ตรวจชำระ, พ.ศ. 2517, หน้า 3 และ หน้า 109.

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า กาย นอกจากจะใช้ในความหมายว่า "ครึ่ง หน" ตาม พจนานุกรม ๆ แล้ว ยังอาจจะใช้เป็นคำลักษณนาม และมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า ส่วน เช่น

ตัวอย่าง "เอาผมคนในแผ่นดินเราอยู่นี้ มาผ่าออกเป็น 8 กาย เอาแต่ กายเดียว มาเปรียบเท้ามคนในแผ่นดินอันชื่อว่า อุตรรุณัน"

(ไตร./น.36)

ตามตัวอย่างนี้ 8 กาย หมายถึง 8 ส่วน และ กายเดียว หมายถึง ส่วนเดียว

พาย

คำว่า พาย ในสมัยสุโขทัย เป็นคำเดียวกับคำว่า กาย ในปัจจุบัน ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ที่ แหง ข้าง ฝ่าย เวลา" ปัจจุบัน คำว่า กาย ไม่มีที่ใช้ตามคำพัง คำ ๆ เดียว แต่จะทองประกอบข้างหน้าคำอื่น เช่น ภายนอก ภายใน ภายใน ภายใน ภายใน มีความหมายว่า ข้างนอก ข้างใน ข้างหน้า ข้างหลัง ตามลำดับ

ในสมัยสุโขทัย พาย มีที่ใช้เป็นคำ ๆ เดียว และใช้ในความหมายเดียวกับคำว่า แหง ดังเช่น

ตัวอย่าง "ปลุกพระศรีมหาโพธิ กระทำพุทธปฏิมาทุกแหงทุกพาย"

(จารึก 2./น.29)

2.1.1.2.2.1 คำลักษณนามบอกหมวดหมู่ที่ใช้กับคำนามต่าง ๆ ไ้มากกว่าปัจจุบัน
ได้แก่คำว่า ฝูง

ฝูง

คำว่า ฝูง มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "พวก หมู่" ในหลักภาษาไทย¹ จึงให้ ฝูง เป็นลักษณะนามประเภทออกหมวดหมู่ ใช้สำหรับ "สัตว์พวกเดียวกันที่ไปด้วยกันเป็นพวก ๆ คนมาก ๆ ก็ใช้" ปัจจุบัน ฝูง เป็นลักษณะนามที่ใช้กับ สัตว์ เป็นส่วนใหญ่ เช่น นกฝูง หนึ่ง มด สองฝูง หรือ ฝูงวัวควาย ที่ใช้กับ คน มีเพียง ฝูงคน หรือ ฝูงชน เท่านั้น ส่วนคำนามที่เป็นพืช สิ่งของ หรือ สถานที่ ในภาษาปัจจุบันจะไม่ใช้กับคำลักษณะนาม ฝูง เลย

ในสมัยสุโขทัย ฝูง เป็นคำลักษณะนามที่ใช้ไวกว้างกว่าปัจจุบันมาก กล่าวคือ อาจใช้กับคำนามได้ทุกประเภทไม่ว่าจะเป็น คน สัตว์ พืช สิ่งของ หรือสถานที่ ตลอดจนคำนามที่เป็นนามธรรม คำนามทุกคำในภาษาสมัยสุโขทัยที่มี ฝูง เป็นลักษณะนามนั้น ปัจจุบันจะใช้กับคำว่า พวก หมู่ เหล่า แทน

คำลักษณะนาม ฝูง ในภาษาสมัยสุโขทัยอาจใช้กับคำนามประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. คำนามที่เป็นคน
2. คำนามที่เป็นพืช
3. คำนามที่เป็นสัตว์
4. คำนามที่เป็นสิ่งของ
5. คำนามที่เป็นสถานที่
6. คำนามที่เป็นนามธรรม

1. คำนามที่เป็น คน

คำลักษณะนาม ฝูง ซึ่งใช้กับ คน นั้นใช้ได้กับคนทุกระดับตั้งแต่ชั้นสูงสุดลงมาถึงชั้นต่ำสุด คำเหล่านี้ได้แก่ กษัตริย์ราช กษัตริย์ราช กษัตริย์ราช กุมารมุนษย ชาติก คน คนนรก คนธรรม

¹ พระยาอุปถัมภ์คสิณสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 74.

คหบดี เจ้าขุนพรหมแดงเศรษฐี ชาวคิ้ววี่ ชี ชีขาว เด็กผู้ชาย ท้าวพระยา เทพดา นัก-
ปราชญ์ บ่าว สาว เด็กเล็ก เปรี๊ย ปู่ครู เถรมหาเถร ผู้หญิง ชาย พรหม ภิกษุสงฆ์ มหาชน
มหากรรม ยมพะบาล ลูกเจาเหงาขุนหมื่นทนาย ลูกบานลูกเมือง โลก สงฆ์ โทราพฤชา
จรรย์ อมาลัยราชเสนาอุมาศกอุมาลีกา อสุรกาย อาณาประชาราษฎร์

คือไปนี้ เป็นตัวอย่างการใส่ ผู้ กับคำนามแต่ละคำ

กษัตริราช

ตัวอย่าง "เป็นอาจารย์พรหมนิบาลแก่ผู้กษัตริราชทั้งหลาย"

(จารึก 2./น.28)

กนิณาศรพ

ตัวอย่าง "อันนี่สี่อาจารย์แก่ผู้กนิณาศรพช้วน"

(จารึก 5./น.68)

กุมารมนุษย์

ตัวอย่าง "ผู้กุมารมนุษย์ทั้งหลาย อันเกิดมานี้มี 3 สิ่ง ๆ หนึ่งชื่อว่าชาทิบุตร"

(ไตร./น.40)

ชาศึก

ตัวอย่าง "อาจปราบผู้ชาศึกมีเมืองกว้างขวางหลาย"

(จารึก 1./น.10)

คน

ตัวอย่าง "คนผู้ใจอันกระทำร้ายแก่พ่อและแม่ แลสมณพรหมณาจารย์ผู้มีศีล และ
ยบสงฆ์ให้ผิดกัน ครั้นว่าตายไปเกิดในนรก อันชื่อว่า โลกัณคนรกนั้น"

(ไตร./น.18)

คนนรก

ตัวอย่าง "ผู้ยอมพระบาลจึงถือเครื่องฟุ้งเครื่องแต่งผู้หนึ่ง ไล่อุ้งไล่อ่างไล่อึ้งผู้คน
นรกควยสิ่งทั้งนั้น"

(ไตร. / น. 12)

คนขรรพ

ตัวอย่าง "และมีผู้คนขรรพทั้งหลาย เทียบยอมแต่งเครื่องประดับนี้ประคาศักดิ์ควย
เงินแลทองทั้งหลาย"

(ไตร. / น. 98)

กหบดี

ตัวอย่าง "สมเด็จพระมหาสามีจากแกสิงหลมาเอาผู้คนกหบดี"

(จาวริก 2. / น. 33)

เจ้าขุนพรหมณเฑียรบุรี

ตัวอย่าง "ผู้เจ้าขุนพรหมณเฑียรบุรีถอยจากเป็นนลากเป็นดี"

(จาวริก 2. / น. 44)

ชาวครัว

ตัวอย่าง "ผู้ชาวครัวทั้งหลายมีพักยากควยไม้สักอัน แลผู้หมี่ทั้งหลายอันอยู่ในป่า
หากหันพื้นมาส่งแก่ชาวครัวทั้งหลายทุกวัน"

(ไตร. / น. 71)

ชี

ตัวอย่าง "อันว่าผู้ชีทรงผ้าจีวรหามิไค้เลย"

(จาวริก 3. / น. 45)

ชีมาขาว

ตัวอย่าง "ควยผู้ชีมาขาวมาวอลกัน แล้ววากัน"

(จารึก 9./น.153)

เด็กผู้ชาย

ตัวอย่าง "ถ้าว่าเด็กลูกอนนั้นเป็นผู้ชายได้ ก็ไปอยู่ควยผู้เด็กผู้ชายทั้งหลายนั้นแล้ว"

(ไตร./น.45)

ท้าวพระญา

ตัวอย่าง "ให้สร้างเจดีย์มีกนกแก่ผู้ท้าวพระญา"

(จารึก 2./น.28)

เทพยดา

ตัวอย่าง "ให้ผู้เทพยดาและ... ทั้งหลายไต่ไหว่นทำบูชา"

(จารึก 8./น.115)

นักปราชญ์

ตัวอย่าง "ผู้นักปราชญ์ทั้งหลายมีถนัดนายสุวรรณปราชญ์"

(จารึก 9./น.155)

บ่าว สาว

ตัวอย่าง "แลเจรจาเหล่านหัวไปมาด้วยกัน สบายพร้อมเพรียงกันทั้งผู้บ่าว และ ผู้สาว"

(ไตร./น.49)

เปรต

ตัวอย่าง "อันว่าเปรตฝูงนี้ไฉ่ เมื่อก่อนเป็นนายพราน"

(ไตร./น.30)

ปुरुเถรมหาเถร

ตัวอย่าง "วันเดือนเต็มเดือนข้างแคว้น ฝูงปुरुเถร เถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือสการนี้"

(จารึก 1./น.9)

ผู้หญิง ชาย

ตัวอย่าง "แลมีฝูงผู้หญิงอันอยู่ในแดนดินนังามทุกคน รูปทรงเขานั้น บมีคำ บมีสูง บมีพี บมีหอม บมีขาว บมีคำ สีสมนบูรณงามดังทองอันสุกเหลืองเรื่องเป็นที่พึงใจฝูงชายทุกคนแล"

(ไตร./น.44)

พรหม

ตัวอย่าง "แต่ฝูงพรหมอันมีรูปขอมเอาปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ 6 อันนี้แล"

(ไตร./น.3)

ภิกษุสงฆ์

ตัวอย่าง "ฝูงภิกษุสงฆ์ อันจำศีล คงเสิกขาบทสี่อัน"

(จารึก 3./น.45)

มหาชนกน

ตัวอย่าง "แต่ฝูงมหาชนกนทั้งหลายต่างคนต่างขึ้นยานคานตามจึงมาคู่สมบัติแห่ง
โฆทิกเศรฐ์นั้น"

(ไตร./น.81)

มหาสมณ

ตัวอย่าง "...ฝูงมหาสมณลึงกาทวิป"

(จารึก 5./น.81)

ยมพะบาล

ตัวอย่าง "พระอุยามราช แลเทพคานันจึงบังค้ำแกฝูงยมพะบาลให้อามันไป
โดยกำลังบาปกรรม มันอันหนักอันเบาอัน

(ไตร./น.11)

ลูกเจ้าเหงาขุนหมื่นทนาย

ตัวอย่าง "เมื่อนั้นฝูงลูกเจ้าเหงาขุนหมื่นทนาย จึงให้ปลุกโรงช่างอันหนึ่งงาม
หนักหนา"

(ไตร./น.61)

ลูกบ้านลูกเมือง

ตัวอย่าง "ปลุกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้นชอบด้วยธรรมทุกคน"

(จารึก 1./น.10)

โลก¹

ตัวอย่าง "เพื่อจะให้ฝูงโลกอันกั้วลัสกั้วทั้งหลายมวลหญิงชาย ธรรมะพรหมณา..."

(จารึก 38/น.27)

¹ โลก หมายถึง สัตว์โลก.

สงฆ์

ตัวอย่าง "ศักดิ์ล้างตีนผู้สงฆ์"

(จารึก 11./น.178)

โหราพฤตจารย์

ตัวอย่าง "กาลเมื่อนั้นผู้โหราพฤตจารย์ทั้งหลาย จึงกราบทูลแด่พระปฐมมหาจักรพรรดิราชว่าดังนี้"

(ไตร./น.66)

อมาตย์ราชเสนา อุนาสกอบาสิกา

ตัวอย่าง "ถึงผู้อมาตย์ราชเสนาอุนาสกอบาสิกามีอาจณมาเลย"

(จารึก 2./น.35)

อสุรกาย

ตัวอย่าง "แต่ผู้กาลีชกาสุรกายนี้อยู่หากความสุขมิได้ ยากเป็นเชื่องนักหนากว่าผู้สุรกายผู้แล"

(ไตร./น.33)

อาณาจักร

ตัวอย่าง "ผู้อาณาจักรทั้งหลาย ไต่ความสุขความสำราญป่วนปอนกึ่งเพพดาในสวรรคนั้นแล"

(ไตร./น.65)

2. กานามที่เป็นพืช

กานามที่เป็นพืช ไค้แก้ว่า ต้นไม้ ป่าไม้ ไม้ ออย เชือกเขา

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ฝูง กับ คำนามแต่ละคำ
คนไม่

ตัวอย่าง "มีฝูงคนไม่ทั้งหลายเป็นคนเป็นช่างาม"

(ไตร./น.24)

ป่าไม่

ตัวอย่าง "แลป่าไม่ฝูงนั้นเบื้องตะวันออกวิไปถึงแม่น้ำสมุทร"

(ไตร./น.127)

ไม้ เชือกเขา¹

ตัวอย่าง "ฝูงไม้แลฝูงเชือกเขา อันเป็นในส่วนนั้นคองามตั้งแสงประดับนี้

(ไตร./น.97)

ไม้มวง

ตัวอย่าง "ปลูกไม้มวงฝูงนี้ เป็นถ้อง

(จารึก 5./น.66)

ไม้ไผ่

ตัวอย่าง "อันว่าแผ่นดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ภูเขาก็ดี ฝูงไม้ไผ่อันมีพรรณใหญ่แลสูงงาม
ตั้งกล่าวมานี้แล"

(ไตร./น.132)

¹ เชือกเขา หมายถึง เถาวัลย์

ออย

ตัวอย่าง "ออยฝูนั้นโสด กินหวานกินอ่อนนั้กหนา

(ไตร./น.72)

3. คำนามที่เป็นสัตว์

การใช้ ฝู กับคำนามที่เป็นสัตว์นั้น ในสมัยสุโขทัยใช้ไ้ทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ใหญ่ สัตว์ในวรรณคดี สัตว์เล็ก สัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน ตลอดจนสัตว์ชั้นต่ำประเภทหนอน พยาธิ แต่การใช้ ฝู กับ คำนามที่เป็นสัตว์บางชนิด ในสมัยสุโขทัยใช้เหมือนกับปัจจุบัน คือ ใช้กับ นก เป็ด ไก่ แร้ง กา แต่กับคำนามบางคำ เช่น นางช้าง หรือ คี๊ด นั้น ปัจจุบันยังไม่พบที่ใช้ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ ฝู กับคำนามต่าง ๆ ที่เป็นสัตว์

กินรี

ตัวอย่าง "ในเมืองอันหนึ่ง เที่ยรยอมเงินแลทอง และมีฝูกินรีอยู่แห่งนั้น"

(ไตร./น.131)

ครุฑ

ตัวอย่าง "ฝูครุฑก็ เที่ยรยอมเป็นในโยนิ 4 อันแล"

(ไตร./น.24)

ช้างแก้ว

ตัวอย่าง "ฝูช้างแก้วนั้น 10 จำพวก"

(ไตร./น.23)

กิริจฉาน ¹

ตัวอย่าง "ผู้กิริจฉานนั้นเข้าใจสัตว์อันรูทึงมาเลี้ยงคนรอกชีวิตคนเขา"

(ไตร./น.21)

ตัก เอออน ²

ตัวอย่าง "ผู้ตักและเอออนทั้งหลายนั้นคนกันอยู่ในห้องแม่"

(ไตร./น.38)

นก

ตัวอย่าง "นกผู้นั้น เพียรขอมผู้นกอันอุคมมาแก่ป่าพระติมพานต์โพ้นไต้"

(ไตร./น.71)

นาค

ตัวอย่าง "แลมีสระใหญ่ ๆ นี้หลายอันอยู่ทุกแห่ง แลเป็นที่อยู่แห่งผู้นาค"

(ไตร./น.24)

นางช้าง

ตัวอย่าง "อันว่าผู้นางช้างทั้งหลายก็มาสมัครเนื้อแก้วหน้าตาให้แก่พระผู้ช้างนั้น"

(ไตร./น.131)

¹ กิริจฉาน หรือ เคริจฉาน หมายถึง สัตว์ที่ไปตามขวาง ไค้แก่สิ่งมีชีวิตที่เคลื่อนไหวไปไหนมาไหนไค้ นอกจากคน (ดูรายละเอียดใน "กิริจฉานภูมิ," เล่าเรื่องในไตรภูมิ, หน้า 28).

² ตัก หมายถึง พยาธิตัวตัก (หางอีสานออกเสียงเป็นตัก)

เอออน หมายถึง พยาธิไต้เคื่อน

ถามตัวอย่างนี้ ถ้าเป็นภาษาไทยปัจจุบันจะใช้คำว่า โหลง แทน ฝูงปลาใหญ่

ตัวอย่าง "มีฝูงปลาใหญ่ไหลไปชนปลาเล็ก"

(ไตร./น.24)

เบ็ด ห่าน โก นก สัตว์ทั้งหลาย

ตัวอย่าง "เบ็ด แล ห่าน โก แล นก แล สัตว์ทั้งหลาย ฝูงนี้ สิ่งอันมีตีนก้ตี สิ่งอันมี 2 ตีนก้ตี 4 ตีนก้ตี หลายตีนก้ตี เพียรยอมเดินไปมาแลขว้าออก ลงเบื่องทำ

(ไตร./น.20)

มา แกว

ตัวอย่าง "แลฝูงมาแกวอันชื่อว่าพลาหกตระกูล"

(ไตร./น.22)

แรง กา

ตัวอย่าง "ฝูงแรง แลกาอันอยู่ในรณนั้นใหญ่เท่าแก้วย่นทุก ๆ ตัว"

(ไตร./น.13)

หงษ์

ตัวอย่าง "แลฝูงหงษ์ทั้งหลาย ย่อมอยู่มาเรอแก่พระญาหงษ์ทอง"

(ไตร./น.131)

หนอน

ตัวอย่าง "มีหนอนฝูงอันออกลูกออกเท่าหากตายในห้องเรือนก็มีแล"

(ไตร./น.26)

หนูปลา

ตัวอย่าง "แลฝูงหนูปลาทั้งหลาย หากมาเกล็ดให้ เป็นข้าวสาร

(ไตร./น.71)

หมี

ตัวอย่าง "แลฝูงหมีทั้งหลายอันอยู่ในป่า หากเห็นพื้นมาส่ง แกะชาวครว้ หั่งหลายทุกวัน"

(ไตร./น.71)

4. คำนามที่เป็นสิ่งของ

คำลักษณะนาม ฝูง ในภาษาสมัยสุโขทัย อาจใช้ไต่ทั่วไปกับคำนามที่เป็นสิ่งของโดยไม่จำกัดประเภท คำนามเหล่านี้ไต่แก่ แกว ของ ผ่า ผ่าทิพย์ พระธาตุ มุกดา หน้สินไหม อาหาร

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้ ฝูง กับ คำนามที่เป็นสิ่งของ

แกว

ตัวอย่าง "แลแกวทั้งหลาย ฝูงนั้น ลางจำพวกเห่าลูกทัก ลางจำพวกเห่าลูกตาล"

(ไตร./น.64)

ของ¹

ตัวอย่าง "ณคังอัน ของฝูงนั้นทานก็มีไต่ให้สักอันเลย"

(จารึก 38./น.31)

¹ ของ หมายถึง สิ่งของ ข้าวของ ซึ่งไต่แก่ทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ไม่ได้ชี้เฉพาะเจาะจงลงไปว่ามีอะไรบางอย่างปัจจุบันเราใช้ว่า ของพวกนี้ ของเหล่านี้.

ผา ผาทิพย์

ตัวอย่าง "ผาผุ่งนี้ ใส้ แม่นแลวจะปรารธนาเอายาวเท่าโลกี้ก็ ไคถวยใจทุก
เมื่อแล"

(ไตร./น.75)

"อันว่าผาทิพย์ ผุ่งนั้นโสด ถ้าแลวแปดเหือแลโคแลเกาหมนหมองไปใ
บมิพิกชักฟาคถวยนำเลย"

(ไตร./น.71)

พระธาตุ

ตัวอย่าง "ผุ่งพระธาตุ ... จึงเข้ามาสู่พระเจดีย์"

(จารึก 2./น.33)

มุกดา

ตัวอย่าง "แลผุ่งมุกดานั้น พองออกกรอบกงจักรแก้วนั้น"

(ไตร./น.49)

หนี้สินใหม่ ¹.

ตัวอย่าง "อนึ่ง ผู้นั้นเอาหนี้สินใหม่ผุ่งนั้น ทานจักแตงให้ไค้แกมันโดยขนาด
ราชศาสตรธรรมศาสตรโสด"

(จารึก 38./น.34)

¹ หนี้สินใหม่ หมายถึง ค่าปรับ อาจจะเป็นเงินหรือสิ่งของก็ได้

อาหาร

ตัวอย่าง "อาหารฝูงนั้นก็จะละลายหายไปในตัวสิ้นเมื่อใดก็กินเข้าได้"

(ไตร./น.140)

5. กำนามที่เป็นสถานที่

กำนามที่เป็นสถานที่ใดแก่ว่า นรกรบาว นรกลเล็ก นรกรใหญ่ วิถี
ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้ ฝูง กับกำนามที่เป็นสถานที่ แต่ละคำ

นรกรบาว นรกลเล็ก นรกรใหญ่

ตัวอย่าง "ฝูงนรกรบาว นั้นโดยกว้างไกลแล 10 โยชน์ทุกอัน"

(ไตร./น.10)

"ในฝูงนรกลเล็ก อันอยู่เป็นบริวารนรกรบาวนั้นมากนักแล บมีจากกล่าว
ไคเลย"

(ไตร./น.11)

"ฝูงนรกรใหญ่ 8 อันนี้อยู่ที่แผ่นดินอันเราอยู่นี้แล"

(ไตร./น.9)

วิถี ¹

ตัวอย่าง "พระอาทิตย์ไปในวิถี ฝูงนั้น"

(ไตร./น.124)

¹ วิถี หมายถึง ทางโลจร.

6. คำนามที่เป็นนามธรรม

สิ่งที่เป็นนามธรรม หมายถึง สิ่งที่ไม่มีรูป คือรู้อยู่แต่ด้วยทาง ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่รู้อยู่แต่ด้วยใจ ในภาษาสมัยสุโขทัยคำนามที่เป็นนามธรรมก็ใช้กับคำลักษณนาม ฝูง เช่นเดียวกับคำนามที่เป็นรูปธรรม

คำนามที่เป็นนามธรรมเหล่านี้ ได้แก่คำว่า จิต ธรรม บาป บุญ
ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ ฝูง กับคำนามที่เป็นนามธรรม

จิต ¹

ตัวอย่าง "จิตฝูงนั้นโสด ยังมีเจตสิกอันเป็นเพื่อนจิตแตงมาบุงยงให้ใจให้กระทำ
บุญใด 38 จำพวกคืออันใดสิ้น"

(ไตร./น.87)

ธรรม

ตัวอย่าง "บมิไค้ถึงแกธรรมฝูงนี้ไปมิเห็นนิพพานไค้"

(ไตร./น.144)

บาป

ตัวอย่าง "ด้วยสุภาวะกระทำบาปฝูงนั้นมี 10 จำพวกโสด"

(ไตร./น.7)

บุญ

ตัวอย่าง "บุญฝูงนั้นให้ไค้สมบัติเป็นมลากเป็นตีในกามโลกนี้ไค้ไค้"

(ไตร./น.88)

¹ จิต ในที่นี้หมายถึง ความรู้สึกทางใจ อารมณ์ที่เกิดจากใจ.

จากตัวอย่างที่แสดงมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ฝูง เป็นคำลักษณนามบอกหมวดหมู่
ที่ใช้มากที่สุดในภาษาสมัยสุโขทัย คือ ใช้ได้กับคำนามทุกประเภท และมีที่ใช้ต่างกับปัจจุบัน
ก็สามารถปรากฏร่วมกับคำนามต่าง ๆ ได้มากกว่าปัจจุบัน และในขณะเดียวกันก็ใช้กับคำนาม
คนละคำกับปัจจุบันด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่าในวรรณคดีเก่า ๆ บางเรื่องซึ่งมีอายุอยู่ในต้นสมัยอยุธยา ตลอด
จนวรรณคดีภาคอีสานบางเรื่องก็ใช้ ฝูง กับคำนามทั่วไปโดยไม่จำกัดประเภท ได้เช่นเดียวกับ
สมัยสุโขทัย ดังเช่น

มหาชาติคำหลวง

- "อาฝูงฎาฎิฎุเอออย อโรคา โหนตุ ฎุจงเสบยสร้างไซ" 1
 "นัฎการลุถึงบัคคด แจงกิจแกฝูงคน ทุลแกทรวงธรรม" 2
 "แนจะบาปลงช้พบุทรา ฝูงโลกยจะมาสงไสย" 3
 "ฝูงมหาชนเหลือแหล่ กัดลาวแกเตาแกดปนก คังนี้" 4
 "ฝูงหญิงไซรมปรทต ในคาวคยรดเหาะเหยา" 5
 "สร้างสี่ลาทานบริสุทธี มหาชนสุส แกฝูงมนุษย์ฎุก่ารอ เขามาชอบมิขาด" 6

1 มหาชาติคำหลวง, หน้า 123.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 174.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 517.

"เรื่องเรือยสนธิโยบาท ปานนี้ผู้พระราชกรัจะไถ่กินเพราะโสกลอย" 1

"ผู้พระราชกรั ขั้พระบาทหงกช" 2

"ผู้นครสี่พิราษกรั ก็ร้องประกาศแกท้าวไทคังนี้" 3

"มีหม้อมาคยปราชปะโรหิต ผู้วานิชของเนื่อง" 4

ขุนทิง

"ยีนสนกหลิน

ขั้ชิงสุ

"คอบว่าพระบาทเจ้า

ผู้หม้อมาคยเจ้า

"นางผู้นี้เป็นสาวไซ

บชากโค

ผู้สาวแกมขาว

การชชคน" 5

ทางธรรมมีอาชญ

ชาวเจ้าเล็กเมื่อ" 6

กลางโองหัตถบาส

การใช้คลองมือแท้แล้ว" 7

1 มทวาลีกำหลวง, หน้า 313.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

5 พระสมณสกุลวงศ์, ขุนทิง ตรวจชำระโดยนายพิบูล มลิวัลย์ (พระนคร: คณะกรรมการฟื้นฟูวรรณคดีภาคอีสาน, 2511), หน้า 252.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

" <u>แค้น</u> <u>ฝูง</u> <u>ชาวบ้าน</u> เขาก็บนบอกแจว	ความเมืองนอก การเจ้าจอกเขาแท้แล้ว" ¹
" <u>ผู้ชาย</u> <u>ไป</u> <u>ถึง</u> <u>เจ้า</u> <u>มา</u> <u>ให้</u> <u>ฝูง</u> <u>พี่น้อง</u>	ขอขานประเสริฐ ชาวไซสว่างหายเจ้าเฮย" ²
" <u>คอย</u> <u>เมื่อ</u> <u>หน้า</u> <u>ฝูง</u> <u>หมาก</u> <u>ไม้</u>	คืนหลังคุดลาก หนีกันแท้หลัง" ³
" <u>ฝูง</u> <u>เขาก</u> <u>ลา</u> <u>ฝูง</u> <u>หมู</u> <u>คน</u> <u>ใน</u> <u>เมือง</u>	ฮัวไฮฮาวสวน อยากกินชิกายแล้ว" ⁴
" <u>แมน</u> <u>ว่า</u> <u>ฝูง</u> <u>หมู</u> <u>หมา</u> <u>คน</u> <u>ทั้ง</u> <u>หลาย</u>	เก็บทงไฟลอน จุกสูมเผาเดียน" ⁵
" <u>เจ้า</u> <u>จง</u> <u>ขอ</u> <u>เอา</u> <u>หมอน</u> <u>น้อย</u> <u>น้อย</u> <u>ทั้ง</u> <u>ขอ</u> <u>คำ</u> <u>ของ</u> <u>ฝูง</u> <u>นี้</u> <u>ยัง</u> <u>เกิด</u> <u>ให้</u>	หมอคอมทองแดง หนอทองทงง้าว แหกอันประเสริฐ บาทาวชู้มันนั่นแล้ว" ⁶

-
- ¹ ขุนทั้ง, หน้า 161.
 - ² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.
 - ³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 234.
 - ⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.
 - ⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.
 - ⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

2.1.1.2.2. คำลักษณนามบอกหมวดหมู่ ที่ใช้กับคำนามคนละคำกับปัจจุบัน
 ไคแกคำว่า หมู

หมู

คำว่า หมู มีความหมายตามพจนานุกรม ๖ ว่า "กลุ่ม พวก หมวด"
 ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า หมู ใช้เป็นลักษณนามของ กลอง คอกบัวหลวง ยมบาล
 กังเขน

กลอง

ตัวอย่าง "ครั้นว่าสีกลองดูนั้นใส อันว่าหมูกลองหน้าเคียวทั้งหลายได้
 60,000 อัน อันเป็นเพื่อนกลองนั้นหากังเอง"

(ไตร./น.100)

คอกบัวหลวง

ตัวอย่าง "นางจึงทอดตาไปเห็นคอกบัวหลวงหมู ๑ เกกมีในสระแทบหนทางนั้น"

(ไตร./น.91)

ยมบาล

ตัวอย่าง "ยมบาลหมู ๑ แหงคืนผู้หญิงให้ขึ้นไปหาผู้ชายที่เป็นผู้

(ไตร./น.16)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1.2 คำสรรพนาม

คำสรรพนามหมายถึงคำแทนชื่อ¹ ในสมัยสุโขทัยคำสรรพนามมีทั้ง 3 บุรุษ เช่นเดียวกับปัจจุบันคือ สรรพนามบุรุษที่ 1 สรรพนามบุรุษที่ 2 และสรรพนามบุรุษที่ 3 ส่วนพจน์มี 3 พจน์ คือ เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ สำหรับทวิพจน์นั้นเท่าที่ปรากฏมีใช้ในสรรพนามบุรุษที่ 3

คำสรรพนามในสมัยสุโขทัยอาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

- 2.1.2.1 คำสรรพนามบุรุษที่ 1
- 2.1.2.2 คำสรรพนามบุรุษที่ 2
- 2.1.2.3 คำสรรพนามบุรุษที่ 3

2.1.2.1 คำสรรพนามบุรุษที่ 1

เอกพจน์ ไต่แกคำว่า กู ข้า ขาพระพุทฺธเจ้า ขาพระบาท ขาพระองค ขาพระเจ้า
พหูพจน์ ไต่แกคำว่า กูชา ตู ตูชา ตูชาพเจ้า เผื่อ เรา
ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 เอกพจน์ และพหูพจน์ในภาษาสมัย

สุโขทัย

กู

ในสมัยสุโขทัยคำว่า กู ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 เอกพจน์ และเป็นสรรพนามที่ใช้ไต่ทั่วไปเป็นปกติไม่ว่าจะเป็นคำไม่สุภาพ โดยมากจะเป็นคำที่พระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ใหญ่ใช้แทนตนเอง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใช้พูดกับใคร ในปัจจุบัน กู ถือว่าเป็นคำที่ไม่สุภาพเป็นคำสรรพนามที่ใช้ในภาษาพูดเท่านั้น และจะใช้ในระหว่างเพื่อนสนิท หรือในหมู่คนที่คอย-

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 78.

การศึกษาหรือในระหว่างพี่น้อง¹ หนึ่ง ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ปัจจุบันใช้ ฎ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ได้เป็นปกติเช่น ภาษาเหนือ ภาษาอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาษาอีสาน บางครั้งลูกอาจใช้ ฎ แทนตัวเอง เมื่อจะพูดกับพ่อแม่ก็ได้ นอกจากนี้ในภาษาไทย และ ภาษาไทยน้อยก็ยังใช้ ฎ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ดังจะได้เปรียบเทียบการใช้คำสรรพนามในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ ดังนี้²

	เอกพจน์	พหูพจน์
อาหม	+ เภา	เรา
ชามตี	+ เภา	เฮา
ไทยใหญ่	+ เภา	เฮา
ไทยขาว	+ เภา ซอย โห่ง	เรา
ไทยนุง	+ เภา ซอย	โห่ง
ไทยไท	+ เภา ซอย	เฮา
ไทยน้อย } ฎไทย }	ฎ ซอย	เฮา

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ฎ ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "พ่อฎขึ้นศรีฉันทราภิรักษ์ แม่ฎขึ้นนางเสื่อง ฎขึ้นชื้อบานเมือง"

(จารึก 1./น.7)

¹ Angkab Palakornkul, "A Socio-Linguistic Study of Pronominal Strategy in Spoken Bangkok Thai." (unpublished Ph.D. Thesis, University of Texas, 1962 (B.E. 2507), p. 85.

² พระยาอนุนามนราชชน, "บันทึกเกี่ยวกับภาษาไทย ของพระยาอนุนามนราชชน," ศิลปากร 3 (ธันวาคม, 2492), หน้า 68.

"กฎ หากใช้กฎ กระทำการบุญสมภารวันเดี๋ยวนี้อันสืบแปดการ"

(จารึก 2./น.33)

".....แทน กฎ อยู่สี่ห้าหกวันกฎ อยู่นานมีได้"

(จารึก 9./น.194)

"ส่วนกฎไซ้ปรารณาไพริสมภาร เมื่อใดกฎไปมิถึงแก่ไพริสมภาร
และกฎเกิดมาในชาติใด ๆ ก็ดี ขอผู้มีปรีชา และสมบัติเกิดมาแก่กฎ
ทุก ๆ กำเนิด"

(จารึก 14./น.190)

"มหาสัทธาจึงจะกล่าวปฐิธานปรารณาวาด้วยเหตุผลอันสงฆ์อันกฎ
โกนเกล้าเข้าวชในศาสนาพระเจ้ากิติ อันหนึ่งกฎไคสร้างอาราม
พระเจ้ากิติ"

(จารึก 86./น.14)

"พระญา ช จิตรัสแกนางทั้งหลายว่า สู้ทั้งหลายนี้มีเขาหนมดีอยู่
ในมือสุนั้น สู้บอกกฎ ดีว่าผู้ใดแลใดแหวนพระชามรงค์กฎได้ เอามา
ให้กฎ กฎจึงจักรู้ว่าผู้นั้นมีบุญจึงแล"

(ไตร./น.77)

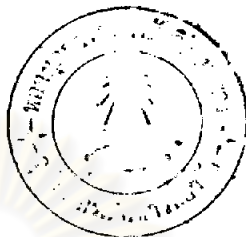
ขา

ในสมัยสุโขทัย คำว่า ขา ใช้เป็นสรพนามบุรุษที่ 1 ได้เช่นเดียวกับ กฎ ปัจจุบัน
ขา เป็นคำแทนชื่อบุรุษที่ 1 ที่มีฐานะเท่ากับบุรุษที่ 2 หรืออาจใช้สำหรับผู้ใหญ่แทนตัวเอง
เมื่อพูดกับผู้น้อย แลทั้งนี้จะใช้เฉพาะในภาษาพูดเท่านั้น¹

¹ Angkab Palakornkul, op.cit., p. 85.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ข้า ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เราเห็นท่านมาขอทานชาวแก่เฒ่า แลชาวเขามืออยู่ไล่ แลเขา
พรางเสี่ยวาชาวข้าหามิโค"

(ไทร./น.29)

ชาพระพุทฺธเจ้า

ในสมัยสุโขทัย คำที่ใช้แทนตนเองเมื่อจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน ปรากฏว่าใช้
เช่นเดียวกับปัจจุบันคือใช้ตรงตามคำอธิบายในพจนานุกรม ๆ ว่า "ถากราบทูลเจ้านายชั้น-
สูงหรือพระเจ้าแผ่นดินใชว่า ชาพระพุทฺธเจ้า ในภาษาไทยเดิม อันยังคงใชอยู่บางในบัดนี้
ใชพุกกับผูใหญว่า ชาพะเจ้าหรือชานอย....."

คำว่า ชาพระพุทฺธเจ้า ที่ใชกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินในสมัยสุโขทัยนั้นบางครั้งอาจ
ย่อลงเหลือเพียงคำว่า ข้า ก็ได้เช่นเดียวกัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "ถาวาพระองค์เจ้าจะปรารธนาเอาหรัพยสมบัตืเทหาใด ๆ ก็คื เชิญ
พระองค์เจ้าเรียกเอากษัตริย์ใญว่า แล ชาพระพุทฺธเจ้า ผูใญวหาก
จะประกอบมาถวายแดพระองค์จงทุกประการแล"

(ไทร./น.68)

ชาพระองค์ ชาพระบาท ชาพระเจ้า

คำสรรพนามทั้ง 3 นี้ ตามพจนานุกรม ๆ อธิบายว่า ".....ในภาษาไทยเดิม
ยังคงใชอยู่บาง ใชพุกกับผูใหญว่า ชาพะเจ้า หรือชานอย ในวรรณคดีสมัยก่อนใชทูลเจ้านาย
ว่า ชาพระองค์ ชาบาท ชาพระบาท สมัยหลังมีอีกคำหนึ่งว่า ชาพระเจ้า" ในภาษาสุโขทัย
ใชสรรพนามทั้ง 3 คำนี้ ตรงตามคำอธิบายไว้ในพจนานุกรม ๆ คือเป็นคำที่ผูใญใชแทนตัวเอง
เมื่อกราบทูลเจ้านาย สำหรับ ชาพระองค์ และ ชาพระบาท ปัจจุบันนี้ไม่ใชใช แม้จะเป็น
คำราชาศัพท์ก็ตาม เพราะคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ใชใชในภาษาราชศัพท์นั้น ไค้แกคำว่า

ชาพระพุทธเจ้า กล่าวว่า ชาพระพุทฺธเจ้า นี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า เป็นคำที่เสริมขึ้นมาจากชาพระเจ้านั้นเอง พระพุทฺธ หมายความว่า ผู้ที่จะได้เป็นพระพุทฺธในภายหน้า คือ พระโพธิสัตว์ เพราะฉะนั้น ชาพระพุทฺธเจ้า จึงควรใช้กับพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียว¹ สำหรับชาพระเจ้านั้น ปัจจุบันมีคำว่า ชาพระเจ้า แต่ใช้เป็นคำสุภาพทั่วไป

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ชาพระองค์ ชาพระบาท และ ชาพระเจ้า ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เสรัชู้ก็ทูลแดพระญาวา เมียชาพระองค์มีแล"

(ไตร./น.83)

"ชาพระบาทจึงกินออยนี้ เพราะบุญชาพระบาทเองแล"

(ไตร./น.73)

"แสนายเมืองนั้นมิได้จำศีลได้ มันก็ละอายแก่คนทั้งหลาย มันก็กราบทูลแดพระญาวาชาพระเจ้าไถ่กว่าที่ล"

(ไตร./น.30)

คำว่า ตู ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์ พระยาอนุমানราชชนได้อธิบายการใช้คำว่า ตู ดังนี้

ตู และ เฮา คือ ตู และ เรา สองคำนี้เขาใช้เหมือนกัน หมายความว่า ชาพระเจ้า และพวกเป็นผู้พูดกล่าว แต่ไม่รวมถึงคนอื่นที่ชาพระเจ้า และพวกพูดด้วย

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, บันทึกสมาคมวรรณคดี (พฤษภาคม, 2475), หน้า 18.

จึงจะใช้คำว่า กู ถ้าวรวมกันทั้งหมดไม่กำหนดแยก จึงจะใช้คำว่า เรา เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้เราเข้าใจคำที่ใช้อยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนราม ฯ ไก่ชั้คขึ้นว่าทำไมท่านจึงทรงใช้คำว่า กู และ กู เช่น พอกู... กูพี่น้อง ...¹

สรุปได้ว่าในสมัยสุโขทัยใช้ กู เมื่อเป็นเอกพจน์ และใช้ กู เป็นพหูพจน์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง "แมกูรื่อนนางเสือง กูชื้อบานเมือง กูพี่น้องทองเคียวหาคณ"
(จารึก 1./น.7)

"กูพี่น้องมีใจศรัทธา ให้อริ^๑พระลงรับตนหนึ่ง"
(จารึก 95./น.62)

จากตัวอย่างหลังนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อใช้ กู แล้วจะมีคำ พี่น้อง ตามหลัง แสดงว่า กู ใช้แทนบุคคลที่มีจำนวนมากกว่าหนึ่งขึ้นไป แลถ้าใช้แทนบุคคลเพียงคนเดียวก็จะใช้ กู ดังตอนต้นของตัวอย่างแรก อย่างไรก็ตามถึงแม้จะไม่มีคำว่า พี่น้อง ตามหลัง กู อันบ่งให้รู้ถึงจำนวนที่เป็นพหูพจน์ คำว่า กู ก็อาจใช้ตามลำพังได้ และแสดงจำนวนที่เป็นพหูพจน์เช่นเดียวกันดัง เช่น

ตัวอย่าง "จึงหมูพระรัสมิอันแดงนั้นประคูกังจักรูว่าคังนี้ว่า กูกรมหมูพระรัสมิอันเหลือง เพราะเหตุอันใดแลท่านจึงไปกอนกูแล"
(ไตร./น.117)

ในภาษาปัจจุบัน คำว่า กู ไม่ใช่เป็นสรรพนาม นอกจากภาษาพูดอาจจะมีใช้บ้าง แต่สำหรับภาษาถิ่นทางเหนือมีคำว่า กู ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกับ เขา ฉัน แต่จะใช้ใน

¹ พระยาอนุมานราชชน, เรื่องเดิม, หน้า 69.

ระหว่างสามภรรยา¹ ส่วนในภาษาอีสาน ตุ มีความหมายอย่างเดียวกับ ซาพเจ้า พวก-
ซาพเจ้า เช่น "ขอแกจอมคุณคึกเพื่อตุ ฝูงซา"²

อนึ่ง ในวรรณคดีโบราณ เช่น มหาชาติคำหลวง ปรากฏว่า ไซ ตุ เป็นสรรพนาม
บุรุษที่ 1 พหูพจน์ เช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย เช่น

ตัวอย่าง " ตุหงหลายเหลือแหล่ ก็แจะแหนแหทวารชเมื่อเมือง"³

" ทวารชยาพาให้ตุไปแกพรหมณ ขออยูยามคยวก่อนรา"⁴

ตามตัวอย่างหลัง ตุ ในต้นแทน 2 กุมาร

ตุซา

คำว่า ตุซา ในภาษาสมัยสุโขทัย เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์ และมักจะใช้
ควบคู่ไปกับคำว่า ทั้งหลาย เพื่อเน้นจำนวนที่เป็นพหูพจน์ให้ชัดเจนขึ้น

ในภาษาปัจจุบัน คำว่า ตุซา ไม่มีที่ใช้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ตุซา ในภาษาสมัยสุโขทัย

¹ เมฆ รัชนีประสิทธิ์, พจนานุกรมไทยชวน-ไทย-อังกฤษ พ.ศ. 2508, หน้า 40.

² พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, หน้า 181.

³ มหาชาติคำหลวง, หน้า 146.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 300.

ตัวอย่าง "พระมหาเถรเจ้าและนายสรศักดิ์ไวกำนันกับจาริกคอสันถลปาวสาน
คุษา หานทั้งหลายชวนชวาทในพระศาสนาจะปรารภนาทันศาสนา
 พระศรีอารียโมทรีโพธิสัตว์ทุกชาติ"

(จารึก 49./น.87)

"ส่วนอันว่าความบานความเมืองกิจการใด ๆ ก็คือ ไวกำนันคุษา
 ทั้งหลาย"

(ไตร./น.68)

ในวรรณคดีโบราณ เช่น ลิลิตพระลอ และ มหาชาติกำหลวง ก็มีปรากฏคำว่า คุษา
 ดังเช่น

ตัวอย่าง	"พระมัยสึงฟ้า ทานให้เห็นองค์ "แสงมาขอ <u>คุษา</u> ทองสอง	ขอเอน <u>คุ</u> <u>คุษา</u> ทานนา" 1 เสมอทองแห่ง <u>คุ</u> แล" 2
----------	--	--

คุษา พเจ้า

คำว่า คุษา พเจ้า ในภาษาสมัยสุโขทัย ใช้เป็นสรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์ และใช้
 เช่นเดียวกับ คุษา คือจะมีคำ ทั้งหลาย ประกอบ เพื่อแสดงจำนวนที่เป็นพหูพจน์

ในภาษาปัจจุบันคำว่า คุษา พเจ้า ไม่มีที่ใช้

¹ พระวรเวทพิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ (พระนคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2503), หน้า 57.

² มหาชาติกำหลวง, หน้า 301.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า คุณาพเจ้า ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เขาจึงไปทูลบอกแด่พญามหาจักรพรรดิราชเจ้า ว่า คุณาพเจ้า ทั้งหลาย
แต่งโรงมาคนสำเร็จแล้ว"

(ไตร./น.63)

เผื่อ

ในสมัยสุโขทัย เผื่อ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์ ตรงกับคำว่า เรา ในปัจจุบัน พระยาอานุมานราชชนกกล่าวถึงคำว่า เผื่อ ว่า "เผื่อ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์ บางครั้งใช้เผื่อข้า เท่ากับข้า 2 คน หรือ เผื่อข้า ก็แปลว่า 2 คน ใช้เป็นโวพจน์ก็ได้..."¹

ในภาษาปัจจุบัน คำว่า เผื่อ ไม่ปรากฏใช้ จึงกล่าวได้ว่า เผื่อ เป็นคำสรรพนามที่สูญไปจากภาษาไทยปัจจุบัน

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า เผื่อ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ที่เผื่อผู้ถวายกายจากเผื่อ

(จารึก 1./น.7)

"อุนรัก ลูกธรรมบุตรผาชาวเทพและอำแดงยอก มีศรัทธาและไว
บริษัถนระเจ้า ส่งบุญไปแก่เผื่อ"

(จารึก 14./น.190)

"เผื่อ เขาเบี้ย 5000 ช่วยชอกฎีกาแทนเดรสว"

(จารึก 95./น.61)

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกความรูทาง ๆ เล่ม 3
ประทานพระยาอานุมานราชชนก (พระนกร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506), หน้า 194.

ในวรรณคดีโบราณบางเรื่อง เช่น ลิลิตพระลอ มหาชาศิก้าหลวง และวรรณคดีอีสาน
เรื่อง ขุนทึง มีปรากฏคำว่า เมื่อ ดังนี้

ตัวอย่าง "เจ็บเมื่อเหลือแผ่นกิน นะพี" ¹
 "สองเมื่อพี่หลับไหล ลืมคืน ฤาพี
 สองเมื่อพี่คิดเองอา ออย่าไคถามเมื่อ" ²
 "เมื่อนั้นพระเวณเมื่อลูก ชิงพราทมณเมื่อไปธพธธา" ³
 "เทื่อนี้เมื่อจักลาเจ้า ยาเสราทมมหมองแค้นเอน" ⁴

เรา

คำว่า เรา ในภาษาสมัยสุโขทัยใช้ตรงกับปัจจุบันคือ ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1
พหูพจน์ ดังเช่น

ตัวอย่าง "ความกัณนี้เรา บมีหากกล่าว พระพุทธเจ้าเรา ทาร์งบอกไว้เองไซร"
 (จารึก 3./น.44)
 "เมื่อยังมีเท้าว วัน ชั่วเรา บคนี้มีบุญหนักหนา จึงจักไคมาเกิดทัน
 ศาสนาพระเป็นเจ้าไซร"
 (จารึก 3./น.45)

¹ พระวรวงศ์เธอวิสิษฐ, เรื่องเกิม, หน้า 19.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

³ มหาชาศิก้าหลวง, หน้า 300.

⁴ ขุนทึง, หน้า 192.

"ผู้ทรงกรใหญ่ 8 อันนี้ อันอยู่ที่ไต้หวันอัน เรา อยู่ที่ แลัดักันลงไป"

(ไตร./น.9)

ในบางครั้ง เรา ในภาษาสมัยสุโขทัยอาจใช้เป็นเอกพจน์ คือใช้แทนผู้พูดคนเดียว ซึ่งปัจจุบัน เรา ก็อาจใช้เป็นเอกพจน์ได้ในบางกรณี เช่น วันนี้เราจะกลับบ้านแล้ว เรา ในที่นี้มีความหมายเท่ากับ ฉัน นั้นเอง แต่ทั้งนี้เป็นภาษาพูด ตัวอย่างการใช้ เรา ในสมัยสุโขทัยที่เป็นเอกพจน์เช่น

ตัวอย่าง "พระสัจยทั้งหลายตั้งกล่าวมานี้ เราก็ให้แค้นแก่เจ้าพระยา"

(จารึก 40./น.45)

ตามตัวอย่างนี้ เรา ใช้แทนผู้พูด ซึ่งทำสัจยปฏิญาณกับผู้ฟังถึง (สมเด็จพระเจ้า-พระญา)

คำสรรพนาม เรา นี้ ปัจจุบันนอกจากจะมีใช้ในภาษารุงเทพฯ แล้ว ยังมีใช้ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ด้วย เช่น ภาษาเหนือ และ อีสาน แยกออกเสียงเป็น เฮา ในภาษาเหนือ เฮา ยังใช้สำหรับพระสงฆ์ สามเณร แทนชื่อตนเองเมื่อพูดกับฆราวาสได้เช่นเดียวกับอาตมา¹

อนึ่ง ในภาษาถิ่นอื่น ๆ คำสรรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์ ปรากฏใช้ เรา และ เฮา ตรงกันเกือบทุกถิ่น เช่น ไทยอาหม ไทยขามที ไทยใหญ่²

2.1.2.2 คำสรรพนามบุรุษที่ 2

เอกพจน์ ไคแกคว่าว เกลล เจา มิง ทาน

พหูพจน์ ไคแกคว่าว สู้ สู้ชาวเจา

¹ พจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ, หน้า 264.

² ดูเทียบคำสรรพนามบุรุษที่ 1 เอกพจน์ พหูพจน์ ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ,

เกลอ

คำว่า เกลอ ในสมัยสุโขทัย ใช้อย่างเดียวกับปัจจุบัน กล่าวคือ เป็นได้ทั้งคำนามและสรรพนาม ในกรณีที่ใช้เป็นคำสรรพนาม จะใช้ในหมู่เพื่อนฝูงเท่านั้น และมักจะใช้เป็นภาษาพูด สำหรับ เกลอ ที่ใช้เป็นคำนามนั้น จะมีความหมายอย่างเดียวกับ เพื่อน สหาย ในสมัยสุโขทัยใช้ เกลอ เป็นทั้งคำนามและคำสรรพนาม ดังเช่น

ตัวอย่าง "จึงเกลอผู้นั้น ก็คอยลอบถามมันว่า เกลอเหยเกลอ จำศีลจริงฤา"

(ไตร./น.30)

ตามตัวอย่างนี้ เกลอ คำแรกใช้เป็นคำนาม มีความหมายอย่างเดียวกับ เพื่อน เกลอ 2 คำหลังใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เอกพจน์

เจ้า

คำว่า เจ้า ในสมัยสุโขทัยใช้ตรงกับปัจจุบันคือ ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เอกพจน์ สำหรับผู้ใหญ่ใช้เรียกผู้น้อย¹ ในภาษาถิ่นเช่นภาษาเหนือ ภาษาอีสานปัจจุบันยังคงใช้ เจ้า เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 สำหรับแทนผู้ที่มีฐานะสูงกว่า หรือเท่ากัน หรือต่ำกว่าก็ได้ ตามปกติจะใช้เป็นเอกพจน์ แต่ถ้าใช้เป็นพหูพจน์จะมีคำว่า หม หรือ พวก นำหน้า เช่น หมเจ้า พวกเจ้า สรรพนามที่ใช้แทนผู้น้อยหรือผู้ที่มีฐานะต่ำกว่าผู้พูด นอกจากจะใช้คำว่า เจ้า แล้ว ในภาษาอีสานยังใช้คำว่า มิ่ง (เอกพจน์) และ สู (พหูพจน์)

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า เจ้า ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "อนึ่ง แคว้นนี้ไปเมื่อหน้า ผีแลว่าเจ้ามีใจจะใคร่ทำการอันใด ๆ ก็ดี จงเจ้ากระทำโดยใจเจ้า ที่จะตามใจเจ้าวางทุกประการแด่ ๆ"

(ไตร./น.76)

¹ Angkab Palakornkul, op.cit., p. 88.

มิ่ง

คำว่า มิ่ง ในสมัยสุโขทัย ใช้อย่างไรกับปัจจุบันคือ ใช้อย่างไรที่มีฐานะต่ำกว่า ในสมัยปัจจุบันอาจใช้ มิ่ง แทนผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า หรืออาจใช้ในระหว่างผู้ที่มีฐานะเท่ากัน แสดงถึงความสนิทสนม อย่างไรก็ตาม คำว่า มิ่ง ปัจจุบันจะใช้ในภาษาพูดเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นคำที่ไม่สุภาพ เช่นเดียวกับคำว่า กู ในภาษาถิ่นอีสานปัจจุบัน มิ่ง มีฐานะต่ำกว่า เจ้า ในภาษาไทยถิ่นอื่น เช่น ไทยขามती (คำที่) มีคำว่า เมียบ¹ ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 เอกพจน์ เทียบได้กับคำว่า มิ่ง ในสมัยสุโขทัย

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า มิ่ง ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ผู้ใดคายนอมไปไหวพระถวายมราชกอน พระถวายมราชจึงถามผู้นั้นว่า มิ่งยังไคกระทำบาปฉันไค แลมิ่งเรงค่านึงกู แลมิ่งวาโดยสัจโดยจริง"

(ไตร./น. 10)

¹ สรรพนามของชาวไทยขามती (คำที่) มี 3 พจน์ ดังนี้

	เอกพจน์	ทวีพจน์	พหูพจน์
บุรุษที่ 1	เกา	ฮา	ตู เฮา
บุรุษที่ 2	เมียบ	เซือ	สู
บุรุษที่ 3	มัน	ฮา	เขา

คูศิลปากร, 3 (ธันวาคม, 2492), หน้า 68.

ทาน

คำว่า ทาน ในสมัยสุโขทัย เป็นไค้ทั้งสรรพนามบุรุษที่ 2 และ 3¹ เอกพจน์ ในกรณีที่ใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 2 จะใช้ไค้โดยย่อกับปัจจุบันกล่าวคือ ไค้แทนผู้ที่พูด ควยอย่าง เคารพหรือยกย่อง ดังเช่น

ตัวอย่าง “พระผู้เจ้าถามว่า นางแก้วเมียของทานนั้นอยู่แห่งใด เสรษฐีจึงชาน แกพระผู้เจ้าว่า ขาแทบพิตร นางแก้วนั้นอยู่ในครรภ์ที่นอนภายในปราสาท โพนแล”

(ไตร./น.83)

ตามตัวอย่างนี้ ทาน เป็นคำที่พระธูวา (พิมพ์ิสาร) ไค้แทน (โรติก) เสรษฐีควย ความยกย่อง ซึ่งจะเห็นไค้ว่าคำว่า ทาน เป็นสรรพนามที่ไค้เหมือนกับปัจจุบัน

สุ

คำว่า สุ ในภาษาสมัยสุโขทัย ไค้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 พหูพจน์ บางครั้งจะมี คำว่า ทั้งหลาย มาประกอบข้างหลังคำว่า สุ ควย ในสมัยสุโขทัย สุ อาจไค้ไค้ทั่วไป แต่ จากตัวอย่างเท่าที่พบ สุ ไค้สำหรับผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มื่ออำนาจแทนชื่อผู้น้อย ปัจจุบันในภาษาดิน ทางเหนือ² สุ เป็นคำที่ไค้แทนเพื่อนหรือผู้ที่สนิทสนม หรือผู้น้อย คือ ไค้ไค้โดยย่อกับ แก หรือ เอ็ง ในภาษาอีสาน สุ จะเป็นคำที่ผู้ใหญ่ไค้เรียกผู้น้อย

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการไค้คำว่า สุ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง “...หนึ่งสุ กินบั้ง อันทานบมิให้สุ”

(จารึก 38./น.35)

¹ คูการไค้คำว่า ทาน เมื่อเป็นสรรพนามบุรุษที่ 3, หน้า 90.

² พจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ, หน้า 50.

“ฝูงเป็ดทั้งหลายนั้น เขายิงหาแรงบมิไค เขายอมนอนหงายอยู่ใต้
เมื่อแลฝูงนั้นเขานอนอยู่ แลหูเขานั้นไคยินประคัจเสียงคนร้องเรียกว่า
สุ้ทั้งหลายเออ จงมากินเขากินน้ำ”

(ไตร./น.27)

ในวรรณคดีโบราณ เช่น ลิลิตพระลอ มหาชาติคำหลวง ปรากฏคำว่า สุ้ ดังนี้

ตัวอย่าง “ตรวจไทรหาหนามหมุ มคหมอ
สุ้หลังยังเหลือหลอ อยู่บาง”¹
“คุณรชชุก สุ้หงหลายบยเพอ ควยความพอโลมขอ”²

สุ้ขาวเจ้า

คำว่า สุ้ขาวเจ้า ในสมัยสุโขทัย ใช้ไคเช่นเดียวกับ สุ้ คือ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2
พหูพจน์ ในปัจจุบันคำว่า สุ้ขาวเจ้า ไม่ปรากฏที่ไค แต่อาจเทียบไคกับคำว่า สุ้เจ้า ซึ่งไคเป็น
ภาษาพูดไคบาง

ต่อไปนี้เป็นตัวอยางการไคคำว่า สุ้ขาวเจ้า ในภาษาสุโขทัย

ตัวอย่าง “อันว่าขาวเจ้าทั้งหลาย เกิดมาแลไคเป็นท้าวเป็นพระยาดังนี้ไค
สุ้ขาวเจ้า หากอยู่แลหากเกิดมาเมื่อไร แลสุ้ขาวเจ้าทั้งหลาย เทียร
ยอมไคทำบุญแลธรรม แลทำกุศลมาแตกอนโพน จึงไคเกิดมาเป็นท้าว
เป็นพระยาดังนี้ไคแล”

(ไตร./น.55)

¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 79.

² มหาชาติคำหลวง, หน้า 88.

ในภาษาไทยรุ่นเก่า มีปรากฏคำว่า สุชาวเจ้า ดังนี้

ตัวอย่าง "เดือนที่ 5 เรียกว่าสิงหาคม จงนิยมจำลยอย่าทวนตาม ประสงค์
สัควราชสีห์สิงหนาม โดยนิยามมีอยู่ 31 วัน ข้างไทยพร้อมร้องเรียกว่า-
เดือน 9 สุชาวเจ้าจงจำคำเราสรร..."¹

2.1.2.3 คำสรรพนามบุรุษที่ 3

เอกพจน์ ไค้แกคำว่า ตน ทาน ฮ พระองค์ พระองค์เจ้า พระองค์ท่าน เพื่อน
มัน คนใด ใคร ผู้ใด

ทวิพจน์ ไค้แกคำว่า เขา

พหูพจน์ ไค้แกคำว่า เขา

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์

ตน

คำว่า ตน ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ มีความหมายอย่าง
เดียวกับ เขา มัน จัดได้ว่าเป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้แทนบุรุษที่ 3 ไค้ทั่ว ๆ ไปโดยไม่จำกัดว่า
จะเป็นคนหรือสัตว์ คำว่า ตน ในภาษาปัจจุบันไม่ใช่เป็นคำสรรพนาม แต่จะมีใช้ในภาษา
ปักษ์ใต้ แต่ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 2 มีความหมายเช่นเดียวกับ ท่าน คุณ คำว่า ตน ที่ใช้ใน
ภาษาถิ่นใต้นี้ ในบางจังหวัดจะใ้ชื่อว่า ตวน เช่น จังหวัดสงขลา และในภาษามลายูจะเป็น
คำว่า ตวน²

¹ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) มูลบทบรรพกิจ (พระนคร:
ศิลปาบรรณาการ, 2514), หน้า 95.

² พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้มัธยมศักราช (สงขลา: วิทยาลัยครูสงขลา, 2514),
หน้า 220.

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า คุณ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ณเมื่อไกรสรสิงหะนั้นออกจากภูเขาทองก็ดี เงินก็ดี ภูเขาแก้วก็ดี อันเป็นที่อยู่แห่งไกรสรสิงหะนั้น คุณจึงไปยืนอยู่เหนือแผ่นดินลือเลื่อง อันเรื่องงามดังทอง"

(ไตร./น.22)

ตามตัวอย่างนี้ ในสมัยปัจจุบันจะใช้คำว่า มัน แทน คุณ

ตัวอย่าง "คนผู้อันเจรจาซื้อสิ่งสินทาน แลไปพรางว่าจะให้เบี้ยให้เงินทาน แลแลไธกลเอาสินทานควยตาซังก็ดี ควยทะนาก็ดี"

(ไตร./น.15)

"มาตราหนึ่งโศก ขโมยคุณก็จับกุมไคชาวของ ทำเนปร ชำคน วัวมอ ปอพัน อันไค คุณก็ไคตั้งอัน แลกลายไปไวเมือง"

(จารึก 38/น.31)

ท่าน

คำว่า ท่าน ในสมัยสุโขทัย ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ และใช้ไคทั่วไป โดยไม่จำกัดฐานะของผู้ที่อ้างถึง ในสมัยสุโขทัย ท่าน มีความหมายเท่ากับ เขา มัน คำทั้ง 3 นี้ อาจใช้แทนกันไค และในบางครั้งอาจใช้เป็นพหูพจน์ไคบาง ในภาษามัจจุบัน ท่าน เป็นไคทั้งสรรพนามบุรุษที่ 2 และ 3 ในกรณีที่เป็นบุรุษที่ 2 ใช้แทนผู้ที่มีฐานะสูงกว่าผู้พูดและผู้พูดเรียกด้วยความเคารพ หากใช้เป็นผู้บุรุษที่ 3 จะใช้แทนชื่อบุรุษที่ 3 ที่อ้างถึงด้วยความเคารพเช่นกัน

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างของการใช้คำว่า ท่าน ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "...พระราชโองการบรมเอาพารนักหนา จึงท่านให้ตราพระราช-
ปรชฎยบที..."

(จารึก 38./น.27)

"สารนี้พระบรมครูทั่วโลกคฤถิรทนต์ลคนชวเวาสีธรรมกิติสังฆราช
มหาสวามีเจ้ามีพุทธเจ้ากั้งนี้ แต่ท่านเอาอุปสมบทในคามวาสีสังฆราช
ไต่ 705 ในปีมะแม เดือนหก ออกสิบเอ็ดค่ำ วันจันทร์ เมื่อท่านเอา
อุปสมบทในอรัญวาสีไซร์ สักการชไต่ 719 ปีระกา เดือนหก ออกหกค่ำ
วันอังคาร ท่านมาอยู่..."

(จารึก 9/น.153)

ตามตัวอย่างที่ 1.2 คำว่า ท่าน ใช้แทนพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งปัจจุบันอาจใช้คำว่า
ท่าน หรือ พระองค์

ตัวอย่าง "เห็นชาวท่านบ่ใครพิน เห็นสินท่านบ่ใครเคื้อก"

(จารึก 1./น.8)

"เทียบยอมคนเขาคท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ"

(จารึก 1./น.8)

"โอยท่านให้แกท่านผู้มาขอแลออก"

(จารึก 2./น.31)

"มาตราหนึ่งโสศ ฌิมี่คนจักไปราวี่พืราม ซึ่งเอาชาวของท่าน แม่น
ชิตูสมลุลูกหวน ท่านคนใดก็คี่"

(จารึก 38./น.34)

"อันชื่อว่า โสโกเหตุ้น เพื่อม็กโคสินท่าน ม็กฆา ม็กคี่ท่าน เพื่อจะ
เอาสินท่าน"

(ไตร./น.7)

ตามตัวอย่างทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ท่าน ใช้แทนบุคคลทั่วไปไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม
โดยไม่จำกัดฐานะ และจะเป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ก็ได้ จึงสรุปได้ว่า ท่าน ในภาษาสมัย
สุโขทัยเป็นไคทั้งเอกพจน์และพหูพจน์

๕

คำว่า ๕ มีความหมายตามพจนานุกรมว่าท่าน เชอ "ในสมัยสุโขทัย ๕ เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ใช้ได้เช่นเดียวกับ พระองค์ ในภาษาปัจจุบัน ๕ ไม่มีที่ใช้ นอกจากในบทประพันธ์เท่านั้น

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่งการใช้คำว่า ๕ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "จึงพออยู่หัวเจ้า ๕ ในอนุญาตแก่นายอินทสรศักดิ์นั้น"

(จารึก 49./น.83)

"พระมาตุจฉาเจ้า ๕ มาอยู่ท่าหนักหัวสนามเกา"

(จารึก 49./น.85)

"แมอยู่หัวเจ้า ๕ ไวนา 335 ไร่นี้เป็นนาแจกหักฉิณาราม"

(จารึก 49./น.86)

"เมื่อพระโพธิสัตว์จะออกจากกรรมมารถานั้น ๕ เขยียดคืน แดเมื่อ ๕ ออกแล้ว ๕ ลูกขึ้นยืน"

(ไตร./น.40)

ในวรรณคดีโบราณ เช่น มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ มีใช้ทั้ง ๕ และ ท้าว๕ และบางครั้งเป็น ท้าวเชอ เช่น

ตัวอย่าง "ครนนรว่าพึงบริบูรณ์ พระนเรนทรก็สวกลาธา ตามพรหมณคังงนี้" ¹

"ท้าว๕ มีสุจริตทรงทศพิธราชธรรมทุกเมื่อใส่" ²

¹ มหาชาติคำหลวง, หน้า 269.

² เรื่องเกี่ยวกับ, หน้า 278.

"ท้าวขุ มีเอวราชไปฏก ชื่อพระลอคคิลกกลมเฝ้า" ¹

"เมื่อท้าวเชมิได้เห็นพระลูกเจาก็จะพูดถาม ครั้นแจ้งว่าพราหมณ์
มันพาไป นางก็จะอาศัยโลกแล่นไปตามคติมคติตาย" ²

"ท้าวเชอ เสด็จพยุหบาทร ลีลาตจากพระนคร" ³

พระองค์

คำว่า พระองค์ ในสมัยสุโขทัยใช้ตรงกับปัจจุบัน คือ เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์
ใช้แทนพระนามเจ้านาย หรือ พระมหากษัตริย์ ดังเช่น

ตัวอย่าง "เสร็จแล้วจึงพระสงฆ์ไปจากพระบาทศรีธรรมมาโลกราช ๆ ก็เสด็จ
ลงไปส่งพระสงฆ์ทั้งหลายถึงประตูพระราชมณเฑียร ไหว้พระสงฆ์เจ้า
แล้ว แล้วพระองค์ จึงกลับคืนมาสู่พระราชมณเฑียรเป็นปกติดังนั้น
บมิขาด"

(ไตร./น.76)

พระองค์เจ้า

คำว่า พระองค์เจ้า ในสมัยสุโขทัย ใช้ตรงกับคำว่า พระองค์ ในสมัยปัจจุบันไม่ใช่
พระองค์เจ้า เป็นคำสรรพนาม แต่จะใช้เป็นคำนำหน้าพระนามเจ้านายชั้นโอรสเจ้าฟ้า เช่น
พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยศ พระองค์เจ้าวราชนนทรวชิ

¹ คัมภีร์ลิลิตพระลอ, หน้า 5.

² มหาชาติคำหลวง, หน้า 204.

³ คัมภีร์ลิลิตพระลอ, หน้า 8.

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า พระองค์เจ้า ในภาษามัธยมศึกษา

ตัวอย่าง "ในกาลนั้น พระสัพพัญญูเจ้าผู้เป็นโลกวิทู ๖ ก็ตรัสรู้อากาโรดังนั้น
พระองค์เจ้า ก็มีพระกรุณาแก่จันทรเทวบุตร"

(ไตร./น.35)

พระองค์ท่าน

ในภาษามัธยมศึกษา พระองค์ท่าน ใช้ได้เช่นเดียวกับ พระองค์ และ พระองค์เจ้า
ในภาษาปัจจุบัน พระองค์ท่าน ใช้เป็นสรพนามบุรุษที่ 3 แทนพระมหากษัตริย์ แต่จะใช้ใน
ภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน

ต่อไปนี้ เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า พระองค์ท่าน ในมัธยมศึกษา

ตัวอย่าง "เพลงคำ พระนครนี้สี่ทิศสมเด็จบพิตร (มหाराชบุตร)...ราชศรีบรม
จักรพรรดิราช ท่านก็ไต่เสด็จขึ้นเสวย...ภริมย์สมดังพระราชมนโรด
ทดแทนแดนพระธรรมราชสีน่านี กุจดาวดิงสา พระองค์ท่านเสด็จใน
กำแพงเพชรบุรีศรีวิมลลาสน ควยพระราชศฤงคาร"

(จารึก 38./น.26)

เพื่อน

คำว่า เพื่อน ในมัธยมศึกษา ใช้เป็นสรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ และใช้ได้เหมือน
คำว่า เขา ท่าน ในภาษาปัจจุบัน คำว่า เพื่อน ไม่ปรากฏที่ใช้เป็นสรพนามบุรุษที่ 3 แต่จะ
มีใช้เป็นสรพนามบุรุษที่ 1 และ 2 เอกพจน์ ในภาษาพูด เช่น เพื่อนอย่าเพิ่งไปนะ เพื่อน
ควย เพื่อน คำแรก เป็นสรพนามบุรุษที่ 2 ส่วน เพื่อน คำหลังเป็นสรพนามบุรุษที่ 1
อย่างไรก็ตาม ในภาษาถิ่นบางถิ่นในปัจจุบัน ยังคงมีคำว่า เพื่อน ที่เป็นสรพนามบุรุษที่ 3
เช่นเดียวกับมัธยมศึกษา แต่ออกเสียงเพี้ยนไป เช่น ในภาษาเหนือออกเสียงเป็น เป็น
ใช้เป็นสรพนามทั้งบุรุษที่ 1 ซึ่งมีค่าเท่ากับ ฉัน หนู (ในกรณีที่ภรรยาใช้กับสามี เด็กใช้กับ

ผู้ใหญ่ หรือ หลูกับเพื่อนสนิท และใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ได้ด้วย คือ มีคำเท่า-
กับเขา หรือ ท่าน ในลักษณะกันเอง ¹

ในภาษาอีสาน คำว่า เพื่อน ออกเสียงเพี้ยนเป็น เพิ่น ใช้เป็นสรรพนาม
บุรุษที่ 3 เท่านั้น และใช้เรียกผู้ใหญ่ ในความหมายเดียวกับท่าน ดังปรากฏใน
นิทานเชียงใหม่ ดังนี้

ตัวอย่าง "เณรเก็บข้ออ้อยมาแล้วเล่ากิน เณรก็เก็บเอาข้อกินไปตาม
ประเทศ เหตุว่าพระหากกินแต่ปล้องเหลือข้อแก่เณร เณร
ก็อดสากสันเก็บกินทั้งจุ่มเพิ่น หากกินแต่ปล้องวางข้อแก่กู" ²

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า เพื่อน ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เพื่อนรุงรวไปค้า ชี้นำไปขาย"

(จารึก 1./น.7)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พจนานุกรม ไทยยวน-ไทย-อังกฤษ, หน้า 168.

² จินตา กวงใจ, นิทานเชียงใหม่เล่ม 1 (ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา,
2505), หน้า 20.

มัน

คำว่า มัน ในสมัยสุโขทัย ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ แต่ในบางกรณีไม่บ่งชี้ว่าเป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ คือเป็นคำสรรพนามที่ใช้ได้ทั่วไป มีค่าเท่ากับ ท่าน และ เขา ในสมัยปัจจุบัน มัน ใช้ตามที่อธิบายไว้ในพจนานุกรม ๆ คือใช้ "สำหรับผู้ใหญ่เรียกผู้น้อย มีเด็ก เป็นต้น สำหรับเรียกผู้นอวงอาการเหยียดหยาม สำหรับเรียกสัตว์และสิ่งของอื่น ๆ"

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า มัน ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ลมหายตายกว่าเหยาเรือนพอเชื้อเสื่อคำมัน ราชอลูกเมียเขี้ยวไพร่สาชาไทย ป่าหมากป่าพลู พอเชื้อมันไว้แก ลูกมันสิน"

(จารึก 1./น.7)

"คนใดซึ่งมาหาพาเมืองมาสู ขอลเหลือเพื่อมันบมีข้างบมีนาก บมี บัวบมีนาง บมีเงื่อนบมีทอง ไชแก มัน ช่วยมันดวงเป็นมานเป็นเมือง"

(จารึก 1./น.8)

"หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ ไว้แกมัน"

(จารึก 1./น.8)

ตามตัวอย่างทั้งหมดนี้ มัน เป็นสรรพนามที่ใช้ได้อย่างเดียวกับ ท่าน หรือ เขา หรือ เพื่อน แต่ในบางครั้งคำว่า มัน กับ ท่าน จะใช้แตกต่างกันตามสภาพและฐานะ คือในกรณีที่ผู้น้อยในฐานะที่ต่ำกว่า หรืออยู่ในสภาพของผู้ที่ทำผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม คำที่ใช้แทนบุคคลผู้นั้น จะเป็นคำว่า มัน ส่วนผู้ที่อยู่ในฐานะสูงกว่า หรืออยู่ในสถานะที่แสดงว่าเป็นนาย

หรือเจ้าหน้าที่จะใช้ ท่าน แทนบุคคลอื่น¹ ดังเช่น

ตัวอย่าง "แมนผู้ไฉน มัน ถือกอบคาบตราบเครื่องเหล็กใหญ่โต ให้เอามัน จูงโค และให้ไปถวายแก่ท่าน"

(จารึก 36./น.34)

ตามตัวอย่างนี้ มัน เป็นคำที่ใช้แทน ขโมย ส่วน ท่าน เป็นคำที่ใช้แทน หัวหน้าฝ่าย

ตุลาการ

ตัวอย่าง "คนผู้ใดเกิดมา และมีรู้จักความบุญ และมีรู้จักครูพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และมีโคให้ท่าน ตระหนักรัพยา และเมื่อ ท่าน จะอวยทานได้ มัน ห้ามปรามท่าน"

(ไตร./น.29)

ตามตัวอย่างนี้ มัน หมายถึง ผู้กระทำความผิดศีลธรรม ส่วน ท่าน หมายถึง ผู้ประพฤติชอบ คือ ทำบุญทำทาน

ในสมัยสุโขทัยยังมีคำสรรพนามอีกประเภทหนึ่งซึ่งปัจจุบันเรียกว่า อนิยมสรรพนาม² ทำหน้าที่เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นเอกพจน์ หรือพหูพจน์ คำเหล่านี้

¹ A.B. Griswold and Prasert ne Nagara, A Law Promulgated by the King of Ayudhya in 1397 A.D. Epigraphic and Historical Studies, No. 4 (reprinted from the Journal of Siam Society (JSS) Volume LVII Part I, January 1969), pp. 114-5.

² อนิยมสรรพนาม ใช้แทนนามที่ไม่กำหนดแน่นอนลงไปเป็นสิ่งที่นั่นสิ่งนี้ ไค่แก่คำว่า ไคร อะไร ไทน์ ผู้ใดคนหนึ่ง ผู้หนึ่งผู้อื่น ผู้หนึ่งผู้ใด ชาวไทน์ ชาวอะไร (ดูพระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย, หน้า 62).

ได้แก่คำว่า ใคร ผู้ใด คนใด และใช้ได้อย่างเดียวกับคำว่า มัน ท่าน เพื่อน ดังกล่าวถึงแล้วตอนต้น

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ใคร ผู้ใด คนใด ในภาษาสมัยสุโขทัย

ใคร

ตัวอย่าง "ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว"

(จารึก 1./น.8)

"ใครใครคางข้าง ค้าใครใครคามา ค้า"

(จารึก 1./น.8)

ผู้ใด

ตัวอย่าง "ในคั้งนี้ ผู้ใดหากละเมิด และไวชาทานพนสามวัน คนดู...นั้นไซร้
ทานจักให้ใหม่แลวันแลหม่นพัน"

(จารึก 38./น.29)

"อันหนึ่งคือว่า เคยคพุ่นแก่ผู้ใด แลถ้อมันว่าเป็นข้าศึกคนคอตาย สูความ
โทษให้ร้าย แลคุมความเคียดนั้นไว้เป็นมั่นคง"

(ไตร./น.8)

คำสรรพนาม ผู้ใด นี้ ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ในภาษาอีสานออกเสียงเป็น ผู้ใด เช่น
ผู้ใด สีไปกะไปโอด หมายความว่า ผู้ใด (ใคร) จะไปก็ไปเลย

คนใด

ตัวอย่าง "คนใดชี้ข้างมาหา พาเมืองมาสู่ ขอยเห็นอเพ็ญ"

(จารึก 1./น.8)

ตามตัวอย่างทั้ง 3 นี้ จะเห็นได้ว่า ใคร ผู้ใด คนใด เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่ใช้
ลอย ๆ ไม่เจาะจงว่าเป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ และคำเหล่านี้ใช้เหมือนกับภาษาปัจจุบันเลย
ทีเดียว

ซา

คำว่า ซา ในสมัยสุโขทัย ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ทวิพจน์ ทั้งนี้พิจารณาจาก ตัวอย่างเท่าที่พบประกอบกับการใช้คำดังกล่าวในภาษาถิ่น และวรรณคดีโบราณบางเรื่อง ซึ่งล้วนแต่ใช้ ซา เป็นทวิพจน์แทบทั้งนั้น ในภาษาปัจจุบันคำว่า ซา ที่เป็นสรรพนาม ไม่มีที่ใช้ แต่มีความหมายปรากฏในพจนานุกรม ๆ ว่า "สรรพนามบุรุษที่ 3 แทนคำว่า เขาสองคน เช่น สองซาพ่อลูก" ในภาษาอีสาน ซา มีความหมายอย่างเดียวกับ เขา บางครั้งใช้เป็นพหูพจน์ ในบางถิ่นในอีสาน ซา เจ้า คือ พวกเจ้า ¹ ในกฎหมายไทยพ่ายที่ว่าด้วยครวัตรสกุล ผู้เมีย พ่อแม่ลูก ปรากฏคำว่า ซา ดังนี้

ตัวอย่าง "ถ้าว่า ซาทั้งสองหากไคถูกเนื้อถึงตัวแล้วก็ควรหื้อเป็นเมียแล" ²

สำหรับกฎหมายภาคอีสาน ซึ่งปรากฏในประชุมกฎหมายไทยโบราณเล่มเดียวกันนี้ ก็มีคำว่า ซา เช่น

ตัวอย่าง "มีคนคนหนึ่งไปอยู่ที่สงค คือว่าที่ลัมที่นังคอมเมียวานแต่สองคน ซาหากอยู่ คังนั้น ให้เมียตามซาก่อน" ³

และในวรรณคดีอีสาน เรื่อง ขุนหึ่ง ก็มีปรากฏ เช่น

ตัวอย่าง "นางกับบัวระบตีเจ้า สองซาพ่อลูก" ⁴

¹ พจนานุกรม ภาคอีสาน-ภาคกลาง, หน้า 57.

² ประชุมกฎหมายไทยโบราณภาคที่ 1 ว่าด้วยธรรมเนียมประเพณีและกฎหมายพิจารณา
อาณาจักร พิมพ์แจกเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลโท พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า
ดำรงม ๒ เมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส 14 มีนาคม 2512, หน้า 1.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁴ ขุนหึ่ง, หน้า 134.

ในเรื่องคำสรรพนามโบราณ ซึ่งสูญหายไปจากภาษาปัจจุบัน ดังเช่นคำว่า ซา ตลอดจนคำอื่น ๆ ควบนั้น คร.บรรจบ พันธเมธา ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้เมื่อไปสืบคำไทยใน แคว้นอัสสัม ซึ่งถือว่าภาษาไทยในดินแดนแห่งนี้เป็นภาษาไทยถิ่นสาขาหนึ่ง ดังนี้

.....คำที่กลายเป็นคำเก่าของเราไปแล้วนั้นเห็นจะได้แก่คำ ซุ ซึ่งเขา ออกเสียงเป็น ซุ ที่จริงไทยทางเหนือยังใช้อยู่ในความว่า ซัน และ เซื่อ ที่ออก เสียงว่า ซอน นั้น เขาวาดองไขกับคำว่า สอง เสมอไป เป็น สองเซอ ซึ่งอาจ หมายถึงบุรุษที่ 2 ก็ได้ เช่น สองเซอลูกเหลือ-อมา (เซอสองคนมาจากไหน) หรือหมายถึงบุรุษที่ 1 ก็ได้ เช่น เซอซาสองคอ (เราทั้งสองคน) คำนี้ คตินันท์จำได้ว่าในหนังสือลิลิตพระลอใช้ สองเซื่อ.....แต่ที่คนทุกวันนี้ใช้ เขาไม่ใช้คำนี้กันแล้ว ใช้ สองซา แทน จะเป็นคำที่กร่อนเสียงมาจาก เซื่อ หรืออย่างไรไม่ทราบได้ พึ่งค้นคว้าว่า ซา ในซาไฟ แต่ ซา ต้องหมาย จำเพาะ สอง เท่านั้น มากกว่า สอง ใช้ ซา ไม่ได้.....¹

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ซา ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ฉิแลฉิดแบกแสงสว่างกัน ส่วนกูแท้แล จึงแลง ความแก่ซาควยซื่อ"

(จารึก 1./น.7)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ บรรจบ พันธเมธา "ไปสืบคำไทย" ภาษาและหนังสือ 1 (มิถุนายน, 2512), หน้า 13.

เขา

พระยาอนุমানราชชน อธิบายการใช้คำว่า เขา ดังนี้

เขา เวลานี้ในภาษาไทยที่นี้ไม่จำกัดว่าเป็นเอกพจน์หรือพหูพจน์ เมื่อหลัก
คำว่า มัน เสียแล้ว จึงต้องเอาคำ เขา มาใช้แทน เพิ่งจะใช้กันแพร่หลาย
ในเวลาไม่สู้ช้านี้ คุรรรณคดีของเก่าเพียงแต่สามก๊กก็ไม่มีคำว่า
เขา ใช้บ้างหรือไม่ มีแต่คำชื่อผู้ที่อ้างถึง ถ้าชื่อสั้น ๆ ก็ไม่เป็นไร ถ้าเป็นชื่อ
ยาว ๆ ก็คงไม่ไหว จึงต้องลากเอาคำว่า เขา ในพหูพจน์มาใช้แทน เขา จึง
กลายเป็นใช้ได้ทั้งในเอกพจน์และพหูพจน์.....¹

ตามคำอธิบายนี้ แสดงว่าแต่เดิม เขา ใช้เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 พหูพจน์ แต่ต่อมา
ภายหลัง เขา กลายเป็นเอกพจน์ไป

ในสมัยสุโขทัย เขา ใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 3 พหูพจน์ และใช้ได้กว้างกว่า
ปัจจุบันมาก กล่าวคือใช้สำหรับแทนทั้งคน สัตว์ อสุรกาย ตลอดจนพรหม (เทวดาชั้นสูง)
ส่วนในภาษาปัจจุบัน จะใช้ เขา กับคนเท่านั้น แต่สำหรับสัตว์จะใช้ มัน → สห. ๘๖๖๘๖/๒๖๗๑

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า เขา ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ชาวสิงหลหาบ้าน ชำมน้ำคงคาพายมาสาธุการ เสียงร้องมีโกลาหล
นักหนา เขา อาราชนาพระบมีเสด็จลงมา เขา ให้กูอาราชนาพระจึงลง
มาประทักษิณรอมพระเจดีย์ทอง"

(จารึก 2./น.34)

¹ พระยาอนุমানราชชน, "บันทึกเกี่ยวกับเรื่องภาษาไทยของพระยาอนุমানราชชน,"
(ตอบคำถามของท่านเจ้าคุณปริยัติวงศ์อาจารย์), ศิลปากร 3 (ธันวาคม, 2492), หน้า 69.

"ผู้งคนอันอยู่ภายกุมกาม เชียงใหม่พูนกัถิ ผู้งคนอันมีในเมืองทริภุชชัย
นี้กัถิ เขามีใจศรัทธาแก่พระมหาเถระเป็นเจ้า"

(จารึก 62./น.13๖)

ตามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ เขา ใช้แทน คน

ตัวอย่าง "นาคจำพวกหนึ่งในสมุทร ถ้าแลเมื่อผู้งนาคตัวเมียแลมีครรภ์แก่ แล
เขาคำนึ่งในใจเขาวานันนี้ ติแลว่า ออกลูกในกลางสมุทร ๆ นี้ที่ฟ่อง
นัทหนา"

(ไตร./น.25)

"แต่บรรคาสัตว์ 2 ตีน 4 ตีน อยู่แห่งใด ๆ กัถิ แลเสียงไคยินถึงใจ ๆ
กัถิมีตัวสั้น แลตกใจสลบอยู่ บมิรู้สักคนเลย เขาหนีจากที่นั้นสิ้นแล"

(ไตร./น.22)

ตามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ เขา ใช้แทน สัตว์

ตัวอย่าง "อันว่าที่อยู่แห่งอสุรกายนั้น เขายอมอยู่ที่เขาพระสุเมรุราช"

(ไตร./น.33)

ตามตัวอย่างนี้ เขา ใช้แทน อสุรกาย

ตัวอย่าง "ผู้งพรหมทั้งหลายเห็นคังนั้น ต่างคนต่างชิมรสปถพี้นทุกคน ต่างเข้า
แลนำทวาร เหตุคังนั้นคำรื 32 อันเป็นอกุศล เกิดแก่เขาคังนั้น
อันวารัคมีในตัวเขาก็หายไปสิ้นแล"

(ไตร./น.13๘)

ตามตัวอย่างนี้ เขา ใช้แทน พรหม

อนึ่ง ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ เช่น ไทยอาหม ไทยขามตี้ ไทยใหญ่ ไทยนุง ฯลฯ คำสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ใช้ มัน ตรงกันเกือบทุกถิ่น ส่วนพหูพจน์จะใช้ เขา¹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชาวไทยถิ่นต่าง ๆ เหล่านี้ ยังคงใช้คำสรรพนามตรงตามที่ใช้ในสมัยสุโขทัย

คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ในภาษาสมัยสุโขทัยนั้น นอกจากจะเป็นคำในหมวดคำสรรพนามแล้ว ยังมีคำในหมวดคำอื่นซึ่งทำหน้าที่เป็นสรรพนามได้อีกด้วย เช่น หมวดคำนาม หมวดคำนำหน้านาม การใช้คำที่ไม่ใช่หมวดคำสรรพนาม เป็นคำสรรพนามนั้น พระยาอนุমানราชชนเคยกลาวเอาไวว่า วรรณคดีรุ่นเกามักจะไม่ใช้คำสรรพนามแต่จะเข้าชื่อผู้ที่อยู่ถึง² ลักษณะเช่นนี้จะพบมากในวรรณคดีที่แปลมาจากภาษาอื่น เช่น สามก๊ก ดังตัวอย่างเช่น

¹ เที่ยบการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 3 เอกพจน์-พหูพจน์ของไทยถิ่นต่าง ๆ ดังนี้

	<u>เอกพจน์</u>	<u>พหูพจน์</u>
อาหม	มัน	<u>เขา</u> มัน <u>เขา</u>
ขามตี้ (คำตี้)	มัน	<u>เขา</u>
ไทยใหญ่	มัน	<u>เขา</u>
ไทยขาว	มันแต่ ⁺	จอกมัน
ไทยนุง	มัน	-
ไทยโพ	มัน	-
ไทยต่าง ๆ ตามที่หมอด Dodd กล่าวไว้	มัน	<u>เขา</u>
ในหนังสือ Thai Race		

² พระยาอนุমানราชชน, "บันทึกเกี่ยวกับภาษาไทยของพระยาอนุমানราชชน," ศิลปากร (ธันวาคม, 2492), หน้า 69.

ตัวอย่าง "ที่ปรึกษา แลทหารทั้งปวงยังมีเห็นว่าประการใด พอเกิดพายุหนักมา จิวี่ เห็นชงเหลืองใหญ่ในกองทัพโจโฉหักสะบั้นลง จิวี่ จึงหัวเราะแล้ว ว่าชงชงชัยโจโฉหัก คั้งนี้เป็นอันมงคลแก่โจโฉ พอว่าสิ้นคำลงปลายลม นั้นก็พัดหนักมาถูกชงชัยในกองทัพจิวี่ นั้นหลุดจากค้ำปลิวขึ้นไปตกลงไป" ¹

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำในหมวดคำนาม ซึ่งทำหน้าที่เป็นสรรพนามในภาษาสมัย

สุโขทัย

ขุนพระคลัง

ตัวอย่าง "ณิว่าเมื่อใด ขุนพระคลัง นั้นค้ำนี้จะใครเอาเงินทองแก้วแหวนนั้น หากขึ้นมาสู่ ขุนพระคลัง นั้นเอง และใครโดยใจ ขุนพระคลัง นี้ว่า ขุนพระคลัง นั้น จะใครให้เครื่องสนิมพิมพากรณสิ่งใด ๆ ก็ดี เงินทอง แก้วแหวนผู้นั้นหากเป็นเองโดยใจ ขุนพระคลัง นั้นอันค้ำนี้ทุกประการ" (ไตร./น.67)

พระมหาเถรเป็นเจ้า

ตัวอย่าง "จึงไปรับพระมหาเถรเป็นเจ้า อัญเชิญแลมาในพระพิหารโอยทาน เว้นทั้งภูมิสถานอวาสนแก่ พระมหาเถรเป็นเจ้านั้นแล้ว จึงบำเรอ แก่ พระมหาเถรเป็นเจ้า และผู้สงฆ์ทั้งหลายด้วยจตุปัจจัยอันควรรู้" (จารึก 62/น.138)

พ่อยุหัวเจ้า

ตัวอย่าง "จึงทานผู้หนึ่งชื่อนายอินทสรศักดิ์มีศรัทธาในพุทธศาสนา จึงขอที่อันอยู่นั้น หนชื่อโคสีสิบหาวา หนแม่ ไคสามสิบแก้วนี้แก่พ่อยุหัวเจ้า ให้ออกญา

¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน), สามก๊กเล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 7, พระนคร: ศิลปบรรณาการ, 2508), หน้า 962.

ธรรมราชาทรงไต่ถามถึงนั้น ว่าจะสร้างอารามถวายพระราชกุศล แก่
พ่ออยู่หัวเจ้า จึงพ่ออยู่หัวเจ้า ให้อนุญาตแก่นายอินทสรศักดิ์นั้น"

(จารึก 49/น.83)

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ คำในหมวดคำนำหน้าชื่อ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสรรพนาม
สมเด็จพระยา

ตัวอย่าง "....แก่สมเด็จพระยา อนึ่ง เพลาเมื่อใด สมเด็จพระ (เจ้าพระ) ยา
 จักใคร่ใจมาไหวสมเด็จพระ (ระ) มหาชาติก็ดี ชาคุมหาธรรมราชาธิราช
 บพิตร (รศักดิ์) เรามิอาจกระทำสรรพอิทธิพรานตรายแก่ เจ้าพระยา
ถ้อยคำสำเนาสัตย์ประณิษ (ญา...ม) াত্রาทั้งหลายดังกล่าวนั้น
สมเด็จพระยา ใฝ่ใจรัก ชักไมตรีโดยประ..."

(จารึก 40./น.43)

พระญา

ตัวอย่าง "พระญาจึงถามมหาเศรษฐีว่า เมียของเจ้ายังมีหรือ เศรษฐีก็ทูลแด่
พระญาว่า เมียข้าพระองค์มีแล้ว นางนั้นเป็นนางแควมาแต่อุตรกุรุทวีป
พระญาก็ถามว่า นางแควเมียของท่านนั้นอยู่แห่งใด เศรษฐีจึงชานแก่
พระญาว่า ข้าแต่บพิตร นางแควนั้นอยู่ในครรภ์นอนภายในปราสาท
 โพนแด"

(ไตร./น.83)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.1.3 คำนำหน้าชื่อ

คำนำหน้าชื่อ¹ หมายถึง คำนำหน้าชื่อที่เรียกขานกัน บางทีใช้เหมือนกับคำสรรพนามที่แทนตัวบุคคล หรือผู้ที่พูดถึง²

คำนำหน้าชื่อในสมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

2.1.3.1 คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศศักดิ์เจ้านาย

2.1.3.2 คำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์

2.1.3.3 คำนำหน้าชื่อที่แสดงบรรดาศักดิ์ขุนนาง

2.1.3.4 คำนำหน้าชื่อคนธรรมดาสามัญ

2.1.3.1 คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศศักดิ์เจ้านาย หมายถึง คำที่ใช้หน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายเชื้อพระวงศ์ เจ้าเมือง พระมหาลี พระธิดา

2.1.3.1.1 คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศศักดิ์เจ้านายฝ่ายบรม

2.1.3.1.2 คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศศักดิ์เจ้านายฝ่ายสตรี

2.1.3.1.1 คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศศักดิ์เจ้านายฝ่ายบรม ในสมัยสุโขทัย ได้แก่ กมรเตงอัญ ชุน เจ้าขุนหลวง เจ้าพระธูา ทาว พระธูา พระ พระเจ้า สมเด็จพระเจ้าพระธูา พ่อ พ่อชุน ปู่ชุน ปู่พระยา

¹ บรรจบ พันธุเมธา, "ภาษาและหนังสือ," สตริสาร (ฉบับวันที่ 28 มกราคม 2515), หน้า 16.

² คู่มือการใช้คำสรรพนาม, หน้า 74.

กมรเตงอัญ

คำว่า กมรเตงอัญ เป็นคำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้มาจากเขมร¹ กมรเตงอัญ เป็นคำภาษาเขมรโบราณสมัยพระนครหลวง คือ สมัยที่เขมรยังมีราชธานีอยู่ บริเวณเมืองนครธมที่ไทยโบราณเรียกว่า เมืองพระนครหลวง นับเวลาดั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 14 ในจารึกของเขมรโบราณ นับหลายร้อยหลัก² ที่พบในเมืองไทย ลาว เวียดนาม และกัมพูชา ถ้าเป็นจารึกในสมัยพระนครหลวงจะพบคำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดินว่า กมรเตงอัญ ทั้งสิ้น ดังเช่น ศิลาจารึกหลักที่ 58 (ศิลาจารึกปราสาทบันทายฉมาร์) พบที่ปราสาทบันทายฉมาร์ ตำบลมอปลอก เมืองเสียมราฐ จารึกในสมัยพระเจ้ายโศวรมเทว ซึ่งจารึกเป็นอักษรและภาษาขอม ปรากฏคำว่า กมรเตงอัญ ดังนี้

ตัวอย่าง "ในพระคฤหรัทันกลาง กมรเตงชคต ศรีศรีนทรเทวะ, รูปของ กมรเตงอัญ ศรีศรีนทรกุมารราชบุตร"

(คำแปลจารึกหลักที่ 58/น.123)

ตามตัวอย่างนั้นนอกจากจะมีคำว่า กมรเตงอัญ แล้ว ยังปรากฏคำว่า กมรเตงชคต คำว่า ชคต เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า สัตว์โลก หรือ ปวงชน เพราะฉะนั้น กมรเตงชคต

¹ สุตขิงส์ ฟงส์ไพบูลย์, "กมรเตงอัญมาจากคำใด" จันทร์เกษม (มกราคม-กุมภาพันธ์, 2513), หน้า 42.

² ดังเช่นจารึกหลักที่ 35 (ศิลาจารึกดงแมนางเมือง), หลักที่ 57 (จารึกปราสาทสตักกอกทม), หลักที่ 58 (ศิลาจารึกปราสาทบันทายฉมาร์), หลักที่ 59, 60, 61 (ศิลาจารึกปราสาทหินพิมาย)

จึงหมายถึง เป็นเจ้าแห่งสัตว์โลก หรือเจ้าแห่งปวงชน คำว่า กมรเตง จะใช้นำหน้านามของบุคคลซึ่งยังมีชีวิตอยู่ หรือสิ้นชีวิตไปแล้วก็ได้ แต่คำว่า ชคต จะใช้เฉพาะผู้ที่สิ้นชีวิตไปแล้วเท่านั้น¹

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ² ทรงวินิจฉัยว่า คำว่า กมรเตงอัญ มีความหมายตรงกับภาษามอญที่ใช้เรียกพระภิกษุว่า ตะละปอยน์ และคำภาษามลายูที่เรียกเจ้าว่า ควนกู ซึ่งคำเหล่านี้ต่างก็แปลว่า เจ้ากู ทั้งสิ้น จึงสรุปได้ว่า ทั้ง กมรเตงอัญ ตะละปอยน์ ควนกู ล้วนเป็นคำนำหน้าชื่อผู้ที่มียศศักดิ์สูง เช่น พระเจ้าแผ่นดิน หรือ บุคคลอันเป็นที่เคารพสักการะ คือ พระภิกษุสงฆ์

คำว่า กมรเตงอัญ มีใช้เป็นครั้งแรกในรัชกาลพอชนศรีอินทราทิตย์ เป็นยศที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรประทานแก่พอชนผาเมือง เจ้าเมืองราศีนานาเจ้าประเทศราช ต่อมาเมื่อมีการอภิเษกพอชนบางกลางทาวขึ้นเป็นเจ้าเมืองครองกรุงสุโขทัย พอชนผาเมืองจึงถวายยศนี้แก่พอชนบางกลางทาว เป็น กมรเตงอัญศรีอินทรปตินทราทิตย์ ดังเช่น

ตัวอย่าง "พอชนผาเมือง จึงอภิเษกพอชนบางกลางทาว เจ้าเมืองสุโขทัย ให้
ทั้งชื่อตนแก่พระสหาย เรียกชื่อ ศรีอินทรปตินทราทิตย์ นามเดิม
กมรเตงอัญผาเมือง"

(จารึก 2./น.28)

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, "อธิบายคำ," ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางของประเทศไทย วันจารึกควยอักษรและภาษาไทย ขอม มอญ บาลี สันสกฤต (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 17.

² สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "วินิจฉัยคำเรียกพระภิกษุ," ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด (พระนคร: คุรุสภา, 2504), หน้า 51-2.

นับว่าเป็นครั้งแรกที่ไทยเอายศแบบเขมรมาใช้¹ แต่ในจารึกหลักอื่น ๆ เรียกกัน
แต่ว่า พอชนศรีอินทราทิตย์ ซึ่งเป็นกรัไชยศพอชนแบบไทย

อนึ่ง ในทำเนียบศักดิ์นาหัวเมือง ซึ่งเป็นทำเนียบศักดิ์นาพลเรือนในสมัยอยุธยา
ปรากฏคำว่า กมฺภา แดง หรือ ประแดง นำหน้าราชทินนามหัวหน้าเจ้าพนักงานในกรมสี่สี่
เช่น กมฺภา แดงสารภษาศึกการีย์ กมฺภา แดงเสนาภูษาศึกการีย์ ประแดง เสนาภูฝ่ายขวา
ประแดง จุลเทพฝ่ายซ้าย ฯลฯ จึงสันนิษฐานว่า กมฺภา แดง หรือ ประแดง เพื่อนมาจาก
คำว่า กมฺร เตะอัญ ซึ่งเป็นการนำหน้าชื่อเจ้าในสมัยสุโขทัย²

ขุน

คำว่า ขุน เป็นคำนำหน้าชื่อที่แสดงตำแหน่งหัวหน้าผู้ปกครองหมู่คณะ แต่เดิมไทย
เรียกเจ้าครองเมืองว่า ขุน แล้วจึงเรียกชื่อตัว ดังปรากฏในพงศาวดารโยนก เช่น ขุนเจือง³
ในภาษาถิ่นต่าง ๆ เช่น ภาษาไทยใหญ่ ภาษาพม่า ภาษาอ่ายตอง มีคำว่า ขุน ซึ่งใช้ใน
ความหมายอย่างเดียวกัน คือ หมายถึงเจ้า เจ้าผู้ปกครอง เช่น ขุนทองคำ (เจ้าปราสาท
ทอง)⁴ ในแคว้นอัสสัมก็เคยมีกษัตริย์ซึ่งเรียกว่า ขุน ดังบันทึกของพระยาอนุমানราชชนว่า

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาคำรงราช
นภาพ, สาส์นสมเด็จพระภาค 5 (พระนคร: คลังวิทยา, 2499), หน้า 38.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 154-5.

³ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระยาคำรงราช
นภาพ, "อธิบายยศศักดิ์ของไทย," เรื่องเดิม, หน้า 37.

⁴ บรรจบ พันธเมธา, "ภาษาและหนังสือ," สตรีสาร (ฉบับที่ 41, วันที่ 23
มกราคม, 2515), หน้า 16.

แคว้นอัสสัม เป็นแคว้นทางตะวันออกของประเทศอินเดีย ทอดแนมด้าน
ตะวันตกของประเทศพม่า พลเมืองมีทั้งเชื้อชาติชาวอินเดีย ชาวไทย และ
ชาวป่าชาวเขาหลายพวก หลายเหลาด้วยกัน ไทยอาหมเคยได้ไปเป็นใหญ่
เขาปกครองแคว้นนี้ ในตอนหนึ่งเมื่อราว 600 ปี ที่ล่วงมา มีกษัตริย์เรียก
ว่า ขุน ครอบครองแคว้นมาหลายชั่วคน ¹

อนึ่ง คำว่า ขุน น่าจะตรงกับคำว่า กุน ในภาษาจีน ซึ่งมีความหมายว่า พระ-
เจ้าแผ่นดิน เจ้า หัวหนา ดังข้อสันนิษฐานของพระยาอนุমানราชชนเกี่ยวกับที่มาของคำนี้ว่า

"คำว่า ขุน กับ กุน เป็นคำเดียวกัน แต่จะเป็นคำของจีนหรือของไทยมา
แต่เดิม และฝ่ายไหนจะยืมเอาไปก็ยากที่จะวินิจฉัย..." ²

ในสมัยสุโขทัย ขุน ใช้เป็นคำนำหน้าเจ้าเมือง เจ้าประเทศราช ซึ่งฐานะยังไม่
ถึงชั้นพระเจ้าแผ่นดิน ³

ตัวอย่าง "เมื่อกุนขึ้นใหญ่ไค้สืบเกาเขา ขุนสามชนเจ้าเมืองนอค มาที่ เมืองตาก"
(จารึก 1./น.7)

"ขุนจันนั้นชี้ข้างสรวายเป็นสารสูงใหญ่แถม"
(จารึก 2./น.29)

¹ พระยาอนุমানราชชน, เรื่องเดิม, หน้า 64.

² สมเด็จพระเจ้าตากกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกความรูต่าง ๆ เล่ม 5
ประทานพระยาอนุমানราชชน (พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506), หน้า 55.

³ ประภาศิริ [นามแฝง], "บันทึกเรื่องสืบหาสยาม," ศิลปกร (ตุลาคม 2491),
หน้า 81.

ในสมัยอยุธยา คำว่า ขุน ซึ่งแต่เดิมเป็นยศเจ้าเมือง ลดฐานะลงมากกลายเป็นยศขุนนางชั้นต่ำ คือ เป็นบรรดาศักดิ์ชั้นต่ำกว่า หลวง ถือศักดินาตั้งแต่ 1000-3000 ¹

พอชน

พอชน เป็นคำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดิน เป็นยศที่มีมาก่อนตั้งกรุงสุโขทัย ² หมายความว่า เป็นเจ้าเมืองใหญ่ที่มี ขุน เป็นเจ้าเมืองชั้นหลายคน เมื่อแรกตั้งกรุงสุโขทัย นั้น มีเจ้าเมืองคนไทยที่มียศ พอชน 2 คน คือ พอชนบางกลางทาว และ พอชนผาเมือง ต่อเมื่ออภิเษก พอชนบางกลางทาวขึ้นครองเมืองสุโขทัยแล้ว พอชนบางกลางทาว ก็โดยศ้อย่างเขมร คือ กมรเตงอัญ ซึ่งเป็นยศที่พอชนผาเมืองได้รับมาจากกษัตริย์เขมรในฐานะเจ้าประเทศราช และหลังจากรัชกาลนั้นแล้วยศ กมรเตงอัญ ก็ไม่ปรากฏอีกเลย กษัตริย์ที่ครองกรุงสุโขทัยองค์ต่อ ๆ มาทางใซ้คำนำหน้าพระนามว่า พอชน จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์สุโขทัย จึงเลิกใซ้คำว่า พอชน เปลี่ยนมาเป็น พระยา แทน ³

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใซ้คำว่า พอชน ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "พอชนผาเมือง จิงอภิเษกพอชนบางกลางทาว"

(จารึก 2./น.28)

"พอชนรามคำแหง ลูกพอชนศรีอินทราทิตย์"

(จารึก 1./น.10)

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 223-320.

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระยาค้ำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ ภาค 5, (พระนคร: กลังวิทยา, 2499), หน้า 37.

³ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาค้ำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 38.

พระยา พญา

ในสมัยสุโขทัย พระยา เป็นคำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งไทยได้รับแบบอย่างมาจากเขมร¹ พระยาอนุমানราชชน สันนิษฐานว่า คำว่า พระยา พญา พระ เพี้ย ฟ้า ขุน และ หลวง แต่เดิมคงจะเป็นคำเดียวกันหมด แต่ต่อมาเกิดมีคำในภาษาอื่นมาปน จึงทำให้ใช้สับสนกันไป² ในภายหลัง พระยา ถูกลดฐานะลงไป ใช้เป็นคำเรียกเจ้าประเทศราชว่า ท้าวพระยา ต่อมาในสมัยอยุธยา พระยา กลายเป็นบรรดาศักดิ์ชั้นหนึ่งของขุนนางรองจากเจ้าพระยา ถือศักดินา 10000 กินเมืองเอกทั้ง 4 ส่วนใหญ่เป็นเสนาบดีชั้นจตุสดมภ์ ผู้ดำรงตำแหน่ง กรมเมือง กรมวัง กรมพระคลัง และกรมนา³

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า พระยา ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ลูกพ่อขุนศรีนาวนั้ถมญ่หนึ่ง ชื่อ พระยาณาเมือง"

(จารึก 2/น.27)

"พระยาภไทย ผู้เป็นลูกพระยาเลอไทย"

(จารึก 3./น.44)

"อันธรรมิกราชผู้เป็นลูกรักแกพญาดาญ"

(จารึก 62/น.136)

พระยา นอกจากจะใช้เป็นคำนำหน้าชื่อสำหรับพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ยังอาจใช้นำหน้าชื่ออื่น ๆ เช่น อสุรี พระจักรพิติ ยมบาล ช่าง เพื่อบ่งตำแหน่งและฐานะระกั้บหัวหน้า ผู้ปกครอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

² สมเด็จพระเจ้าสุทโธทัญญูมหาราชวโรวาทิตวงศ์. บันทึกความรุ้ทาง ๆ เลม 5 ปรหานพระยาอนุมานราชชน (พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506), หน้า 47.

³ กฎหมายตราสามดวง เลม 1, หน้า 32-3.

ก. นำหน้าชื่ออสูร

ตัวอย่าง "พระอสูร ยอมลงเล่นสนุกกับคังนันทโปกขรณีนมีในไตรทิงษา
สวรรค์"

(ไตร./น.33)

ข. นำหน้าชื่อพระจักรพรรดิ

ตัวอย่าง "ครั้นว่าเขาประคัมน์มาคนั้นแล้ว จึงเอาไปถวายแก่พระนามหาจักรพรรดิราช"

(ไตร./น.63)

ค. นำหน้าชื่อยมราช

ตัวอย่าง "พระยายมราชนั้นทรงธรรมหนักหนา"

(ไตร./น.10)

ง. นำหน้าชื่อธาง

ตัวอย่าง "พระยาธางอันหนึ่งชื่อพระยาฉัททันต์"

(ไตร./น.131)

เจ้าพระญา (เจ้าพระยา)

ในสมัยสุโขทัย เจ้าพระญา (เจ้าพระยา) เป็นคำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดิน แต่ในสมัยอยุธยา เจ้าพระยา กลายเป็นบรรดาศักดิ์ชั้นสูงสุดของขุนนาง ถือศักดินา 10000¹ ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยา เป็นบรรดาศักดิ์ชั้นรองจากสมเด็จพระเจ้าพระยา แต่สูงกว่า พระยา

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 224.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า เจ้าพระยา ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เพลา^๑รุ่งแล้วสองนาฬิกา จึงเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช ประคิษฐาน
พระอิสริยยศเป็นเจ้านิไว^๒ให้ครองสัตว์สี่ตีนสองตีนในเมืองกำแพงเพชร"

(จารึก 13./น.164)

อึ่ง ในมหาชาติคำหลวง ใช้ เจ้าพระยา เป็นคำนำหน้าพระนามพระเวสสันดร
กึ่งเช่น

ตัวอย่าง "อันว่าพรหมณีนมาถึงป่าไม้ แลร้องไห้เพื่อจะแสวงหาเจ้าพระยาแพศ-
ยันคร เยียโคดงงนี้"¹

พระ

คำว่า พระ ในสมัยสุโขทัย เป็นคำนำหน้าชื่อแสดงตำแหน่งอุปราช สมเด็จพระ
พระยาคำรง^๒ ทรงสันนิษฐานว่าเป็นอิสริยยศที่ไทยนำเอาแบบของขอมมาอนุโลมใช้
กึ่งเช่น พอขนรามคำแหง เมื่อยังเป็นรัชทายาท จะใช้คำนำหน้าพระนามว่า พระรามคำแหง
กึ่งเช่น

ตัวอย่าง "ขุนสามชนพ่ายหนี พอกู^๑จึงขึ้นชื่อ^๒กู ชื่อ พระรามคำแหง"

(จารึก 1./น.7)

¹ มหาชาติคำหลวง, หน้า 195.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "อิสริยยศ," ประชุม
พระนิพนธ์เบิกเคล็ด, หน้า 83.

เมื่อพระรามคำแหง ได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพ่อขุนบาลเมือง คำนำหน้าพระนาม จึงเปลี่ยนจากพระ เป็น พ่อขุน เป็นการแสดงถึงฐานะที่สูงขึ้น ดังเช่นปรากฏในข้อความ ต่อมาจากศิลาจารึกหลักเดียวกันว่า

"เมื่อข้าพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ค"

(จารึก 1./น.7)

ในสมัยอยุธยา คำว่า พระ ยังคงใช้หน้าชื่อแสดงตำแหน่งอุปราช และเจ้านายชั้นสูง เช่น พระนเรศวร พระเอกาทศรถ พระศรีศิลป์ ฯลฯ ต่อมาพระ กลายเป็นบรรดาศักดิ์ขึ้นรองจาก พระยา ถือศักดินาตั้งแต่ 1000, 1400, 1600, 3000 จนถึง 5000¹

ท้าว

ในสมัยสุโขทัย ท้าว เป็นคำนำหน้าชื่อที่แสดงตำแหน่งเจ้าเมืองเช่นเดียวกับคำว่า พระยา ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ไซ้เป็นคำคู่กันว่า "พ่อขุนรามคำแหงท้าว เป็น พระยา แก่ไทยทั้งหลาย"

(จารึก 1./น.8)

อนึ่ง คำว่า ท้าว ในทางเหนือและทางอีสาน หมายความว่าถึง บุตรผู้มีตำแหน่ง แต่ทางเหนือจากคำว่าเมื่อเป็นเด็กจึงเรียก ท้าว ถ้าเป็นผู้ใหญ่มีตำแหน่งหน้าที่แล้วจึงเรียก ขุน²

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 326.

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกความรูทาง ๓ เล่ม 5
ประทานพระยาอนุমানราชชน (พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506), หน้า 42.

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ท้าว ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "มีจำบังเป็นขุนผู้หนึ่งชื่อท้าว...จำบังควยอีกนั้นผู้หนึ่งชื่อท้าวอีกจนมาถึงยี่สิบหกปี"

(จารึก 2./น.29)

"ทานเจ้าขุนหลวงมหาเพ็ชรประญา และท้าวยอดท้าว นลองเงลิ้มเต็มศรีทธาหาอันชอบกอรปกุศล"

(จารึก 15./น.197)

"ท้าวพิมพ์ิสารผู้เป็นบิดาจึงว่าดังนี้"

(ไตร./น.84)

สมเด็จ

สมเด็จ เป็นคำนำหน้าชื่อที่ปรากฏมีใช้ในระยะหลังของสุโขทัย¹ สันนิษฐานว่าคงได้รับมาจากไทยทางใต้คืออยุธยา ทั้งนี้ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทอง ปรากฏว่า พระนามพระเจ้าแผ่นดินหลายพระองค์มีคำว่า สมเด็จ นำหน้า สมเด็จ มีใช้ภาษาไทย แต่เป็นภาษาเขมร ใช้ประกอบยศบุคคลชั้นสูงสุดหลายชนิด เช่น สมเด็จพระเจ้าอู่หัว สมเด็จพระชนนี สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จเจ้าพระยา และสมเด็จพระราชาคณะ เป็นต้น

ในสมัยสุโขทัย คำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่มี คำว่า สมเด็จ นำหน้าคำที่แสดงยศศักดิ์อื่น ๆ ได้แก่คำว่า สมเด็จเจ้าพระยา สมเด็จพระ สมเด็จพระญา สมเด็จพระบาทพระเจ้า

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "วินิจฉัยพระยศเจ้านายที่เรียกว่า กรมสมเด็จหรือสมเด็จกรม," ประชุมพระนิพนธ์เบ็คเคล็ค (พระนคร: องค์การศาสนาของคุรุสภา, 2504), หน้า 1.

สมเด็จพระเจ้าพระยา

ในสมัยสุโขทัย สมเด็จพระเจ้าพระยา เป็นค่านำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดินเช่นเดียวกับ เจ้าพระยา พระยา แต่ในสมัยหลัง สมเด็จพระเจ้าพระยา กลายเป็นบรรดาศักดิ์ชั้นสูงสุดสำหรับขุนนาง ซึ่งบรรดาศักดิ์ชั้นนี้ไม่ปรากฏในสมัยอยุธยา แต่มีเป็นครั้งแรกในสมัยธนบุรี¹ เมื่อสถาปนาเจ้าพระยาจักรีขึ้นเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ บรรดาศักดิ์ชั้น สมเด็จพระเจ้าพระยา มีขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือทรงแต่งตั้ง เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) เป็น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ดิถิตกิตินา 30000²

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า สมเด็จพระเจ้าพระยา ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "และสมเด็จพระเจ้าพระยาไหมนศรีกวีราชผู้ใหญ่นุราม..."

(จารึก 40./น.43)

สมเด็จพระ

ตัวอย่าง "แล้วก็ชวนกันมาไหวนบเคารพยำเียงแต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชนั้น"

(ไตร./น.54)

สมเด็จพระญา

ตัวอย่าง "และจะมีเงินกรายต่อสมเด็จพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นแต่น้อยหนึ่งก็หามีไคเลย"

(ไตร./น.54)

¹ กรมศึกษาธิการ, หนังสือพระราชพงษาวดาร เล่ม 3, หน้า 145.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, หน้า 66-7 "ทรงแต่งตั้งขุนนาง".

สมเด็จพระบาทพระเจ้า

ตัวอย่าง "เสด็จเจ้าแก้วดวงหนึ่งใหญ่ เหวอลูกแตงโมลูกใหญ่ แลคนนาคาแก้ว
ดวงนั้นมิได้เลย เสด็จจึงถวายแด่สมเด็จพระบาทพระเจ้าพิมพิสารราช"
(ไตร./น.84)

ปขน ปุพระยา

คำว่า ปขน ปุพระยา ในที่นี้ใช้เป็นคำนำหน้าพระนามพระเจ้าแผ่นดิน คร.ประเสริฐ
ณ นคร ให้ความเห็นว่าเป็นชื่อบรรพบุรุษของกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง และควรจะเป็นเจ้า
เมืองใดทุกคน แต่ควรจะนับเฉพาะปุพระยา เป็นกษัตริย์ปกครองประเทศ¹ เช่น

ตัวอย่าง "ปขนจิต ขุนจอก"
"ปุพระยาบาน...ปุพระยารามราช"
"ปุพระยาเลอไทย ปุพระยาจวันนำอม"

(จารึก 45/น.62)

2.1.3.1.2 คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศศักดิ์เจ้านายฝ่ายสตรี ซึ่งหมายถึงพระชนนี
พระมเหสี ได้แก่คำว่า สมเด็จพระนาง

สมเด็จพระ

คำว่า สมเด็จพระ มีความหมายว่าเป็นอย่างยอด² ใช้ นำหน้าชื่อสตรีที่มียศศักดิ์สูง
ซึ่งอาจใช้นำหน้าพระนามพระราชชนนี หรือพระมเหสี ได้เช่นเดียวกัน ดังเช่น

¹ ประเสริฐ ณ นคร "การชำระประวัติศาสตร์สุโขทัย," ผลงานคนควาประวัติศาสตร์-
ศาสตร์ไทย และเรื่องของเกดื้อ (ไม้) เก็ม (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514),
หน้า 40. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง ณ นคร ณ เมรุวัดพระศรี
มหาธาตุ บางเขน วันอาทิตย์ที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2514.

² คูหนา 116.

ตัวอย่าง "สมเด็จพระราชชนนีศรีชมรมราชมาคามาหาคิดกรัทรราชนาถกรรโลงแม่"
(จารึก 46./น.71)

"สมเด็จพระราช เทพีศรีจุฬาลักษณ์อัครราช"
(จารึก 93./น.42)

นาง

คำว่า นาง ในสมัยสุโขทัยใช้นำหน้าชื่อสตรีไป ทั้งสตรีผู้มีศักดิ์สูง และสตรีสามัญก็อาจใช้ นาง เป็นคำนำหน้าชื่อได้ในภาษาไทยใหญ่ นาง ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อหญิงผู้ดี มีเชื้อสายเจา เช่นเรียกขานาเจาว่า นางพะ (นางฟ้า) ¹ ส่วนภาษาพม่า ภาษาอากอน และภาษาคำตี้ ซึ่งเป็นภาษาในเครือไทยใหญ่ นาง เป็นคำที่ใช้เรียกหญิงทั่ว ๆ ไปโดยไม่จำกัดอายุ ทั้งยังไม่จำกัดว่าแต่งงานแล้วหรือยังไม่แต่งงาน ส่วนมากก็หมายถึงหญิงสาวหรือเด็ก ๆ บางทีคำว่า นาง ใช้แสดงว่าเป็นเพศหญิง เช่น ปี่นาง (พีนาง) คือ พี่สาว แมนาง หมายถึง ป่าสะโท เป็นคน ²

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า นาง เป็นคำนำหน้าชื่อสตรีที่มียศศักดิ์สูงในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "พอกุชื่อศรีอินทราทิตย์ แมกข์ชื่อนางเดื่อง"
(จารึก 1./น.7)

"เมื่อกอนนี้ฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ ให้อูกสาวชื่อ นางฉิมรมาเทวี"
(จารึก 2./น.27)

¹ บรรจบ พันธุเมธา, "ภาษาและหนังสือ," สตรีสาร (ฉบับที่ 40, วันที่ 16 มกราคม มกราคม, 2515), หน้า 26.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

"เมื่อพระอินทร์ประเสริญกว่านางทั้งหลาย ชื่อนางสุธัมมา"

(ไตร./น.99)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ใคมี "พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำนามสตรี"¹ ซึ่งได้กำหนดการใช้ นาง เป็นคำนำหน้าชื่อสตรี เป็น 2 ประการ คือ

1. ใช้คำนำหน้าชื่อสตรีผู้มีสามีเป็นบุคคลสามัญไม่มีบรรดาศักดิ์ ให้ใช้คำว่า นาง นำหน้านามประกอบกับนามสกุลสามี เช่น นางมวน เอกะวัต
2. ใช้คำนำหน้าชื่อสตรีผู้มีสามี มีบรรดาศักดิ์ต่ำกว่าชั้นพระยาลงมา และให้ใช้ประกอบกับราชทินนามของสามีด้วย เช่น ถ้าสามีเป็นหลวงเอกวิศิษฐ์ เรียกภรรยาว่า นางเอกะวิศิษฐ์ เป็นต้น

การใช้ นาง ในสมัยปัจจุบัน จะใช้ตามที่บ่งไว้ในข้อที่ 1 แห่งราชกิจจานุเบกษา เท่านั้น

2.1.3.2 คำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์

สมณศักดิ์ หมายถึงลำดับยศศักดิ์ทางฝ่ายสงฆ์ ซึ่งแบ่งออกเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงมาจนถึงชั้นสามัญ คำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์จะใช้สำหรับนำหน้าชื่อ หรือราชทินนามเพื่อแสดงยศศักดิ์ทางฝ่ายสงฆ์

สมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัยมีอยู่หลายตำแหน่ง เช่น ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ตำแหน่งพระราชาคณะชั้นสูง และชั้นสามัญ มีราชทินนามที่ลงท้ายด้วย มหาสวามี มหาเถร และเถร คำว่าลำดับ นอกจากนี้ ยังมีตำแหน่งพระภิกษุเป็นครูสอนพระบาลี ซึ่งมีคำนำหน้า

¹ "พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำนามสตรี", ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 34 พ.ศ. 2460), หน้า 326-7.

ชื่อว่า บา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช¹ ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ไทยคงได้แบบ
 อย่างมาจากลังกา กล่าวคือในลังกาแบ่งสมณศักดิ์ออกเป็นชั้น คือ มหาสวามี (เท่ากับสังฆราช)
 และ สวามี (เท่ากับปุครู) สังฆราชในสมัยสุโขทัยเข้าใจว่ามีมากกว่าหนึ่งองค์ ทั้งนี้เนื่อง
 มาจากการปกครองในเวลานั้น หัวเมืองใหญ่ที่อยู่ทางไกลเมืองหลวงออกไป ส่วนมากเป็น
 เมืองประเทศราช เมืองใหญ่จึงน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่ง เป็นสังฆปริณายกของคณะสงฆ์
 ในเมืองนั้น ส่วนเมืองเล็กก็มีแต่ปุครู

คำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัยได้แก่คำว่า สมเด็จพระมหาเถร
 พระบรมครู มหาสวามี อันเป็นคำที่แสดงตำแหน่งสังฆราช ส่วนตำแหน่งพระราชาคณะ
 ชั้นสูงจะมีคำว่าพระมหาเถร มหาเถร นำหน้าสมณศักดิ์ และพระสงฆ์ทั่ว ๆ ไปจะใช้คำนำ
 หน้าชื่อหรือราชทินนามว่า มหา เจ้า นอกจากนี้ ยังมีคำว่า บา ใช้นำหน้าชื่อพระภิกษุ
 เป็นครูสอนพระบาลี

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงคำนำหน้าชื่อที่แสดงสมณศักดิ์ในสมัยสุโขทัย

สมเด็จพระมหาเถร

ตัวอย่าง "มีหลานพ่อบุณยา เมืองญี่หนึ่ง ชื่อสมเด็จพระมหาเถรศรีสุริยาราช
 จุลามณีศรีรัตนลังกาที่ปมหาสามิเป็นเจ้า"

(จารึก 21./น.28)

พระบรมครู

ตัวอย่าง "สารนี้พระบรมครูโลกคิลกติริตนสี่คนชานวาสีธรรมกิติสังฆราช
 มหาสวามีเจ้า มีพุทธปฏิมาคังนี้"

(จารึก 9./น.153)

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 ปรากฏ, สาส์นสมเด็จภาค 5, (พระนคร: คลังวิทยา, 2499), หน้า 34.

มหาสวามี

ตัวอย่าง "จึงมหาสัทธาไปไหวมหาสวามีสี่ลสาคร"

(จารึก 66./น.13)

พระมหาเถร มหาเถร

ตัวอย่าง "พระมหาเถรธรรมทัสสี"

(จารึก 40 พิเศษ/น.2)

"จึงให้ไปอาราธนาพระมหาเถร เป็นเจ้าผู้หนึ่งชื่อ มหาสมณเถรอันอยู่
ในนครสุโขทัย"

(จารึก 62./น.136)

มหา

ตัวอย่าง "จึงมหาสัทธาบุญโลมมีศรัทธาจะใครสร้างอาราม"

(จารึก 86./น.12)

"นิมนต์มหาเทพิกของคหนึ่ง มหาจันภิกของคหนึ่ง มหามงคลภิกของค
หนึ่ง มหานนงคหนึ่ง"

(จารึก 15./น.200)

เจ้า

ตัวอย่าง "ทานจึงลำดับปฏิภไทรถวนสำรับกับธรรมกติกสององค์ องค์หนึ่งชื่อ
เจ้าฐานวังสราชนันทิต องค์หนึ่งชื่อ เจ้าศรีวัง"

(จารึก 93./น.43)

"เจ้าธรรมรังษีภิกษุ สร้างพระ ผนวชได้ถึง 22 พรรษา"

(จารึก 96./น.79)

นอกจากตำแหน่งสังฆราช พระราชาคณะชั้นสูง ชั้นสามมีอยู่แล้ว ยังมีตำแหน่งพระภิกษุ
 ผู้เป็นครูสอนพระบาลี มีคำนำหน้านามว่า บว สำหรับคำว่า บว นี้ ขุนวิจิตรมาตราไค้อธิบาย
 ถึงขอแตกต่างระหว่างคำว่า ครูบว ตัดมาจาก ครูบาธิบาย ซึ่งเพี้ยนมาจากอุปัชฌาย ส่วน
บว เป็นคำที่ใช้นำหน้า สำหรับขกของชนชั้นสูง สันนิษฐานว่า คำว่า บว อาจจะเพี้ยนมาจาก
 คำว่า พระ¹

ตัวอย่าง "บาญาณคนธิก บาสวรรเทพ บาราหุล บาญาณวิลาส"

(จารึก 9./น.155)

อนึ่ง บว ยังใช้นำหน้าชื่อผู้เป็นคฤหัสถ์ซึ่งเป็นกวีราชบัณฑิตได้อีกด้วย ดังเช่น

ตัวอย่าง "บาธรรมไตรโลกนราชามาตย์"

(จารึก 9./น.155)

บาธรรมไตรโลกนราชามาตย์นี้เป็นบุคคลเดียวกับ ศรีธรรมไตรโลก ซึ่งในจารึก
 หลักที่ 93 อ้างว่าเป็นกวีราชบัณฑิต ดังเช่น

"ข้อความนี้ กวีราชบัณฑิต ชื่อศรีธรรมไตรโลกจรณาไว้"

(จารึก 93./น.56)

2.1.3.3 คำนำหน้าชื่อที่แสดงบรรดาศักดิ์ขุนนาง

ขุนนาง มีความหมายตามพจนานุกรม ๖ ว่า "ข้าราชการบรรดาศักดิ์" สำหรับ
 ประเพณีการมีบรรดาศักดิ์ของขุนนางไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ๖ ทรงวินิจฉัย

¹ ขุนวิจิตรมาตรา "ลักษณะและวิวัฒนาการของภาษาไทย," คำบรรยายภาษาไทย
ชั้นสูง (พระนคร: ชุมชนภาษาไทยของคุรุสภา, 2510); หน้า 39.

ว่า มีมาตั้งแต่โบราณ¹ ซึ่งเข้าใจว่าเริ่มมีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้าแล้ว²

สมเด็จพระยาคำรังฯ³ ทรงกล่าวถึงยศขุนนางว่า ประกอบด้วย บรรดาศักดิ์
นาม⁴ ตำแหน่ง และดวงตรา

บรรดาศักดิ์ หมายถึงลำดับชั้นของขุนนาง ซึ่งมีฐานันดรลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ
ตั้งแต่ชั้นสมเด็จพระยา พระยา พระ หลวง จมื่น ขุน หมื่น พัน และ นาย

นาม เช่น เจ้าพระยาจักรี พระยาราชสุภาวดี พระมหามนตรี เป็นต้น

ตำแหน่ง เช่น พระยาจักรี เป็นตำแหน่งสมุหนายก พระยาราชสุภาวดี เป็น
ตำแหน่งอธิบดีกรมสวัสดิ์ เป็นต้น

ดวงตรา สำหรับประทับ (แทนการลงชื่อด้วยตนเอง) เป็นสำคัญในหนังสือสั่ง
ราชการความหน้าที่

คำนำหน้าชื่อที่แสดงบรรดาศักดิ์ จึงหมายถึงคำที่ใช้นำหน้านาม (ราชทินนาม)
เพื่อแสดงลำดับชั้นแห่งบรรดาศักดิ์

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, "ธรรมเนียมขุนนางไทยโบราณ,"
ศิลปากร, 5 (ตุลาคม 2494), หน้า 3.

² ลิขิต อุนตระกูล, ประวัติการสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับชาติจีนแต่ยุคโบราณถึง
สมัยชาติไทย ไคมาตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแห่งประเทศไทย (พระนคร: ร.พ.ไทย
สร้าง, 2509), หน้า 89.

³ สมเด็จพระเจ้าฟ้างกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระยาคำรังราชา
นาภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 185.

⁴ คือ ราชทินนาม.

ในสมัยสุโขทัยตอนต้นไม่ปรากฏคำนำหน้าชื่อที่แสดงยศ หรือบรรดาศักดิ์ขุนนาง หากพบว่ามีใช้ในระยะเวลาหลังของกรุงสุโขทัย อนึ่ง ในหนังสือมังรายศาสตร์ หรือวินิจัยมังราย อันเป็นกฎหมายของพระเจ้ามังราย กษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 1835 ได้แสดงลำดับชั้นของขุนนางทางเหนือไว้ดังนี้

ไพร่สิบคนใหม่ นายสิบคนหนึ่ง ชมกวานคนหนึ่ง ใหม่หน้าที่เป็นผู้คิดต่อ (ลาม) ป่าวประกาศเรื่องงานการประจำนายสิบทุกคน นายสิบห้าคน ใหม่ นายห้าสิบคนหนึ่ง มีปากขวา และปากซ้ายเป็นผู้ช่วยสองคน นายห้าสิบสองคน ใหม่ นายร้อยคนหนึ่ง นายร้อยสิบคนใหม่ เจาพันคนหนึ่ง เจาพันสิบคนใหม่ เจาหมื่นคนหนึ่ง เจาหมื่นสิบคน ใหม่ เจาแสนคนหนึ่ง... ผู้บังคับบัญชาใหม่ลำดับลงมา ดังนี้ เจาแสน เจาหมื่น ลามหมื่น เจาพัน ลามพันและพันน้อย ลามบาว กวาน ไพร...

เป็นที่น่าสังเกตว่า บรรดาศักดิ์ขุนนางในสมัยสุโขทัยเท่าที่พบมีใช้ตรงกับไทยทางเหนือ ตามที่ปรากฏในมังรายศาสตร์ จึงเป็นข้อชวนให้สันนิษฐานว่า สุโขทัยอาจได้แบบอย่าง บรรดาศักดิ์มาจากลานนา และเป็นที่น่าเชื่อได้ว่า บรรดาศักดิ์ในสมัยสุโขทัยนั้นเป็นเพียงแสดงถึงฐานะทางตำแหน่งเท่านั้น มิได้บ่งถึงศักดิ์ (กรรมสิทธิ์ในพื้นนา) เหมือนบรรดาศักดิ์ขุนนางในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ซึ่งกำหนดศักดิ์เอาไว้ด้วย

¹ ประเสริฐ ฐ นคร, มังรายศาสตร์ เรียบเรียงจากต้นฉบับภาษาไทยลานนา, (พระนคร. โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจงเจริญ, 2514), หน้า 2-3. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงโศทรกิตยานุพันธ์ (อาสา โศทรกิตย) วันที่ 4 เมษายน 2514.

คำนำหน้าชื่อที่แสดงยศขุนนางในสมัยสุโขทัย ได้แก่คำว่า ขุน เจ้าพัน เจ้าหมื่น นายพัน หมื่น หมื่นลาว

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงคำนำหน้าชื่อที่แสดงยศขุนนางในสมัยสุโขทัย

ขุน

ตัวอย่าง "ขุนสุคนธรสราชมณฑร"

(จารึก 9./น.155)

เจ้าพัน

ตัวอย่าง "ท่านเจ้าพันจากเขลียงมาอยู่สองแคว"

(จารึก 10./น.172)

สำหรับตำแหน่งนี้เข้าใจว่าไคแบบอย่างมาจากไทยลานนา ตามที่บ่งไว้ในมังราย-ศาสตร์ ให้ เจ้าพันมีหน้าที่บังคับบัญชานายร้อย 10 คน¹

เจ้าหมื่น

ตัวอย่าง "เจ้าหมื่นเทพเนียรมิตร มีศรีธราชำห็นพินแฉนหนึ่งมาตั้งไว้"

(จารึก 14./น.189)

สำหรับตำแหน่งนี้ เข้าใจว่าเอาอย่างตำแหน่งเจ้าหมื่นของลานนา ซึ่งมีหน้าที่บังคับบัญชา เจ้าพัน 10 คน

นาย

ตัวอย่าง "จึงท่านผู้หนึ่ง ชื่อ นายอินทรสรศักดิ์ มีศรีธราชำในพุทธศาสนา"

(จารึก 49./น.62)

"ศุภมhuri จึ่งนายศรีโยธาหัวปากแมงคาเขาหุ จักเอาราชการบมิไค"

(จารึก 86./น.12)

¹ ภูหนา 125.

"นายเพ็ญพุมราชสาสน์"

(จารึก 9./น.155)

"แลวทานก็ช่วยประคิมรัฐคนอันแต่งกับปีการพยาบาลทั้งหลายห้าสิบ-
เวือน มีประธานคือ นายเชียงศรีจันทร์"

(จารึก 93./น.43)

พัน

ตัวอย่าง "พันเพร็กษา พันสุริยามาศ ราชนาพระ (ภิกษุ) สงฆ์ทั้งหลาย"

(จารึก 15./น.197)

สำหรับ พัน ในที่บางแห่งใช้ นายพัน เช่น

ตัวอย่าง "นายพันเพร็กษา และนายพันสุริยามาศ"

(จารึก 49./น.162)

หมื่น

ตัวอย่าง "จึงมหาสวามีสี่สาศกรกาพุทธุฎกาไปถึงหมื่นนริน"

(จารึก 86./น.13)

"จึงพระ (ยา) ศรีไสยมีใจศรัทธาใช้หมื่นคางใจ เขี้ยมที่ไ้แกมหา
สัทธา"

(จารึก 86./น.13)

อนึ่ง ปรากฏว่า หมื่นลาม ในจารึกหลักที่ 45 หน้า 166 ซึ่งเข้าใจว่า คือ ลามหมื่น อันเป็นตำแหน่งของไทยทางเหนือ ตามที่บ่งไว้ในมังรายศาสตร์

2.1.3.4 คำนำหน้าชื่อคนธรรมดาสามัญ

คนธรรมดาสามัญในที่นี้หมายถึงบุคคลที่มีฐานะเป็นคนชั้นกลางในสังคม ซึ่งได้แก่ ชาวบ้าน รวมถึงผู้ที่เป็ชนชั้นต่ำ เช่น บ่าว ไพร

2.1.3.4.1 คำนำหน้าชื่อ บุษบสามัญ

2.1.3.4.2 คำนำหน้าชื่อสตรีสามัญ

2.1.3.4.1 คำนำหน้าชื่อบุษบสามัญในสมัยสุโขทัย ได้แก่คำว่า ทิด พอ พอนม นาย อ้าย

ทิด

คำว่า ทิด ในสมัยสุโขทัย ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อบุษบสามัญ คู่กับ นาง เช่น

ตัวอย่าง "พระเป็นเจ้าองค์นี้ ทิดไสหง นางแก้ว สถาบก"

(จารึก 37./น.24)

คำว่า ทิด สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า บัณฑิต แปลว่า ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ซึ่งแต่เดิมใช้เรียกเฉพาะผู้ที่ยานการบวชเรียนมาแล้วเท่านั้น ปัจจุบันคำว่า ทิด ยังคงใช้เป็นคำนำหน้าชื่อชายสามัญทั่ว ๆ ไป แต่ส่วนใหญ่จะใช้ตามต่างจังหวัดมากกว่าในกรุงเทพฯ

อนึ่ง คำว่า ไส ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชื่อตามตัวอย่างข้างบนนี้ แปลว่า 4 ทั้งนี้ ตามกฎหมายตราสามดวง ได้กำหนดคำเรียกชื่อลูกชายไว้ 12 คน และลูกสาว 10 คน เป็นการบอกลำดับการเกิดของแต่ละคนไปในตัวดังนี้

		ชาย	หญิง
คนที่ 1	1	อ้าย	เอื่อย
คนที่ 2	2	อ้าย	อ้อ
คนที่ 3	3	สาม	อาม
คนที่ 4	4	ไส	ไอ
คนที่ 5	5	งัว	อัว
คนที่ 6	6	ลก	อก
คนที่ 7	7	เจค	เอค
คนที่ 8	8	แปค	เอค

		ชาย	หญิง
คนที่	9	เจา	เอา
คนที่	10	จง	อึ้ง
คนที่	11	นิง	-
คนที่	12	สอง	-

พอ

คำว่า พอ ในสมัยสุโขทัยเป็นคำนำหน้าชื่อบุรุษสามัญ บ่งว่ามีฐานะเป็นพ่อบ้าน

คังเซน

ตัวอย่าง "พ่อยี่ศักดิ์ และแม่สร้อย มีใจศรัทธาก่อพระเจดีย์อันตนหนึ่งได้
5 วา 2 คอก"

(จารึก 44./น.58)

คำว่า ยี่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชื่อ ยี่ศักดิ์ เป็นคำซึ่งแสดงลำดับที่ 2 ของพี่น้อง ¹

"สวนพอร์ทัน และแม่เทศกระทำบุญถวายผากำมา" ²

"จึงนายไกรเชียร และอำแดงศรีบัวทอง ให้ทำพินัยกรรมนี้ไว้
แม่เทพและพอหน ลูกให้เป็นซาอุโบสถ"

(จารึก 15./น.200)

นอกจากคำว่า พอ แล้วยังปรากฏคำว่า พอนม ซึ่งเข้าใจว่าหมายถึงชายที่มีฐานะ
เป็นพ่อเรือน คังเซน

¹ ดูคำอธิบายที่ ใส, หน้า 128.

² ผากำมา คือ ผาขาวมา.

ตัวอย่าง "พอนมไศดำ ัวแมนมเทศ"

(จารึก 106./น.129)

นาย

คำว่า นาย ในที่นี้สันนิษฐานว่าใช้อย่างเดียวกับปัจจุบัน คือเป็นคำนำหน้าชื่อบุรุษ
สามัญทั่วไป ดังเช่น

ตัวอย่าง "นายสัง ลูกนายเทพไชย"

(จารึก 14./น.189)

อาย

คำว่า อาย ในสมัยสุโขทัย ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อคนชั้นต่ำ ซึ่งอาจเป็น บ่าว หรือ
ชา ดังเช่น

ตัวอย่าง "หากรงให้ไชยนายผู้หนึ่งชื่ออายอินท์"

(จารึก 102./น.199)

ในภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ เช่น ภาษาอ้ายตอน และภาษาพ่าเก ใ้ อาย นำหน้าชื่อ
ผู้ที่เกิดเป็นลูกชายคนแรก บางทีก็ใช้เป็นชื่อทั่วไปได้เลย ต่อมา อาย เลื่อนลงมาใช้เป็นคำ
นำหน้าชื่อผู้ที่ต่อยกว่า ในภาษาไทยใหญ่ใช้เป็นคำเรียกเด็ก คนใช้ บุคคลที่ไม่เป็นที่นิยม เช่น
เรียกคนที่เที่ยวไปเที่ยวมา ไม่ทำอะไรว่ อายสะนาว เรียกเด็กโง ๆ หัวทึบว่า อายโไท¹

ในสมัยรัตนโกสินทร์ อาย ใช้เป็นคำนำหน้าชื่อนักโทษชาย ดังมีประกาศในสมัย
รัชกาลที่ 4 ดังนี้

¹ บรรจบ พันธุเมธา, "ภาษาและหนังสือ," สตรีสาร (ฉบับที่ 39, วันที่ 9 มกราคม, 2515), หน้า 145.

"...ชายสามัญทั้งปวง มีคำนำหน้าชื่ออยู่แต่สองอย่างคือ นาย อย่างหนึ่ง
 อาย อย่างหนึ่ง... ตัวแลลูกหมูไพรหลวงมหันตโทษแลนักโทษที่ไม่มีบรรดา
 ศักดิ์ แลชาคบรรดาศักดิ์แล้ว แลตัวแลลูกหมู ทาสเชลยทั้งปวงมีคำนำหน้า
 ชื่อว่า อาย..."¹

ปัจจุบันคงใช้คำว่า อาย นำหน้าชื่อคนที่ฐานะต่ำกว่า หรือ บ่าวไพร่ ถือว่าเป็น
 คำที่ไม่สุภาพ และส่วนใหญ่ใช้ในภาษาพูด

2.1.3.4.2 คำนำหน้าชื่อสตรีสามัญในสมัยสุโขทัย จะมีคำนำหน้าชื่อนี้คือ
 นาง แม่ แนนม อ้าแดง อี

นาง

คำว่า นาง ในสมัยสุโขทัย นอกจากจะใช้นำหน้าชื่อสตรีที่ยศศักดิ์แล้วยังใช้นำหน้า
 ชื่อสตรีสามัญใดควย ดังเช่น

ตัวอย่าง "พระเป็นเจ้าองค์นี้ ทิศไสดง นางแก้ว สถาบก"

(จารึก 37./น.24)

"จึงมีนางผู้หนึ่งชื่อว่า นางอัมปาลิกา"

(ไตร./89)

"ทองคำสิ่งหนึ่งอันนี้ คือสารสีหริพิพพิทริงตรา แต่บุญอันกระทำมาแห่งอุปาสิกา
 ผู้ชื่อที่บวชนางมิ่งแล"

(จารึก 95./น.61)

¹ "ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้คำนำหน้าชื่อชนต่าง ๆ," ประกาศรัชกาลที่ 4
 (พ.ศ. 2401-2404), หน้า 314.

² คู่มือ 119.

แม่

คำว่า แม่ เป็นคำนำหน้าชื่อที่แสดงฐานะแม่เรือนของสตรีคู่กับคำว่า พ่อ

ตัวอย่าง "พอยี่ศักดิ์และแม่สรอย มีใจศรัทธากอพระเจดีย์อันตนหนึ่ง ไต่ 5 วา
2 ศอก"

(จารึก 44./น.58)

"ส่วนพ่อตนและแม่เทศกระทำบุญช่วยผากำมา"

(จารึก 44./น.59)

นอกจากคำว่า แม่ แล้ว ยังมีคำว่า แม่นม ไซ่คู่กับพอนม ดังเช่น

ตัวอย่าง "พอนมใสคำ แม่นมเทศ"

(จารึก 106./น.129)

อ้าแดง

คำว่า อ้าแดง ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำนำหน้าชื่อสตรีสามัญโคทั่วไป โดยไม่จำกัดวัยและไม่จำกัดว่าแต่งงานแล้วหรือยัง ดังเช่น

ตัวอย่าง "อ้าแดงคำกอง และอ้าแดงคำแก้ว แคว้ใจบาปราบใจมัว"

(จารึก 13./น. 196)

"จึงนายพันเทพรักษา อ้าแดงคำกอง และอ้าแดงศรีบัวทองผู้ลูก มีใจ
ศรัทธา"

(จารึก 13./น. 196)

"...คากกะเยี่ยผ่นหนึ่ง คาทกบาท อ้าแดงก่อนชื่อไวรองพระธรรมคัมภีร์...
สมุคฉายักผ่นหนึ่ง คาทำลิ่งหนึ่ง อ้าแดงหอมชื่อไวรองมหาเวสสันดร อ้าแดง
เสนบุชามหาเวสสันดร"

(จารึก 14./น.190)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีประกาศให้ อำแดง เป็นค่านำหน้า
ชื่อสตรี ดังนี้

"...ภรรยาข้าราชการที่ธอนา 500 ลงมาจนถึงไพร่หลวง ไพร่สม
ทั้งปวง ยกแต่หญิงมหันตโทษ ทาสเชลยที่ตองลักษณะจะเรียกว่า อี แล้ว
มีค่านำหน้าชื่อว่า อำแดง..."¹

๒๗

สำหรับสตรีที่มีฐานะเป็นคนชั้นต่ำในสมัยสุโขทัย อาจเป็นข้าทาส หรือบ่าวไพร่ค่านำ-
หน้าชื่อจะเป็น อี่ ดังเช่น

ตัวอย่าง "จึงนายพันเทพรักษา อำแดงค่ากอง และอำแดงศรีบัวทองผู้ถูก มีใจ
ศรัทธากัลปนา อี่แก้วชา"

(จารึก 13./น.196)

"อี่บุรุษ ลูกธรรมบุตรชายชาวเทพ และอำแดงยอด มีศรัทธาและไว้
ปฏิบัติพระเจ้าสงบุญไปแกเผื่อ"

(จารึก 14./น.190)

ตามประกาศในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อี่ ไซ้เป็นค่านำหน้าชื่อนักโทษ
หญิง ดังข้อความที่ว่า "...หญิงเชนผู้ชายที่มีค่านำหน้าชื่อว่าอายทั้งปวงนั้น ย่อมมีค่านำหน้า
ชื่อว่า อี่ ทั้งสิ้น..."²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้ค่านำหน้าที่ชนต่าง ๆ," ประกาศรัชกาลที่ 4,
(พ.ศ. 2401-2404), หน้า 316.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 314.

2.1.4 คำปฏิเสธ

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำที่ใช้บอกความปฏิเสธเท่าที่พบได้แก่คำว่า ไซ บ (บ) ไป มิ ไม่ หอน คำเหล่านี้อาจจะปรากฏที่ละคำหรือเป็นกลุ่มคำก็ได้ การใช้คำปฏิเสธในสมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ตามตำแหน่งที่ปรากฏในประโยค ดังนี้

2.1.4.1 คำปฏิเสธที่อยู่หน้าคำกริยา

2.1.4.2 คำปฏิเสธที่อยู่หลังคำกริยา

2.1.4.1 คำปฏิเสธที่อยู่ข้างหน้าคำกริยา

คำเหล่านี้มักจะปรากฏในตำแหน่งหน้าคำกริยาและทำหน้าที่บอกความปฏิเสธ คำเหล่านี้อาจปรากฏที่ละคำหรือเป็นกลุ่มคำก็ได้

ก. ปรากฏที่ละคำ

ไซ

คำว่า ไซ เป็นคำปฏิเสธในภาษาสุโขทัย มีความหมายตรงกับคำว่า ไม่ใช่ ปัจจุบันคำว่า ไซ ยังคงมีใช้ในความปฏิเสธเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย แต่ส่วนมากจะมีคำว่า วา อยู่ควบ เป็น ไซวา เช่น เด็กห้องนี้ไซวาจะเลวไปเสียทั้งหมด

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า ไซ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ผีไซวัดสวดธรรม พอขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย
ขึ้นนั่งเหนือชะคารหิน ใไซผู้ทวยลูกเจ้าลูกขุน ผู้ทวยถ้อยบ้านถ้อย
เมืองกัน"

(จารึก 1./น.9)

"พระมหาธาตุอันนี้ ไซธาทุอันสามานย์"

(จารึก 3./น.44)

บ (บ)

คำว่า บ หรือ บ เป็นคำปฏิเสธที่ปรากฏใช้มากในสมัยสุโขทัย มีความหมายตรงกับ ไม่ ปัจจุบันคำว่า บ หรือ บ ไม่มีใช้ในภาษานาครุงเทพ ฯ แต่มีใช้ทั่วไปในภาษาถิ่นเหนือและอีสาน

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ บ หรือ บ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "นรคนั้น**บ**มีที่เปลาสักแห่ง"

(ไตร./น.10)

"เห็นชาวท่าน**บ**ใครพิน เห็นสินท่าน**บ**ใครเคื้อค"

(จารึก 1./น.8)

"อนึ่ง เจ้าพระยา**บ**จงรักปถุวยใจจริงไซ้"

(จารึก 64./น.148)

"ณิ**บ**ไคไคร**บ**ซื่อ จุง**บ**ผู้**บ**นี้ หัก**บ**กาว**บ**นาว**บ**ค"

(จารึก 45./น.63)

"อนึ่งโสค พอ**บ**เจ้าของ**บ**เจ้าชา**บ**ไลช**บ**โมย**บ**ไป**บ**ถึง**บ**บ้าน**บ**คน**บ** กลาย**บ**เจ้า**บ**ของ**บ**รอง**บ**ใน**บ**ชอ**บ**ย**บ**กุม**บ** พอ**บ**เจ้า**บ**บ้าน**บ**เจ้า**บ**เรือน**บ**นั้นก็**บ**ยัง**บ**เห็น**บ** และ**บ**กลาย**บ**มี**บ**ผู้**บ**ง**บ**ชอ**บ**ย**บ** และ**บ**ละ**บ**ช**บ**โมย**บ**นั้น**บ**พลอย**บ**ไป**บ**ก็**บ**ดี**บ** ทั้ง**บ**ว่า**บ**ประ**บ**การ**บ**หนึ่ง**บ** อัน**บ**กล**บ**ว่า**บ**วา**บ**อ**บ**เบก**บ**ษา**บ** และ**บ**เอา**บ**ผู้**บ**นั้น**บ**แล"

(จารึก 38./น.32)

ไป

คำว่า ไป ในภาษาสมัยสุโขทัยมีความหมายอย่างเดียวกับ ไม่ ในภาษาปัจจุบัน และ ไป อาจปรากฏใช้ได้ทั่วไปเช่นเดียวกับ บ หรือ บ

ตัวอย่าง "อัน**บ**ว่า**บ**พอก**บ**นี้**บ**เป็น**บ**ใหญ่**บ**ไป**บ**จริง**บ**ธา"

(ไตร./น.96)

"อนึ่ง โสค หนทางสาธุสัตว์บุรุษทั้งหลาย (ไป) พบ ไปเห็น เป็นอันมีค
มนทอนชการแคเรา"

(จารึก 40./น.46)

"และท่านจักทอดสินไหมคูกตั้งขโมยอันอีกคนท่าน และไปทันเอาออก
จากเมืองแล"

(จารึก 38./น.28)

คำว่า ไป มีปรากฏในวรรณคดี เช่น

ตัวอย่าง	"เสร็จสารพระยศของ ไปแจมใจจำเริญ	สรรเสริญ รำอ้าง" ¹
	"พระคุณโปรดเป็นตัว ข้าไปแทนคุณไท	สอนสั่ง มานา เทาเสนไยของ" ²

อนึ่ง ในภาษาไทยใหญ่ ยังใช้ ไป เป็นคำปฏิเสธในภาษาพูดประจำวัน บางครั้ง
อาจใช้ ไป ตามลำพังคำเดียว แต่บางครั้งจะใช้รวมกับคำว่า อ่า แปลว่า ยังไม่ เช่น
อ่าไปเข้า หมายความว่า ยังไม่เสร็จ³

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ เรื่อง โคลงนิราศนรินทร์
(พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 2.

² คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 112.

³ บรรจุม พันธุ์เมธา, "ไปสืบคำไทย," ภาษาและหนังสือ, 1 (มิถุนายน 2512),
หน้า 14.

มี

คำว่า มี ในภาษาสมัยสุโขทัยเป็นปฏิเสธที่ไ้ไ้ทั่วไป และไ้ไ้เช่นเดียวกับ ไม่ ในภาษาปัจจุบัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "เขาก็มีอาจครอนไ้"

(ไตร./น.30)

"มันมีรูจำศีล มีรูทำบุญทำกรรม"

(ไตร./น.46)

"อนึ่งมันมีรักพี่รักน้อง บ่มีเอ็นคุกรุณา"

(ไตร./น.12)

"เครื่องกระยาบูชาทั้งหลายจักนึ่งก็ไม่มีถวน"

(จารึก 5/น.69)

"ยี่ไ้หายทานผู้ทุกข์ ไ้มีไ้เจ้าเรือกมนั้นเพื่อนมัน"

(จารึก 36./น.33)

ไม่

คำว่า ไม่ ในสมัยสุโขทัยใช้ตรงกับปัจจุบัน คือใช้ในเชิงปฏิเสธเด็ดขาด แต่ไม่เป็นที่นิยมเหมือน บ หรือ มี ดังเกิดไ้จากการที่บ่ไ้ช่นอย เช่น

ตัวอย่าง "เขาผู้นั้นไ้ใจและเอาใจรกลายมันออก ไม่ทูลแก่เจ้าไ้ มาบอกแก่
ประกาศหบคืทานใหม่ชิ่ง (มันคน) ลัก"

(จารึก 38./น.34)

"แคะอนึ่งไม่มีคนหึ่งหลายชอยกุมชอยเอาจงไ้"

(จารึก 38./น.34)

หอน

ในภาษาสมัยสุโขทัย หอน จะใช้ในความหมายว่า ไม่ ซึ่งเป็นคำปฏิเสธที่ปัจจุบัน
ไม่ใช้ในภาษาสามัญ มีปรากฏแต่ในบทประพันธ์เท่านั้น

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ หอน ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "แลจะมีประคจเป็นโพธิสัตว์เมื่อมีจนิมชาติจักไค่ตรัสเป็นพระนี้หอนมีเลย"

(ไตร./น.65)

ในภาษาไทยใหญ่ มีคำว่า หอน ซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารคู่กับคำ ทอน ที่แปลว่า
เคย เช่น อ่าหอนทอน นั้น หมายความว่า ไม่เคย ตีนิ คำว่า หอน ที่ใช้ในภาษาไทยใหญ่
นี้เป็นคำเก่าซึ่งปัจจุบันไม่มีที่ใช้แล้ว¹

ข. ปรากฏเป็นกลุ่มคำ

คำปฏิเสธในสมัยสุโขทัยนอกจากจะปรากฏใช้ที่ละคำแล้ว ยังอาจปรากฏเรียงกัน
เป็นกลุ่มคำด้วย กลุ่มคำปฏิเสธเหล่านี้ได้แก่ บมิ บมิไค่ บหอน ไปมิ ไปบมิ มิไค่

บมิ

ในภาษาสมัยสุโขทัย บมิ เป็นกลุ่มคำปฏิเสธที่มีใช้มาก และมีความหมายเท่ากับ
ไม่เคย ไม่ ในภาษาปัจจุบัน แต่ปัจจุบัน บมิ ไม่มีที่ใช้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ บมิ ในภาษาไทยสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "โอยทานบมิขาดสักอัน"

(จารึก 2./น.29)

¹ บรรจบ พันธุเมธา, เรื่องเดิม, หน้า 14.

"เราบมิกระทำให้เป็นอันตราย"

(จาร์ก 40./น.43)

"คล้อยผู้นอผู้เบกซาและบมิเอาและละให้ไป"

(จาร์ก 38./น.32)

"จะนับปีและเดือนอันเสวยทุกข์ในรณบมิถวน"

(ไตร./น.9)

"แลไฟรณบมิคัมเลยสักคาบแล"

(ไตร./น.10)

"เปรตจำพวกหนึ่งเขาย่อมเอาคอนเหล็กแดงที่หัวเขาทุกเมื่อ บมิวายใส"

(ไตร./น.29)

บมิไค

ในภาษาสมัยสุโขทัย บมิไค เป็นกลุ่มคำปฏิเสธที่มีความหมายเท่ากับ ไม่ได้ ในภาษาปัจจุบัน แต่ปัจจุบันไม่มีที่ใช้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ บมิไค ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "ณิผู้ชวยชผู้โมยจักไปและไคผู้ควยชผู้โมยผู้นั้นใส ทานบมิไคผู้ให้แกผู้มั้นชวยชผู้โมยคนนั้น"

(จาร์ก 38./น.31)

"ยังเวียนไปมาเป็นคนนรกเป็นขมพะบาลทุกเมื่อบมิไคผู้หุคผู้สักคาบ"

(ไตร./น.10)

"อันบมิไคผู้ให้ความนึกแค้นแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย"

(ไตร./น.13)

"ปากแวงแลกาแลตีนัน เพ็ชรยอมเหล็กแดง ลูกเป็นเปลวไฟอยู่บมิ
ไคเหือกสักคาม"

(ไตร./น.13)

บมิไค นอกจากจะปรากฏเป็นกลุ่มคำที่เรียงติดกันแล้ว บางครั้งอาจอยู่แยกกัน โดยมีกริยาวลีมาแทรกอยู่ระหว่าง บมิ กับ ไค เป็น บมิ.....ไค ดังตัวอย่างเช่น

"แลนรกว่างทั้งหลาย ซึ่งอยู่รอบนรกใหญ่ 7 อัน ซึ่งอยู่ไคสัจชีพนรกลง
ไปภายไคนั้น เรามิกล่าวถึงไคเลย"

(ไตร./น.17)

๑๑
บหอน

คำว่าบหอนในภาษาสมัยสุโขทัยมีความหมายตรงกับภาษาปัจจุบันว่า ไม่เคย ดังเช่น
ตัวอย่าง "ชื่อผู้ไคคิคว่าง...ง รามเท่าไคก็คิมบหอนฆาพัน...สักคาม"

(จารึก 5./น.66)

"แลแมวานางนอนภายหลังคังนัค นางบหอนคณภายหลังสักคาม"

(ไตร./น.77)

"แลไค่นำนันโสคแต่แรกคังแฉนคิน แคคบหอนจะไปคองำนันไคสักคาม
หนึ่งเลย"

(ไตร./น.19)

๑๒
ไปมิ

ไปมิ ในภาษาสมัยสุโขทัย จะใช้ตรงกับคำว่า ยังไม่ ในภาษาปัจจุบัน สำหรับภาษา
ปัจจุบันไม่ปรากฏที่ใช้ ไปมิ

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ ไปมิ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เขาไปมีรู้จักว่าผู้มีบุญ"

(ไตร./น.77)

"เพราะว่าไปมีสิ้นบาปอันเขากระทำนั้น"

(ไตร./น.10)

ตามตัวอย่างทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า หากใช้ ยัง แทนที่ ไปมี ก็จะได้ความหมายตรงกัน

ไปมี

ไปมี มีความหมายเช่นเดียวกับ ไปมี คือ ไข่ตรงกับ ยัง ในภาษาปัจจุบัน

ตัวอย่าง "พระบาทศรีธรรมมาโลกราชไปมีเสวยข้าว นางอสนีติดตามมิอาจเสวยก่อน"

(ไตร./น.77)

"ด้วยบาปกรรมเขาผู้ไปมีสิ้น เป็นดังนี้ทุกเดือนหลายปีนักแล"

(ไตร./น.10)

มิได้

มิได้ ในภาษาสมัยสุโขทัยจะมีความหมายตรงกับ ไม่ได้ ในภาษาปัจจุบัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "แลลาวความมุสาวาทโลเล อันมิได้เป็นประโยชน์เป็นศิริจนาถา และมักกินเหลาเนมามายมิได้ยำเกรงผู้เถาผู้แถมพราหมณาจารย์"

(ไตร./น. 11)

"ส่วนว่าณมิได้ตกเลยสักเด็ก"

(ไตร./น.133)

ตามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ จะเห็นได้ว่า ในสมัยปัจจุบันอาจใช้ ไม่ได้ แทนคำว่า มิได้

2.1.4.2 คำปฏิเสธที่อยู่ข้างหลังคำกริยา

คำปฏิเสธเหล่านี้มักจะปรากฏในตำแหน่งหลังคำกริยา บางครั้งอาจจะไม่อยู่ติดกับคำกริยา แต่จะมีนามวลีคั่นระหว่างคำกริยากับคำปฏิเสธ คำปฏิเสธเหล่านี้อาจปรากฏทีละคำหรือเป็นกลุ่มคำก็ได้

ก. ปรากฏทีละคำ

ไม่

คำว่า ไม่ ในภาษาสมัยสุโขทัย เป็นคำปฏิเสธที่ปรากฏข้างหลังคำกริยา แต่มีนามวลีมาคั่นอยู่ระหว่างคำกริยากับคำปฏิเสธ ทำให้ ไม่ มีตำแหน่งอยู่ท้ายประโยค ดังเช่นตัวอย่าง "แลเศรฐ์นี้แลมาอยู่ปราสาทแก้วสัตตนิมิตตระ และอยู่เป็นใหญ่ในปราสาทไม่" (ไตร./น.96)

ข. ปรากฏเป็นกลุ่มคำ

มิได้

มิได้ ในภาษาสมัยสุโขทัยมีความหมายเท่ากับ ไม่ได้ ในปัจจุบัน และเป็นคำปฏิเสธที่ปัจจุบันยังมีใช้อยู่

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้ มิได้ ในภาษาสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เขานั้นให้ยอกนำหนักหนา อคมิได้ เขาก็ร้องไห้"

(ไตร./น.14)

บมิได้

บมิได้ ในภาษาสมัยสุโขทัย จะมีความหมายเช่นเดียวกับ มิได้ คือใช้ตรงกับ ไม่ได้ ในภาษาปัจจุบัน ดังเช่น

- ตัวอย่าง "....แทนที่อยู่ดีหาทดวัน กู่ยูนานบมิไค"
(จารึก 9/น.154)
- "จึงนายศรีโยธาหัวปากแมงคาเซาหุ จักเอาราชการบมิไค"
(จารึก 86./น.11)
- "แลผู้ชายทนเจ็บบมิไค จึงป็นขึ้นไปบนต้นง้วนัน"
(ไทร./น.16)
- "เซาก้เจ็บปวดเวทนานักหนก ออกทนบมิไคเลย"
(ไทร./น.12)
- "นาคอันชื่อชลระนั้น นฤมิตรตนไคแต่ในน้ำ แลบนบกใส่ตนนฤมิตร
บมิไค"
(ไทร./น.26)

หามมิไค

หามมิไค ในภาษาสมัยสุโขทัย มีความหมายตรงกับ ไม่มี ในภาษาปัจจุบัน หามมิไค บางครั้งอาจใจเป็นกลุ่มคำปฏิเสธโดยลำพัง แต่บางครั้งอาจใจคู่กับกลุ่มคำอื่น ๆ เช่น จะมี บมิ บมิไค โดยมีนามวลีหรือกริยาวลีแทรกอยู่ระหว่าง หามมิไค กับกลุ่มคำเหล่านี้

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่งการใช้ หามมิไค ตามลำพัง

- ตัวอย่าง "แนนมาตราว่าตัวแต่นอยนักหามมิไคเลย"
(ไทร./น.130)

หามมิไค ที่ใช้คู่กับกลุ่มคำอื่น ๆ เช่น

จะมี.....หามมิไค

จะมี...หามมิไค มีความหมายเท่ากับ ไม่มี

ตัวอย่าง "อันว่าจะมีวิมานอยู่ตรงบนโลกันตนรกขึ้นไปนั้น หามมิได้โสค"

(ไตร./น.18)

"ผู้งเพยคากินอาหารทิพย์ทุกวาร์ตั้งนั้น อาหารนั้นหากแห่งหายไป
คนเพยคานั้นแฉะ จะมีนครคุดจกมั่งมนุษย์เราทานทั้งหลายนี้หามมิได้"

(ไตร./น.95)

บมิ.....หามมิได้

บมิ.....หามมิได้ มีความหมายเท่ากับ ไม่ ตั้งเช่น

ตัวอย่าง "เขาบมิอาจนฤมิตรคนเขาให้เป็นอันอื่นไซ้หามมิได้"

(ไตร./น.25)

บมิได้.....หามมิได้

บมิได้.....หามมิได้ มีความหมายเท่ากับ ไม่ได้...เลย เช่น

ตัวอย่าง "ข้าพระบาทนี้บมิได้คิดเสียดายแก่พระองค์หามมิได้ และกลัวเปลือง
ก็หามมิได้"

(ไตร./น.82)

กลุ่มคำปฏิเสธในภาษาสมัยสุโขทัย นอกจากจะเรียงติดกันแล้ว บางครั้งอาจจะ
เรียงแยกกัน โดยมีนามหรือนามวลีแทรกอยู่ กลุ่มคำปฏิเสธเหล่านี้ได้แก่ หา...บได้ หา...
มิได้ หา... บมิได้ แต่ละกลุ่มคำจะมีความหมายตรงกับ ไม่มี ในภาษาปัจจุบัน กลุ่มคำ
ปฏิเสธทั้ง 3 แบบนี้ ในภาษาสมัยสุโขทัยมีไ้มาก เช่น

หา.....บได้

ตัวอย่าง "ควยเคชะบุญพระมหาเถระแลทานพญาธรรมิกราชอันคีนักหนา หากังวล
อันตรายบได้สักอัน"

(จารึก 62./น.41)

หา.....มีไค้

ตัวอย่าง "ธรรมชากค้อน้อไนไซ มีต้นหาปลายมีไค้ มีปลายหาต้นมีไค้"

(จารึก 3./น.45)

"กูเจ็บใจนักหนา หาที่อุปมามีไค้เลย"

(ไตร./น.89)

หา..... บมีไค้

ตัวอย่าง "ในลักผู้งั้นอันหาบุญดูเห็นบมีไค้สักอัน คังนั้นกัคไซ"

(จารึก 38./น.34)

"นรกีใหญ่ 8 อันนั้น หายมพะบาลอยคังนั้นบมีไค้"

(ไตร./น.10)

"มีลูกวงรี หาพ่นน้ำบมีไค้ หาฝาเบ้องบบมีไค้"

(ไตร./น.17)

2.1.5 คำบุพบท

คำบุพบท แปลว่า คำนำหน้าบท หมายถึงคำที่ไชนำหน้านาม สรรพนามหรือกริยา
สภาวะมาลา เพื่อบอกตำแหน่งของคำนามสรรพนาม หรือกริยาเหล่านั้น ว่ามีหน้าตัวอย่างไร¹

คำบุพบทในภาษาสมัยสุโขทัย มีทั้งที่เป็นคำบุพบทคำเดียวและคำบุพบท 2 คำ
เรียงกัน

¹ พระยาอุปทิศศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2511),
หน้า 97.

2.1.5.1 คำพบทคำเดี่ยวใดแก่คำว่า แก่ คว้ย แต่ เตียมแต่ เहां นู ใน
- รอค เหนือ

2.1.5.2 คำพบท 2 คำเรียงกัน ใดแก่คำว่า ในกลาง ในใต้ เหนือกลาง

2.1.5.1 คำพบทคำเดี่ยว

2.1.5.1.1 คำพบทในภาษามยสุโขทัย ซึ่งปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ แต่วิธีการใช้
แตกต่างกัน

2.1.5.1.2 คำพบทในภาษามยสุโขทัย ที่ปัจจุบันไม่มีใช้

2.1.5.1.1 คำพบทในภาษามยสุโขทัย ซึ่งปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ แต่วิธีการแตกต่าง
กันดังนี้

2.1.5.1.1.1 ในมยสุโขทัย ใช้คำพบทตามหลังคำกริยาบางคำ ซึ่งในปัจจุบัน
ไม่ต้องมีคำพบทตามหลังคำกริยาเหล่านี้

คำพบทแก่

เกรงแก่ (ปัจ. ไซ เกรง)

ตัวอย่าง "พอขุนนางกลางท้าว มีสุเहां เพื่อเกรงแก่มิตรสหาย"

(จารึก 2/น. 28)

ทูลแก่ (ปัจ. ไซ ทูล)

ตัวอย่าง "ในลักผู้นี้ อันหาทูลแก่เห็นมิไค่ลักอันดังอันกั้ไซร์ คนผู้นั้นใส่ใจ และ
เอาใจรกลายมันออกไมทูลแก่เจ้าไท มาบอกแก่ประกาศหมดี ท่านใหม่
ซิคัง (มันคน) ลัก"

(จารึก 36./น.34)

“นายอินทรศักดิ์ เกิดโสมนัสยีนต้นกัหนา จึงหากฎีมาปลูก แล้วจึง
ใ้ นายสังฆการี ทูล แก่ พ่อ อยู่ หัว เจ้า ธ”

(จารึก 49./น.84)

บำ เรอ แก่ (ปัจ. ไซ้ บำ เรอ)

ตัวอย่าง “เมื่อตัว พ่อ กู บำ เรอ แก่ พ่อ กู บำ เรอ แก่ แม่ กู”

(จารึก 1./น.7)

เป็น (ลูก หลาน เหลน) แก่ (ปัจ. ไซ้ เป็น ลูก หลาน เหลน)

ตัวอย่าง “อันว่า พระ เสลา จารึก เจ้า ท้าว สอง แสน นา อัน ธรรม นิกร ราช ผู้ เป็น ลูก รัก
แก่ พญา ผาย เป็น หลาน แก่ พญา คำ ฟู เป็น เหลน แก่ พญา มัง ราย”

(จารึก 106./น.136)

ตามตัวอย่างนี้ ในปัจจุบันไม่ต้องมีคำบุพบท แก่ ตามหลังคำกริยา แต่ในบางกรณี
อาจใช้คำบุพบท ของ แทนคำบุพบท แก่ เช่น เธอ เป็น ลูก ใคร หรือ เธอ เป็น ลูก ของ ใคร

ให้ ไป ออก แก่ (ปัจ. ไซ้ ให้ ไป ออก)

ตัวอย่าง “พ่อ ขุน บาง กลาง ท้าว ให้ ไป ออก แก่ พ่อ ขุน ผา เมือง”

(จารึก 2./น.26)

คำ บุ พ บ ท แก่

นมั ส การ แก่ (ปัจ. ไซ้ นมั ส การ)

ตัวอย่าง “ครัน กุน นมั ส การ แก่ พระ ศรี รัตน ศรี แก้ว ทั้ง สาม ประ การ แล้ว กู จึง จะ ตั้ง
ศั กรา ช มา ส เก น ท”

(จารึก 86./น.12)

2.1.5.1.1.2 ในสมัยสุโขทัย ใช้คำบุพบทตามหลังคำกริยาบางคำ ซึ่งในปัจจุบัน อาจมีหรือไม่มีคำบุพบทตามหลังคำกริยาเหล่านั้น

คำบุพบทแก่

กระทำโดยทานแก่ (ปัจ. ใช้ ให้ทาน ให้ทานแก่)

ตัวอย่าง "พอขุนรามคำแหง กระทำโดยทานแก่มหาเถร"

(จารึก 1./น.9)

ตามตัวอย่างนี้ คำกริยากระทำโดยทาน มีความหมายตรงกับให้ทานในปัจจุบัน และคำกริยา ให้ทาน นี้ ปัจจุบันอาจจะมีหรือไม่มีคำบุพบท แก่ ตามหลังก็ได้ เช่น ให้ทาน แก่คนพิการ หรือ ให้ทานคนพิการ ก็ได้ทั้ง 2 กรณี

ให้แก่ (ปัจ. ใช้ ให้ ให้แก่)

ตัวอย่าง "มันมีช้าง มันมีม้า มันมีวัวมันมีนาง มันมีเงินมันมีทอง ให้แก่มัน"

(จารึก 1./น.8)

"พอขุนนางเมืองจันทบุรีเสกพอขุนนางกลางท้าว ให้เมืองสุโขทัย ให้ตั้งชื่อคนแก่พระสหาย เรียกชื่อที่อื่นทรปตินทรพัตถิตย"

(จารึก 2./น.28)

ให้ทานแก่ (ปัจ. ใช้ ให้ทาน ให้ทานแก่)

ตัวอย่าง "พระบรมราชาธิบดี ศรีมหาจักรพรรดิราชา และมาตุราชา และพระมาตุจฉาเจ้าและทาน เสด็จขึ้นมาให้ทานช่างเผือก และราชรถแก่พระ-
สังฆทุกเมือง"

(จารึก 49./น.85)

2.1.5.1.1.3 ในสมัยสุโขทัย ใช้คำบุพบทตามหลังคำกริยาบางคำ ซึ่งในปัจจุบัน ใช้คำบุพบทคำอื่นตามหลังคำกริยาเหล่านี้

คำพบท แถ

ขอแถ

(ป๋จ. ไซ้ ขอจาก)

ตัวอย่าง "จึงท้านผู้หนึ่ง ชื่อนายอินทรศักดิ์ มีครัทธาในพุทธศาสนา จึงขอที่อัน
อยู่นั้น พนชื่อไคส์สืบหาวา พนแม่ไคสามสืบเกาวานี้ แถพออยู่หัวเจ้าช
ออกฐาธรรมรวของคัทรงไกรบิฎุณัน"

(จารึก 49./น.83)

ถวายแถ

(ป๋จ. ไซ้ ถวายแถ)

ตัวอย่าง "แม่ผู้ไคผู้นั้น มีน้อดอกคาบตราบเครื่องเหล็กใหญ่โต ให้เอามันจุง
ไค และให้ไปถวายแถทาน"

(จารึก 38./น.34)

"ของสองอัน กลองตามอัน แตรสังข์ เขาควาย แถงให้ไว้ ถวายแถ
พระเจ้า"

(จารึก 106./น.128)

หมายเหตุ คำพบท แถ ในภาษาปัจจุบัน จะใช้เมื่อผู้ให้มีฐานะต่ำกว่าผู้รับ

มีใจศรัทธาแถ

(ป๋จ. ไซ้ มีใจศรัทธาใน)

ตัวอย่าง "ผู้คนอันมีในเมืองหริภุญชัยนี้ก็ เขามีใจศรัทธาแถพระมหาเถรเป็นเจ้า"

(จารึก 62./น.138)

เห็นแถ

(ป๋จ. ไซ้ เห็นกับ)

ตัวอย่าง "...เขาที่นั่น รัตนธาตุ...คือว่าธาตุพระ...พระตันตธาตุ พระธาตุ...
กลางหาว ชาวสิงหลเห็นแถคา มีครัทธาหลง..."

(จารึก 2./น.31)

"รัศมีกลางอันขาวคัง...รัศนคังคอกซอน คอกพุด เห็นแก่ตา คายหัว
จักรวาล"

(จารึก 2./น.34)

คำพบท ควย

มาควย

(ปัจ. ใ้ มากับ)

ตัวอย่าง "คานัน ทานเป็นเจ้า จึงลีลามาควยคิษยคนตนลวนผู้ดี"

(จารึก 62./น.137)

ตามตัวอย่างนี้ ในภาษาปัจจุบัน นอกจากจะใช้คำพบท กับ ตามหลังคำกริยา มา
แล้ว อาจจะใช้ว่า พรมควย ก็ได้

คำพบท แด

ขอแด

(ปัจ. ใ้ ขอจาก)

ตัวอย่าง "จึงมหาสัทธาไปไหวมหาสวามิสีลสาคร ใ้ช่วยขอที่แดมหาอุมาสก
พระยาศรีไสยณรงค์สงคราม"

(จารึก 86./น.13)

เป็น (ชายา) แด

(ปัจ. ใ้ เป็น (ชายา) ของ เป็น (ชายา) ใน)

ตัวอย่าง "สมเด็จพระราชเทพศรีเจ้าดกษณ์อักราช (มเหสี) เทพร (ฉีโล)
กรัตน...บาท...ปรวรา ก็เป็นชายาแดสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช"

(จารึก 93./น.42)

เอาบิณฑบาตแด

(ปัจ. ใ้ เอาบิณฑบาตจาก)

ตัวอย่าง "อย่าใ้เอาบิณฑบาตแดเราเลย"

(จารึก 40 พิเศษ/น.3)

คำพบท แต่

เสด็จมาแต่ (ปัจ. ใช้ เสด็จมาจาก)

ตัวอย่าง "ท่านเจ้าขุนหลวงมหาเพียรประญา และท้าวขอกท้าวอีกนายพันเทพรักษา
นายพันสุริยามาศ ฉลองเฉลิมเทิมศรีทศาหาอันชอบกอรปกุศล ผลบุญคุณา-
ธิคุณ ใน (การสถา) ปนา พระพิหารสถานพระสรร เพชรอันเสด็จมาแต่
วันนาวาสนั้นแล"

(จารึก 15./น.197)

เอาแต่ (ปัจ. ใช้ เอาจาก)

ตัวอย่าง "เอาพระศรีรัตนธาตุสองลูก แต่สิ่งหลมาประคิษฐานที่นั่นโสด"

(จารึก 2./น.33)

"จึงมหาสัทธาบุญโญ มีศรีทศาจะใครสร้างอารามในตำบลพระศรีมหา
โพธิ อันพระมหาสวามิอนุราช เอาแต่ลังกาทวีปมาปลูกหว่างกลาง
บ้านรอก และบ้านมตเพ็ง"

(จารึก 86./น.12)

"หินนี้เอาแต่เขาพระชพงหลวงมาแล"

(จารึก 96./น.79)

คำพบท ใน

คำพบท ใน ในภาษาสมัยสุโขทัย ใช้นำหน้าคำนามเพื่อบอกสถานที่ เช่น ในเขา
ในปากประตู ซึ่งในกรณีเช่นนี้ ปัจจุบันจะใช้คำพบท ที่ แทน ดังเช่น

ในเขา (ปัจ. ใช้ ที่เขา)

ตัวอย่าง "ผีเทพคาในเขานั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้"

(จารึก 1./น.9)

ในปากประตู (ปัจ. ไซ ที่ปากประตู)

ตัวอย่าง "ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หนึ่ง"

(จารึก 1./น.8)

คำพบท เหนือ

ขึ้นนึ่งเหนือ (ปัจ. ไซ ขึ้นนึ่งบน)

ตัวอย่าง "ณิไซวันสวรรคตธรรม พอขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัตนาคนาน้อยไซหทัย
ขึ้นนึ่งเหนือชะคารหิน"

(จารึก 1./น.9)

ปลุกเหนือ (ปัจ. ไซ ปลุกบน)

ตัวอย่าง "แมนชื่อไมกระดิ่งก็ดี แมนชื่อกึ่งพระศรีมหาโพธิ์ก็ดี แมนชื่อ อี...ก็ดี
แมนชื่อ...สิริ...ในเมืองสิงหลนั้นก็ดี สมเด็จพระมหาเถรเจ้าเออ
มาปลุกเหนือดิน"

(จารึก 2./น.29)

2.1.5.1.2 คำพบทในภาษาสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้ หมายถึง คำพบท
ที่ไม่ปรากฏในภาษาปัจจุบันเลย แต่มีอยู่ในภาษาสมัยสุโขทัยเท่านั้น อาจถือว่า คำพบท
เหล่านี้ เป็นคำพบทเก่าซึ่งปัจจุบันไม่ใช่แล้ว คำพบทเหล่านี้ใดแก่คำว่า เตียมแต่ เตา นู
รอด

เตียมแต่

คำว่า เตียมแต่ มีความหมายว่า ตั้งแต่ และใช้เหมือนกับคำว่า ตั้งแต่ ในภาษา
ปัจจุบัน เช่น

ตัวอย่าง "พี่เฝ้าดูอายุตายจากเฝ้าเตียมแต่ยังเล็ก"

(จารึก 1./น.7)

เทา

คำว่า เทา มีความหมายว่า "ถึง จนถึง" และใช้เหมือนกับคำว่า ถึง จนถึง ในภาษาปัจจุบัน คำว่า เทา ที่ใช้เป็นคำบุพบท ในภาษามอญกลางปัจจุบันไม่มีใช้ แต่ในภาษาถิ่นบางถิ่น เช่น ภาษาปักษ์ใต้ยังคงใช้อยู่ เช่น แต่เขาเทาคำ¹

ตัวอย่าง "อาจปราบฝูงช้างศึก มีเมืองกว้างขวางหลาย ปราบเมืองตะวันออก รอค
สระหลวง สองแคว ลุมบาจารย์สคา เทาฝั่งของ"

(จารึก 1./น.10)

นู

คำว่า นู เป็นคำภาษาขอม มีความหมายว่า "ซึ่ง" แต่ในศิลาจารึกใช้ในความหมายว่า "ต่อ"² คำว่า นู เป็นคำบุพบทที่ไม่ปรากฏในภาษาปัจจุบัน

ตัวอย่าง "แกวกลอยฉลาญุปรักษ์ศัทรูนูพระราชดีมา"

(จารึก 46./น.73)

รอด

คำว่า รอด มีความหมายว่า "ถึง" และใช้ได้อย่างเดียวกับ ถึง ในภาษาปัจจุบัน คำว่า รอด ที่ใช้เป็นคำบุพบท ในภาษามอญกลางปัจจุบันไม่มีใช้ แต่ในภาษาถิ่นบางถิ่นยังคงใช้อยู่ เช่น ภาษาอีสาน และภาษาเหนือ แต่ออกเสียงเป็น ฮอด เช่น ไปฮอดบ้าน หมายความว่า ไปถึงบ้าน

¹ ดูที่คำว่า เทา, หน้า 208.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ," ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ๓, หน้า 74.

ตัวอย่าง "เมืองตีนนอน รอค เมืองแพร เมืองมาน"

(จารึก 1./น.10)

2.1.5.2 คำพบ 2 คำเรียงกัน

คำพบในภาษามอญโซทัย นอกจากจะใช้เป็นคำ ๆ เดียวแล้ว ยังปรากฏเป็นคำพบ 2 คำ เรียงกัน ซึ่งในภาษาปัจจุบันจะใช้เพียงคำใดคำหนึ่งเพียงคำเดียว

คำพบ 2 คำ เรียงกันในภาษามอญโซทัยได้แก่ ในกลาง ในไต หนือกลาง

ในกลาง

ตัวอย่าง "1207 ศก ปีกุน ไช้ชคเอาพระชาตุดอก ทั้งหลายเห็น กระทำบูชา
บำเรอแก่พระชาตุดอกเดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัตนาลัย"

(จารึก 1./น.10)

"ในกลางสมมวง ไห้ประดิษฐานกุฎีพิหาร"

(จารึก 7./น.80)

ตามตัวอย่างทั้งสองนี้จะเห็นว่าใช้คำพบ ใน และ กลาง เรียงกัน ซึ่งในภาษาปัจจุบันจะใช้เพียงคำว่า กลาง คำเดียว

ในไต

ตัวอย่าง "ณี่มีคนถามคั้งนี้ไสค แคว้นพระเจ้าเราไคเป็นพระพุทไธในไตคนพระศรี
มหาโพธิมาถึงวันสถาปนาพระศรีรัตนชาตุนี้ไคเทาไค"

(จารึก 3./น.44)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าใช้คำพบ ใน กับ ไต เรียงกัน ซึ่งในภาษาปัจจุบันจะไม่ใช้เช่นนี้ แต่จะใช้ ไต เพียงคำเดียว

เห็นอกกลาง

ตัวอย่าง "เห็นพระศรีรัตนศาสดารามได้เจ้พระมหาธรรมราชา กระทำปาฏิหารย์...
ลายเรือนตนตั้งลวดเงิน เทาผืนสาต เห็นอกกลางทาว ภาวงามหนักหนา"

(จารึก 106./น.127)

ตามตัวอย่างนี้ จะเห็นว่า ใช้คำบุพบท เห็น กับ กลาง เรียงกัน ซึ่งในภาษา
ปัจจุบันจะไม่ใช้ แต่จะใช้ กลาง เพียงคำเดียว

2.2 การใช้คำเพื่อบอกมาตราต่าง ๆ

คำบอกมาตราต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้มีดังนี้

- 2.2.1 คำบอกเวลา
- 2.2.2 คำบอกระยะทาง
- 2.2.3 คำบอกน้ำหนัก
- 2.2.4 คำบอกมาตราเงิน

2.2.1 คำบอกเวลา

คำบอกเวลาในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้ ได้แก่คำว่า เข้า คาม ขึ้น ฉาย บาว
วาร

เข้า

คำว่า เข้า มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "เข้า ขวบปี" ในสมัยสุโขทัย คำว่า
เข้า ใช้เป็นคำบอกเวลาได้เช่นเดียวกับคำว่า ปี การใช้ เข้า กำหนดระยะเวลาเท่ากับ ปี
นั้น มีผู้ให้ข้อวินิจฉัยไว้หลายท่าน เช่น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประธานขอ
วินิจฉัยว่า "นึกถึงสังเกตุวันเดือนปีอย่างหยาบ นึกได้ถึงหลักศิลาขรรคมคำแห่งครั้งนั้นเรียกปี
ว่า เข้า หมายถึงทำนาปลูกข้าวได้ครั้งหนึ่ง ไ้มาวอะไรหมด แต่ก่อนนี้สังเกตุกันหยาบ ๆ

จำเพาะแต่เท่าที่ต้องการ....." ¹ และ ดร.ประเสริฐ ฌ นคร ไคกดาวไว้ว่า "จำนวนปีแบบแขก ใช้นับว่าที่ฝนมาแล้ว คือที่พรรษา แต่คนไทยโบราณใช้ว่า ปลูกข้าวมากี่ครั้งแล้ว จึงนับอายุเป็น เข้า เช่น สิบเก้าเข้า....." ²

ในภาษาอีสาน เข้า นับเป็นปีที่ย่าง คั้งเมื่อ สิบเก้าเข้า จึงหมายถึง ย่างเข้าสิบเก้าปีนั่นเอง ³

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการใช้คำว่า เข้า ในสมัยสุโขทัย

ตัวอย่าง "เมื่อกษัตริย์ใหญ่ได้สิบเก้าเข้า"

(จารึก 1./น.7)

"อยู่เสวยราชย์ในเมืองศรีสัชชนาโดยสุโขทัยโดยสิบสองเข้า"

(จารึก 5./น.68)

"อยู่ในสองแควได้เจ็ดเข้า"

(จารึก 8./น.88)

"ผสมสิบเข้าข้ามมาลตะนาวศรี"

(จารึก 11./น.178)

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้างกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระยาตำรงราชานภาพ, "สาส์นสมเด็จ," ศิลปากร 14 (กันยายน, 2513), หน้า 11.

² ประเสริฐ ฌ นคร, ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกสลิอ (ไม่) เก็บ, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2514), พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง ฌ นคร ฌ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน วันอาทิตย์ 31 ตุลาคม 2514, หน้า 82.

³ เอกสารสัมมนาเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ระหว่างวันที่ 26-29 กันยายน พ.ศ. 2515 ฌ หอสมุดแห่งชาติ.

"แต่เจ้าพระยาเลไทยไค้เสวยราชสมบัติในเมืองสาขนาลย์อยู่ได้
6 เช้า จึงได้สร้างไตรภูมิภานี้"

(ไตร./น.1)

"แต่มีรูปโฉมโฉมพรรณอันงามคังสาวอนได้สืบทกเขา"

(ไตร./น.44)

คาว

คำว่า คาว มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ครึ่ง หน ระยะเวียน-
รอบ กลับใจภริกรรมเวทมนต์ครั้งหนึ่ง" ในสมัยสุโขทัย คำว่า คาวใช้ตรงตามที
นิยามไว้ในพจนานุกรม ๆ ว่า "ครึ่ง หน" คังเช่น

ตัวอย่าง . . . "บthonมาพัน...สักคาว"

(จารึก 5./น.60)

"อย่าไค้คาค ไค้พบ พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์สักคาว"

(จารึก 8./น.22)

"สักกราชไค้เจ็กรอยสามสิบเอ็ดโสศ 731 กระทำพระยีนเป็นเจ้า
ในปรีะกามาแล้วในปีจอ พอไค้สอง เขา ท่านเป็นเจ้าให้สอง ในสอง
ปีนั้นสามคาว"

(จารึก 62./น.141)

"แลสัตว์นั้นรอนนั้กหนา คึ้นไปมาอยู่ในหมอนัน ทนเวทนายอยู่คังนั้น
หลายคาวหลายครา"

(ไตร./น.13)

ชั้นฉา

คำว่า ชั้นฉา มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "อาการสังเกตเวลาด้วยการ-
วัดอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเทียบชั้น คือเอาเท้าวัดเงาของตัวคนที่ยืนกลางแดด ครึ่งโบราณ
กำหนดเวลาด้วยวัดเงานั้นเป็นช่วงเท่า คือ 1 ชั้นฉา เท่ากับ เงายาวชั่วรอยเท้า มีพิค
อัตราดังนี้ 10 อักษร เป็น 1 เมล็ดงา 4 เมล็ดงา เป็น 1 เมล็ดข้าวเปลือก 4 เมล็ด
ข้าวเปลือก เป็น 1 องคูลี 15 องคูลี เป็น 1 ชั้นฉา"

คำว่า ชั้นฉา ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่มีในสมัยสุโขทัย ดังเช่น

ตัวอย่าง "ปาฏิหาริย์แต่แคคองถึงสองชั้นฉา"

(จารึก 2./น.34)

บาท

คำว่า บาท มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "เชิง เท้า ชื่อหน่วยเงินที่ชำระ
หนี้ได้ตามกฎหมาย แบ่งออกเป็น 100 สตางค์ ชื่อมาตราเงิน 4 สลึง เป็น 1 บาท มาตรา-
ซึ่งตามระเบียบประเพณีเท่ากับ 1 ใน 4 ของคำลึง ส่วนหนึ่งของบทแห่งคำประพันธ์ เช่น
โคลงบทหนึ่งมี 4 บาท เป็นต้น หนึ่งในส่วนสี่ของนาฬิกา" คำว่า บาท ที่ใช้เป็นคำบอก
เวลานั้น-ในปัจจุบันไม่มีใช้-แต่ในสมัยสุโขทัยใช้ บาท เป็นคำบอกเวลา-ดังเช่น

ตัวอย่าง "ยามตะวันช้าย้ายหกบาท"

(จารึก 46./น.73)

วาร

คำว่า วาร มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "วันหนึ่ง ๆ ในสัปดาห์ เช่น
อาทิตย์วาร ครึ่ง เวลาที่กำหนด" ปัจจุบันคำว่า วาร ไม่มีใช้เป็นคำบอกเวลาเช่นเดียวกับใน
สมัยสุโขทัย แต่จะใช้ประกอบเข้ากับคำอื่น เช่น งานบำเพ็ญกุศลวาร หรือ ปัญญาวาร
ซึ่งหมายถึงวันที่ 7 และวันที่ 50 ตามลำดับ นอกจากนี้ปัจจุบันยังมีคำว่า วาระ ใช้ใน

ความหมายว่า "ครั้ง เวลาที่กำหนด" เช่น วาระการประชุม วาระคดีวันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น แต่จะไม่ใช้ในความหมายว่า วัน ในสมัยสุโขทัยใช้ วาร เป็นคำบอกเวลาได้เช่นเดียวกับคำว่า วัน ดังเช่น

ตัวอย่าง "เขาเป็นคังนี้ทุกวารทุกเดือน"

(ไตร./น.30)

2.2.2 คำบอกระยะเวลา

คำบอกระยะเวลาในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้ ได้แก่คำว่า คาพยุต ชั่ววันมอ นิ้วมือ ฝ่าคิน คำเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นคำบอกระยะเวลาโดยประมาณ ซึ่งในเรื่องนี้ สมเด็จพระยานวิธานวัคตวิวงศ์ได้ประทานพระมติไว้ว่า

มาตราอะไรต่าง ๆ แต่ก่อนที่ใช้ทางประมาณเอาหยาบ ๆ ทั้งนี้ จะยกตัวอย่างก็เช่น โยชน์หนึ่งยาวเท่าไร ฉันทเคยคนสอบก็ไม่ได้ที่แน่ มีแห่งหนึ่ง จำแนกว่า 4 โกส¹ หรือ โกรศ เป็นโยชน์ โกสหนึ่ง ก็ตะโกนเป็นสุกเสียง เสียงคนไม่เท่ากัน เสียงคังก็มีเสียงเบาก็มี เห็นโอาเนได้ยากจึงยกไปเป็น ว่า กัชวคันชญ คันชญก็ไมแน่อีกยาวเท่าไร แต่คั้งขึ้นกว่าเสียง ที่เอาสิ่งในกายลงเป็นมาตรา เช่น สอก คิม นิ้ว นั่นคั้ง ไม่ต้องวิ่งไปหาไกล แต่คั้งเอาเป็นแนไม่ได้เหมือนกัน.....²

¹ โกส หรือ โกรศ มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "เสียงร้อง มาตราวัดเท่ากับ 500 คันชญ"

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกความรูต่าง ๆ เล่ม 4 ประทานพระยานุমানราชชน (พระนคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2506), หน้า 151.

คาพยต

คำว่า คาพยต มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "มาตราวัดทางยาวโบราณ (เท่ากับ 400 ศอก หรือ 2 โกรศ หรือ ส่วนที่ 4 แห่งโยชน์)" พระยาอนุนามนราชชนอธิบายว่า คำว่า คาพต เป็นคำเดียวกับ คาพยต คาพต หนึ่งอธิบายว่า "เสียงโคร่งสดเสียงที่อาจได้ยิน แต่กลางแห่งอธิบายว่า คาพต หนึ่ง คือ ระยะทางที่โคอาจวิ่งไปได้พักหนึ่ง..."¹

ในภาษาปัจจุบัน คำว่า คาพยต ไม่ปรากฏที่ใช้เป็นมาตราวัดระยะทาง แต่ในสมัยสุโขทัยมีคำว่า คาพยต ทั้งยังอธิบายควยว่า คาพยต 1 เท่ากับ 2000 วา ดังเช่น

ตัวอย่าง "อันว่ากาลัญชกาสุรนั้นมีตนสูงได้ถึงคาพยต 1 ก็จะคณาควความนุษย์นี้ได้ 2000 วา"

(ไตร./น.33)

ชั่วววมอ

คำว่า ววมอ หมายถึงวัดที่ใช้งานโคทั่วไป² ดังนั้น ชั่วววมอ จึงหมายถึง ความสูงที่ประมาณจากช่วงตัวของวัวตัวหนึ่ง ๆ ชั่วววมอ เป็นคำที่ไม่ปรากฏใช้ในปัจจุบัน แต่มีใช้ในภาษาสมัยสุโขทัย เช่น

ตัวอย่าง "แลไกรสรสิ่งหะนั้นเมื่อขึ้นอยู่ในที่เล่นนั้น และเตนเมืองชายเมืองชาวไกลโค และชั่วววมอ เมื่อขึ้นมาเบื่องบน ลางคอบสูงโค 7 ชั่วววมอ ลางคอบเตนสูงขึ้นโค 7 ชั่วววมอ"

(ไตร./น.22)

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระยาพรหมเทพราชานุวัตรกิจวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ," ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ๓, หน้า 109.

ตามตัวอย่างนี้ ชั่วว้อม เป็นคำบอกความสูง

อนึ่ง คำว่า มอ ปัจจุบันมีใช้ในภาษาถิ่นทางใต้ แปลว่า เสียงร้องของวัว¹ ดังนั้น คำว่า ชั่วว้อม จึงอาจหมายถึง ชั่วเสียงร้องของวัวครั้งหนึ่ง ๆ และอาจใช้เป็นคำบอกระยะเวลาทางไกลได้ด้วย ดังเช่น

ตัวอย่าง "กลางคาบไกลไต่ 20 ชั่วว้อมไต่"

(ไตร./น.22)

นิ้วมือ

คำว่า นิ้วมือ ไม่ปรากฏใช้เป็นมาตราวัดระยะเวลาในปัจจุบัน แต่ในสมัยสุโขทัย ใช้คำว่า นิ้วมือ เป็นมาตราวัดความยาว เช่น

ตัวอย่าง "แลหนามจิ้งนั้นยาวไต่ 16 นิ้วมือ เป็นเปลวไฟลุกอยู่"

(ไตร./น.16)

คำว่า นิ้วมือ ในที่นี้เข้าใจว่าแปลมาจาก องคุลี ในภาษาบาลี ซึ่งคำว่า องคุลี นี้มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ชื่อมาตราวัด ยาวเท่ากับข้อนิ้วกลาง" ในนิราศภูเขาทอง ใช้คำว่า องคุลี วัดความยาวของหนามจิ้งนรก เช่น

ตัวอย่าง "จิ้งนรกสืบทกองคุลีแหลม
คังชวากแซมเสี้ยนแซกแตกไสว"²

¹ พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ฉบับชั่วคราว, หน้า 410.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, "นิราศภูเขาทอง," ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่ (พระนคร: คลังวิทยา, 2513), หน้า 150.

ฝาคืน

คำว่า ฝาคืน เป็นคำบอกระยะทางในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้ ดังเช่น

ตัวอย่าง "คุณายาเมื่อไกลตะวันตกขึ้นลิบหาฝาคืน"

(ไทร./น.141)

2.2.3 คำบอกน้ำหนัก

คำบอกน้ำหนักในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้ได้แก่คำว่า คูล

คูล

คำว่า คูล มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "มาตราชั่งน้ำหนักไทย มีค่าเท่ากับ 20 ชั่ง" ในสมัยปัจจุบัน คูล ไม่ใช่เป็นคำบอกน้ำหนัก เพราะหน่วยที่สูงกว่า ชั่ง ก็คือ หาบ (1 หาบ มีค่าเท่ากับ 50 ชั่ง) แต่ในสมัยสุโขทัยมีที่ใช้คำว่า คูล ดังนี้

ตัวอย่าง "รูปมหาพุทธศาครองคหนึ่ง หนักทองเจ็ดคูล"

(จารึก 86./น.13)

2.2.4 คำบอกมาตราเงิน

คำบอกมาตราเงินในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันไม่มีใช้ ได้แก่คำว่า เบี้ย

เบี้ย

คำว่า เบี้ย มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "หอยจำพวกหนึ่งหลังนูน ท้องเป็นร่อง เปลือกแข็ง โบราณใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับซื้อขายสิ่งของ มีอัตรา 100 เบี้ย เป็น 1 อัฐ จึงเรียกคำว่า เบี้ย เป็นเงินติดมาจนถึงทุกวันนี้"

คำว่า เบี้ย ที่ใช้เป็นมาตราเงินปัจจุบันไม่มีที่ใช้นอกจากจะใช้ในความหมายว่าเงิน เช่น เบี้ยน้อยหย่อน้อย หมายถึง เงินน้อย ในสมัยสุโขทัย เบี้ย ใช้เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนในการซื้อขายเล็ก ๆ น้อย ๆ การซื้อขายใหญ่ ๆ จะใช้เงินพดด้วงแทน เบี้ย จะมีค่าเท่าใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า ราคาสิ่งของอย่างต่ำที่สุดคงจะเป็น 3-5 เบี้ยขึ้นไป¹

ตัวอย่าง "เมื่อกระทำมั่งคดตลอดพระไตรโลก เนื้อตั้งสองซ้อทอง 500 เบี้ย ไส้หน้าพระเจ้า"

(จารึก 95./น.61)

"เนื้อเขาเบี้ย 500 ซวยซ้อผู้แก่ทานเถรสวรรค์"

(จารึก 95./น.61)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เฉลิม ยงบุญเกิด, ภาษาของไทย (พระนคร: สมาคมตั้งคณาจารย์แห่งประเทศไทย, 2509), หน้า 33. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกบริบูรณ์ จุละจาริตต์ 12 ตุลาคม 2509.

2.3 การใช้คำซ้อน

พระยาอนุমানราชชน นิยามคำซ้อน ไว้ในหนังสือนิรุกติศาสตร์ว่า

คำซ้อน คือ เอาคำเต็ม 2 คำ ซึ่งทางเสียงแต่มีความหมายเหมือนกัน หรือ คล้ายคลึงกันมาควบให้ซ้อนกัน เช่น ใหญ่โต เล็กน้อย รักใคร่... คำควบ เหล่านี้ แต่ละคำเป็นคำไทยเดิมมีความหมายเหมือนหรือระบายนัยคล้ายกันส่วน ใหญ่ เพื่อไขความ ในอีกคำหนึ่งให้ชัดขึ้น..... โดยเหตุที่คำไขความใน คำซ้อน ความหมายในคำจะอ่อนลง ๆ ในที่สุดกลางคำก็จะสูญหายความหมาย ไป ไม่ใช่เป็นคำพูดโดยปกติในภาษานอกจากจะมีเหลือ และไขอยู่ในภาษา ไทยของถิ่นอื่น หรือมีไขอยู่ในหนังสือเก่า.....¹

คำซ้อน ในภาษาสมัยสุโขทัย เมื่อเทียบเคียงกับคำซ้อนในภาษาปัจจุบันแล้วปรากฏ ว่ามีลักษณะแตกต่างกันดังนี้

2.3.1 ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำซ้อน แต่ปัจจุบันใช้เป็นคำเดียว

2.3.2 ในสมัยสุโขทัยและปัจจุบันใช้เป็นคำซ้อนทั้งคู่ แต่วิธีซ้อนต่างกัน

2.3.1 ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำซ้อน แต่ปัจจุบันใช้เป็นคำเดียว²

2.3.1.1 ปัจจุบันแยกคำซ้อนนั้นออกเป็นคำเดียว 2 คำ และอาจจะใช้ เพียงคำเดียว หรือทั้ง 2 คำ ก็ได้ เช่น

กลารายใส่โทษ (ปัจ. ใช้ กลาราย ใส่โทษ)

¹ พระยาอนุমানราชชน, นิรุกติศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2515), หน้า 280 - 3.

² ปัจจุบัน คำซ้อนเหล่านี้อาจมีปรากฏในวรรณกรรม แต่จะไม่พบในภาษาสามัญ

ตัวอย่าง "คนฝูงโคแรงลักสินทาน และคนฝูงกล่าวร้ายใส่โทษเขว่าเป็นโจร"

(ไตร./น.15)

ก่อกำ (ปัจ. ไซ ก่อกำ)

ตัวอย่าง "ก่อกำกำแพงทั้ง 4 ด้าน"

(จารึก 14/น.188)

กำเนิดเกิด (ปัจ. ไซ กำเนิดเกิด)

ตัวอย่าง "แลเปรตฝูงนี้เมื่อกำเนิดเกิดก่อน เขานี้ตระหนี่นักแล"

(ไตร./น.29)

ใจปักษิ์กรัก (ปัจ. ไซ ใจปักษิ์กรัก)

ตัวอย่าง "แลพรหมณเณนั้น เห็นโฉมนางกินนรนั้นก็ใจปักษิ์กรักนักหนา"

(ไตร./น.90)

เจ้ากุงษ์ (ปัจ. ไซ เจ้ากุงษ์)

ตัวอย่าง "อันว่ามีปากหมูนั้น เพราะว่าเขาได้ประมาณแลกลาวขวัญครูบาอาจารย์
แลเจ้ากุงษ์ผู้มีศีล"

(ไตร./น.28)

คำว่า เจ้ากุงษ์ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ท่าน" (สำหรับเรียกพระที่นับถือ)
ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่บาง เช่น ในภาษาหนังสือพิมพ์ แต่โดยทั่วไปจะใช้คำว่า กุงษ์

ตายวายชีพ (ปัจ. ไซ ตายวายชีพ)

ตัวอย่าง "ครั้งตายวายชีพก็ได้ไปเกิดในเมืองฟ้าแล"

(ไตร./น.68)

ทูลบอก (ปัจ. ไช้ ทูล บอก)

ตัวอย่าง "จึงลูกเจ้าเหงาซุนทั้งหลาย เขาจึงมาไหวทูลบอก
แก่พระญามหาจักรพรรดิราช ให้ ฐ ฐ"

(ไทร./น.63)

นามชื่อ (ปัจ. ไช้ นาม ชื่อ)

ตัวอย่าง "จึงนายศรีโยธาหัวปาก แมงคเขาหูก จักเอาราชการบมิได้ จึงอำลา
พระยาศรีไสยณรงค์สงครามโอบวธในเดือน 3 ขึ้น 8 ค่ำ วันพฤหัสบดี
ณุนักษัตร สัปตศก เมื่ออุปสมบทศักราชได้ 868 ชาลนักษัตร อังสุตศก
เดือน 6 ขึ้น 8 ค่ำ วันพุธ ได้ฤกษ์นาศย ตะวันฉาย 6 บาท นามชื่อ
มหาสิทธิ์าปัญญา"

(จารึก 86/น.12)

ปรบักษัตถุ (ปัจ. ไช้ ปรบักษ ศัตถุ)

ตัวอย่าง "แกวกลอยผลาญปรบักษัตถุ"

(จารึก 46/น.73)

ระคนปน (ปัจ. ไช้ ระคน ปน)

ตัวอย่าง "คนฝูงโตเอาเขาสีบกี้ แกลบกี้ฟางกี้ มระคนปนควยเข้าเป็ลือก
แลเอาไปพรางขายแกทานว่าเขาคี คนฝูงนั้นตายไปเกิดในนรกนั้น"

(ไทร./น.14)

ลาหากิน (ปัจ. ไช้ ลา หากิน)

ตัวอย่าง "ฉิเมื่อเวลานั้นจักไปลาหากิน แลเป็นสิงไคอันหาเหยือกินไคงายนั้นได้
เขาก็ยอมนิฉมิตร คนเขาเป็นสิงนั้นแล"

(ไทร./น.25)

คำว่า ลา มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ดอย หนี แพ้ แสวงหา ไล่ติดตามเพื่อ
มาเป็นอาหาร เช่น ล่าเนื้อ" คำว่า ลา ในที่นี้จึงมีความหมายของคำว่า หากิน แฝงอยู่
จึงถือว่า ลาหากิน เป็นคำซ้อน ปัจจุบันจะไม่ใช้ว่า ลาหากิน แต่จะแยกใช้เป็น ลา กับ
หากิน

สถาปนาปลูก (ปัจ. ใช้ ปลูก)

ตัวอย่าง "จึงสถิตสถาปนาปลูกพระพุทธรูปศิลาที่ศรีมหา (โพธิ์)"

(จารึก 46/น.73)

คำว่า สถาปนา มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ยกย่องโดยแต่งตั้งให้สูงขึ้น"
แต่สถาปนาตามตัวอย่างนี้ แปลว่า "สร้าง" ในศิลาจารึกหลักที่ 37 (น. 23) มีคำว่า
สถาบถ ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรมว่า "สร้าง" จึงสันนิษฐานว่าสถาปนา เป็นคำ
เดียวกับ สถาบถ และสามารถใช้ซ้อนกับคำว่า ปลูก ซึ่งแปลว่า "สร้าง ทำให้เจริญ" ใน
สมัยปัจจุบัน ถ้าเป็นคนไม่ จะใช้คำว่า ปลูก เพียงคำเดียว ส่วนสถาปนา จะใช้ความหมาย
ว่า"ตั้ง" เช่น วันสถาปนามหาวิทยาลัย แต่ไม่ใช้ สถาปนา กับต้นไม้

โสมนัสยินดี (ปัจ. ใช้ โสมนัส ยินดี)

ตัวอย่าง "นายอินทสรศักดิ์ เกิดโสมนัสยินดีหนักหนา"

(จารึก 49/น. 84)

แหวนพระชำมรงค์ (ปัจ. ใช้ แหวน พระชำมรงค์)

ตัวอย่าง "พระองค์จึงถอดแหวนพระชำมรงค์ดวงหนึ่งออกจากพระกรแห่งพระองค์"

(ไตร./น.77)

คำซ้อน แหวนพระชำมรงค์นี้ ปัจจุบันจะแยกเป็น แหวน และพระชำมรงค์ สำหรับ
คำว่า พระชำมรงค์ไม่ใช้ในภาษาทั่วไป แต่จะใช้เป็นราชาศัพท์เท่านั้น

อาราธนา นิมิต्त (ปัจ. ไซ อาราธนา นิมิต्त)

ตัวอย่าง "จึงให้ไปอาราธนา นิมิต्तพระมหาเถรเป็นเจ้าผู้หนึ่งชื่อ มหาสมณเถร
อันอยู่ในนครสุโขทัย"

(จารึก 62/น.136)

อาราธนา อัญเชิญ (ปัจ. ไซ อาราธนา อัญเชิญ)

ตัวอย่าง "จึงให้ไปบ่าววงสรวง อาราธนา อัญเชิญพระมหาเถรเป็นเจ้าควย
เคราพนักหนาคามหนึ่งโสด"

(จารึก 62/น.136)

2.3.1.2 ปัจจุบันไซเพียงส่วนหนึ่งของคำชอน กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัย
ไซเป็นคำชอน แต่ปัจจุบันจะไซเพียงคำที่เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของคำชอนเท่านั้น อนึ่ง
คำที่เป็นคำชอนในสมัยสุโขทัยที่ปัจจุบันยังคงมีไซอยู่ ในภาษาปัจจุบันจะไซเป็นคำ ๆ เดียว
และความหมายผิดเพี้ยนไป ดังเช่น

บกพรอง (ปัจ. ไซเฉพาะ พรอง)

ตัวอย่าง "แลษัที่พยนั้น ยังเต็มประอบแควนั้นอยู่ถึงแตกอน บมิได้บกพรองแต่
นอยหนึ่งเลย"

(ไทร./น.76)

ตามตัวอย่างนี้ ในภาษาปัจจุบัน จะไซเพียงคำว่า พรอง คำเดียว ส่วน บก¹ ซึ่งเป็น
อีกส่วนหนึ่งของคำชอน และมีความหมายว่า "พรอง" ยังคงมีไซในภาษาล้าน สำหรับ บกพรอง
ที่ไซอยู่ในภาษาปัจจุบัน จะไซเป็นคำ ๆ เดียว และความหมายผิดเพี้ยนไปเป็น "ไม่เต็มที ละเลย"
เช่น บกพรองทอดหน้าที

¹ ดูที่คำว่า บก, หน้า 213.

ไปเฝ้าไปคัล (บัจ. ไซเฉพาะ ไปเฝ้า)

ตัวอย่าง "นางพวกเอาคอกวังสระพริ้งทั้งกิ่งค้ำหักถือมา เทียบยอมชูเหนือหัว
เอาไปเฝ้าไปคัลพระยาช่างทุกवार"

(ไตร./น.131)

ผีเสื้อ (บัจ. ส่วนใหญ่ไซเฉพาะ ผี)

ตัวอย่าง "ฝูงผีเสื้อนางจำพวกอาศัยอยู่ในต้นไม้ แลยอมกินเข้าเป็นอาหาร"

(ไตร./น.26)

คำว่า ผีเสื้อ ในที่นี้เป็นคำซ้อนกันระหว่าง ผี กับ เสื้อ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เสื้อสาย ผี หรือมนุษย์จำพวกหนึ่ง" สำหรับคำว่า เสื้อ ตามความหมายนี้ ปัจจุบันไม่มีที่ใดนอกจากจะปรากฏอยู่ในคำว่า พระเสื้อเมือง (เป็นบรรพบุรุษที่อยู่รักษาเมือง) ผีเสื้อยักษ์ (มนุษย์จำพวกหนึ่งที่เป็นยักษ์) ผีเสื้อน้ำ (มนุษย์จำพวกหนึ่งที่อยู่ในน้ำ) ในภาษาทั่วไปส่วนใหญ่จะเข้าใจคำว่า ผี เพียงคำเดียว ส่วน ผีเสื้อ ที่ใช้อยู่ในภาษาปัจจุบัน หมายถึง "แมลงชนิดหนึ่ง มีปีกเป็นแผ่นมีสีต่าง ๆ"

ผู้เขาดูแก่ (บัจ. ไซเฉพาะ ผู้เขา)

ตัวอย่าง "ให้ผู้เขาดู..... นอง..... ผู้เขาดูแก่"

(จารึก 3/น.48)

พุน¹ เกิด (บัจ. ไซเฉพาะ เกิด)

ตัวอย่าง "อันว่าโอชารสปรุพื่อนคนทั้งหลายกินนั้นก็จมลงไปโคดิน จึงพุนขึ้นในกลีบดิน
คั่งคองเห็นค้อนคูนนั้น ก็จมลงหายในแผ่นดินแล จึงพุนเกิดเชือกเขาอันหนึ่ง
ชื่อ ภูทาลตา ประคองคั่งคั่งคูน และมีโอชารสอันคั้นคั้นหนา จนทั้งหลายจึงไป
กินเชือกเขานั้นต่างเขาทุกวารแล"

(ไตร./น.140)

¹ คำว่า พุน ในที่นี้มีความหมายว่า "เกิด" ในที่บางแห่งเขียนเป็น ภู เช่น ในมหาชาติคำหลวง มีว่า "ภู" ในชาติคำตก แต่เคนรากษสมววมละ" (หน้า 630).

ไพร่ฟ้าราษฎร (ปัจ. ไช้เฉพาะ ราษฎร)

ตัวอย่าง "คนผู้ทาท้าวพระญาไซ้ให้ไปเอาส่วยสาอากรแก่ไพร่ฟ้าราษฎร ทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนดทาน"

(ไตร./น.15)

ตามตัวอย่างนี้ ในภาษาปัจจุบัน จะใช้เฉพาะคำว่า ราษฎร ส่วน ไพร่ฟ้า ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของคำชอน ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ตามอรรถ แต่จะไปชอนกับคำว่า ข้าแผ่นดิน เป็น ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

ยินดียินดี } (ปัจ. ไช้เฉพาะ ยินดี)
ยินดีหลายยินดี

ตัวอย่าง "ใจอันเอาปฏิสนธิ์นั้นรำพึงดู แลพิจารณา จึงมักยินดียินดีหนักหนา"

(ไตร./น.15)

"จึงคนทั้งหลายนั้นไคยินดีเสียงอันเพราะ แลถูกเนื้อจำเรือกใจหนักหนา แลยินดีหลายยินดีทุกคน"

(ไตร./น.50)

รำรองไห (ปัจ. ไช้เฉพาะ รองไห)

ตัวอย่าง "เขาจึงรำรองไหควยเสียงแรง แลเขาเป็นทุกชั้นหนักหนา"

ตามตัวอย่างนี้ ในภาษาปัจจุบันจะใช้เฉพาะคำว่า รองไห ส่วน รำ ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของคำชอน และมีความหมายว่า "รองไห" ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ในภาษาถิ่นทางใต้ ทั่วทุกภาคก็ดี นอกจากปัจจุบันจะใช้ว่า รองไห แลในบางกรณี อาจจะใช้ว่า รำไห ได้ ดังเช่นในภาษานวนิยาย เป็นต้น

หึ่งนาน (ปัจ. ไช้เฉพาะ นาน)

ตัวอย่าง "บักเคี้ยวหนึ่ง เป็นไฟไหม้ชวากเหล็กนั้น ลูกชิ้นใหม่ตนเขาอยู่หึ่งนานนักแล"

(ไตร./น.12)

ตามตัวอย่างนี้ ในภาษาปัจจุบันจะใช้เฉพาะคำว่า นาน ส่วน หิง ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของคำซ้อน และมีความหมายว่า "นาน" ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ แยกออกเสียงเป็น เหิง¹

เหลาะแหละลุยลาย (ปัจ. ใช้เฉพาะ เหลาะแหละ)

ตัวอย่าง "แลเจรจาเหลาะแหละลุยลาย"

(ไตร./น.11)

ตามตัวอย่างนี้คำว่า เหลาะแหละ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "(วาจา) เหลวไหล เลอะเทอะ ไม่นั่นอน" ส่วนคำว่า ลุยลาย ไม่มีในพจนานุกรมฯ แต่มีคำว่า รยราย ซึ่งแปลว่า "ตก ๆ หล่น ๆ เกือบจะไม่เรียบร้อย" จึงสันนิษฐานว่า ลุยลาย ก็คือ รยราย ซึ่งเมื่อพิจารณาตามตัวอย่างนี้จะเห็นว่า ลุยลาย มีความหมายทำนองเดียวกับ เหลาะแหละ กล่าวโดยสรุป เหลาะแหละลุยลาย ก็คือ "(วาจา) ที่ไม่แน่นอน" นั่นเอง

2.3.2 ในสมัยสุโขทัยและปัจจุบันใช้เป็นคำซ้อนทั้งคู่ แต่วิธีซ้อนต่างกัน

2.3.2.1 ปัจจุบันซ้อนสลับที่กัน กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยใช้เป็นคำซ้อน และปัจจุบันยังคงใช้คำซ้อนนั้นอยู่ เพียงแต่ปัจจุบันเรียงคำซ้อนนั้นสลับที่กับสมัยก่อน โดยกลับคำหลังมาเป็นคำหน้า ตามตัวอย่างต่อไปนี้

กรรมบาย (ปัจ. ใช้ บายกรรม)

ตัวอย่าง "แลกรรมบายแห่งเขานั้นมิไคเขาคาย"

(ไตร./น.13)

เกลาเกลี้ยง (ปัจ. ใช้ เกลี้ยงเกลา)

ตัวอย่าง "หน้าตาเนื้อตัวพระพรหมทั้งหลายนั้นเกลาเกลี้ยงงามนัก"

(ไตร./น.111)

¹ ดูที่คำว่า เหิง, หน้า 248.

ยับยอย (ปัจ. ไซ่ ยอยยับ)

ตัวอย่าง "แฉยมพะบาดจับสองตีนเขา แฉหยอนหัวลงในขุมรกรนั้น แล้วจึงเอาเหล็ก
แดงตีตนเขาให้ยับยอยไปเล่า"

(ไตร./น.16)

ยาหยุก (ปัจ. ไซ่ หยุกยา)

ตัวอย่าง "ไม่ไลอันเป็นยาหยุกนั้นก็คิด"

(ไตร./น.142)

2.3.2.2 ปัจจุบันคำที่นำมาชวนต่างกัน กล่าวคือ ในสมัยสุโขทัยใช้เป็น
คำชวน และปัจจุบันก็ยังคงใช้เป็นคำชวนเช่นเดียวกัน แต่ส่วนประกอบของคำที่นำมาชวนนั้น
ต่างกันเล็กน้อย คือปัจจุบันอาจจะชวนกับคำอื่นที่มีความหมายอย่างเดียวกัน หรืออาจเพิ่มคำ
ในคำชวนนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คำรพยำแยง (ปัจ. ไซ่ เคารพยำเกรง)

ตัวอย่าง "แล้วก็ชวนกันมาไหวนบคำรพยำแยง แฉสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้านั้น"

(ไตร./น.54)

งูเงี้ยวเปี้ยวของ (ปัจ. ไซ่ งูเงี้ยวเขี้ยวขอ)

ตัวอย่าง "แลมีมีโยขาว แฉรันรานหานยุ่ง งูเงี้ยวเปี้ยวของ"

(ไตร./น.43)

เจ็บทองเจ็บพุง (ปัจ. ไซ่ เจ็บทองเจ็บไส้)

ตัวอย่าง "เมื่อเรามีคัพพะ และจะคลอคลุกได้ในที่อยู่นั้น บหอนจะเจ็บทองเจ็บพุง"

(ไตร./น.45)

ในปากในคอ (ปัจ. ไซ ในปากในท้อง)

ตัวอย่าง "เม่นวาเขาเมลิคหนึ่งก็คี่ น้ำหยากหนึ่งก็คี่ และไตเขาไปในปากในคอ
เท่านั้นหามมีไคเลย"

(ไตร./น.27)

เป็นเจ้าเป็นจอม (ปัจ. ไซ เป็นเจ้าเป็นนาย)

ตัวอย่าง "แลควรรเราท่านทั้งหลายตั้งไวทานผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่เป็นเจ้าเป็นจอม
เราเทิด"

(ไตร./น.141)

เปื่อยเนื้อเมื่อยตน (ปัจ. ไซ ปวดเนื้อเมื่อยตัว)

ตัวอย่าง "เป็นกะจอกงอกเงอย เปื่อยเนื้อเมื่อยตน ทองขึ้นทองพอง"

(ไตร./น.43)

ผายอนทอนแพพรณ (ปัจ. ไซ ผายอนทอนสไบ)

ตัวอย่าง "แลผายอนทอนแพพรณ สิ่งใด ๆ ก็คี่ แลเขานำโภชนาหารของกิน
สิ่งใดก็คี่ก็ยอมบัง เกิดปรากฏขึ้นแต่คาดคนก็ลปพฤษนั้น"

(ไตร./น.44)

ไพรฟารายฎ (ปัจ. ไซ ไพรฟ้าฆ่าแผ่นดิน)

ตัวอย่าง "คนผู้งทานทาวพระอุทา ไซให้ไปเอาส่วยสาอากรแก่ไพรฟารายฎ
ทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนดทาน"

(ไตร./น.15)

มีถิ่นมีถาน (ปัจ. ไซ มีถิ่นฐานบ้านของ)

ตัวอย่าง "เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีทหารปู้ครุ มีทะเลหลวง มีป่าหมาก
ป่าพลู มีไร มีนา มีถิ่นมีถาน"

(จารึก 1/น.9)

ร่องไทร (ปัจ. ไทร ร่องไทร) (ปัจ. ไทร ร่องไทร)

ตัวอย่าง "และร่องไทรอยู่ทุกเมื่อแล้ว"

(ไตร./น.27)

รินรานหานยุง (ปัจ. ไทร เหลือบยุงรินไร)

ตัวอย่าง "และมีโยขาว และรินรานหานยุง"

(ไตร./น.43)

คำสอน รินรานหานยุง เมื่อแยกออกทีละคำแล้ว จะมีความหมายตามพจนานุกรมา ดังนี้

ริน คือแมลงขนาดเล็กชนิดหนึ่งคล้ายแมลงหวี่ แต่กักจับเหมือนยุง

ราน คือ สัตว์จำพวกหนอนชนิดหนึ่ง มีขนเป็นพิษ

หาน คือ ไม่ปรากฏในพจนานุกรมา แต่มีในภาษาเหนือและมีความหมายตามพจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ ว่าหนอนตัวมีขนเป็นพิษ

ยุง คือ แมลงจำพวกหนึ่งมีหลายชนิด บางชนิดเป็นผู้นำเชื้อไขมาเลเรีย

เมื่อพิจารณาจากความหมายโดยรวมแล้ว รินรานหานยุง ก็คือแมลงขนาดเล็กจำพวกที่กักจับหรือเป็นพิษ ซึ่งน่าจะตรงกับที่ภาษาปัจจุบันใช้ว่า เหลือบยุงรินไร (เหลือบ คือแมลงชนิดหนึ่งกินเลือดรูปคล้ายแมลงวันแต่ตัวโตกว่า ไร คือสัตว์เล็ก ๆ ชนิดหนึ่ง ชอบอาศัยอยู่ในท่อน้ำในต้นไม้ เป็นต้น)

เรือชานาวา (ปัจ. ไทร เรือแพนาวา)

ตัวอย่าง "เรามีเรือชานาวา"

(ไตร./น.42)

คำว่า ชา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ เรือชานาวา มีความตามพจนานุกรมา ว่า "ราน หรือเรือที่ชายเครื่องหอมต่าง ๆ มีแปงและน้ำหอม เป็นต้น" ฉะนั้น เรือชานาวา ในสมัยสุโขทัย จึงน่าจะตรงกับ เรือแพนาวา ในสมัยปัจจุบัน (แพ คือ ไม้ที่เอามาผูกมัดติดกันหลาย ๆ คาน สำหรับใช้เป็นพาหนะ หรือไหลย่นำไป)

ลมหายใจตาย (ปัจ. ใ้ ลมหายใจตายจาก)
 ตัวอย่าง "ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแลลมหายใจตายจาก" *ล้นตล้นนายกว่า*
 (จารึก 1./น.7)

ลูกขุนมนตรี (ปัจ. ใ้ ลูกขุนมนตรี)
 ตัวอย่าง "ใ้ลูกขุนมนตรี ไ้รฟ้าทั้งหลาย"
 (จารึก 38./น.37)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า ตวาน หรือ ตวน ตรงกับคำในภาษามลายูว่า twan
 แปลว่า นาย หรือ เจ้า¹ ลูกขุนมนตรี ก็คือ ลูกขุนมนตรี ในปัจจุบัน
ลูกหมากรากไม้ (ปัจ. ใ้ ผลหมากรากไม้)

ตัวอย่าง "...ลูกหมากรากไม้ มีวัคปริบัติเยียง.....สิงหลทุกอัน"
 (จารึก 2./น. 29)

สิ่งสัตว์ (ปัจ. ใ้ สิ่งสัตว์)
 ตัวอย่าง "ฝูงสิ่งสัตว์เกร็ดจันนั้น มาสิ่งสัตว์อันรู้ถึงมาเลี้ยงคนรอคชัวตนเขา"
 (ไตร./น.21)

หลายคาบหลายครา (ปัจ. ใ้ หลายครั้งหลายครา)
 ตัวอย่าง "ทนเวทนาอยู่ตั้งนั้น หลายคาบหลายครา"
 (ไตร./น.14)

เหงื่อหายอายย่อย (ปัจ. ใ้ เหงื่อไหลไหลย่อย)

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำบางคำ" ประชุม
 จารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายก-
 รัฐมนตรี, 2513), หน้า 37.

ตัวอย่าง " เหงื่อหายอายย่อย ดังนั้นนักหนาที่คื บมีอาจเอาแหวนนั้นไคแลตระ
ดวงหนึ่งเลย"

(ไตร./น.85)

เหยาเรือน (ปัจ. ไซ บ้านเรือน)

ตัวอย่าง "ถูกเจ้าถูกขุนผู้ไคแล ลมหายตายกว่า เหยาเรือน พอเชื่อเสื่อคำมัน"

(จารึก 1/น.7)

2.4 ความหมายและการใช้คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย

จากการศึกษาเรื่องความหมาย และการใช้คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัยแล้ว มีข้อ
ที่แตกต่างจากปัจจุบัน ดังนี้

2.4.1 คำที่มีรูปเหมือนกับปัจจุบันแต่ต่างความหมายกัน

2.4.1.1 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย ใช้ในความหมายกว้างกว่า

ปัจจุบัน

2.4.1.2 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัยใช้ในความหมายต่างจากปัจจุบัน

2.4.1.3 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัยใช้ในความหมายตรงกันข้าม

กับปัจจุบัน

2.4.1.4 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัยซึ่งปัจจุบัน ไม่มีใช้เป็นปกติใน

ภาษาภาคกลาง แต่ยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นต่าง ๆ บางถิ่น

2.4.2 คำที่มีรูปต่างกับปัจจุบัน แต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

2.4.2.1 ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันใช้คำที่มีรูปผิดเพี้ยนกันไปเล็กน้อย

แต่ความหมายยังคงเดิม

2.4.2.2 ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน ใช้คำคนละคำแต่มีความหมายเหมือนกัน

2.4.3 คำที่มีรูปเหมือนกัน ความหมายเหมือนกัน แต่การใช้ต่างกัน

2.4.4 คำที่มีใจเฉพาะในภาษาสมัยสุโขทัยเท่านั้น

2.4.1 คำที่มีรูปเหมือนกันปัจจุบันแต่ต่างความหมายกัน

2.4.1.1 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย ใช้ในความหมายกว้างกว่าปัจจุบัน กล่าวคือ คำบางคำที่ใจในภาษาสมัยสุโขทัยสามารถใช้ได้หลายความหมาย ส่วนในปัจจุบันใช้ได้เพียงบางความหมายเท่านั้น ดังเช่นคำต่อไปนี้

กระทำ

คำว่ากระทำ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ทำ จักแจ้ง ประชัณ สร้างขึ้น" ในภาษาปัจจุบัน คำว่า กระทำ จะใจในความหมายว่า "ทำ" และจะใจกับสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น กระทำผิดมีราย หรือ ใจในความหมายเฉพาะว่า ถูกกระทำ ซึ่งหมายถึง "อาการที่ใจเวทมนต์ให้เขาเป็นไปตามความต้องการของคน มีให้รัก หรือให้เจ็บป่วย เป็นต้น"

ในสมัยสุโขทัย คำว่า กระทำ ใจตรงตามพจนานุกรมฯ และสามารถใจได้กว้างกว่าปัจจุบัน คือ ใจกับสิ่งที่เป็นนามธรรมและวัตถุ ดังเช่น

สิ่งที่เป็นนามธรรม

การบุญ

ตัวอย่าง "กุหากใจตนถูกกระทำการบุญสมภารวันเคียวี่สืบแปดการ"

(จารึก 2/น.33)

สิ่งที่เป็นวัตถุ

1. กฎอาศรม

ตัวอย่าง "กระทำกฎอาศรมบทอันอัคคี..."

(จารึก 2/น.32)

๒. ทอ

ตัวอย่าง "กระทำทอเอาน้ำเข้าไปเลี้ยงนา"

(จารึก 13./น.184)

๓. พระพุทธรูป

ตัวอย่าง "ก่อกัณฑ์มหาเจดีย์ ปลุกพระศรีมหาโพธิ กระทำพระพุทธรูป"

(จารึก 2./น.32)

๔. พระมหาธาตุหลวง

ตัวอย่าง "กระทำพระมหาธาตุหลวง"

(จารึก 2./น.32)

๕. พระยืน

ตัวอย่าง "กระทำพระยืนเป็นเจ้า ในประกาศ มาแล้วในปีจอ"

(จารึก 62./น.141)

๖. มหาสถาน

ตัวอย่าง "แลกระทำมหาสถาน"

(จารึก 2./น.32)

๗. วัด

ตัวอย่าง "ให้กระทำวัดมาแดงให้ทานอยู่ ก็ในปีเดียนั้น"

(จารึก 9./น.153)

๑. ชี้

คำว่า ชี้ มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "นั่งเอาขาคร่อม นั่งไปบนยานพาหนะ" ในสมัยปัจจุบันคำว่าชี้ จะใช้ในความหมายเพียง "นั่งเอาขาคร่อม" เช่น ชี้ข้าง ชี้มา ชี้รถจักรยาน

ในสมัยสุโขทัย จะใช้ชี้ตรงความหมายในพจนานุกรมา คือ "นั่งเอาขาคร่อม นั่งไปบนยานหรือพาหนะ" กล่าวคือ ใช้ชี้กับคำว่า ข้าง มา ย้วยาน เรือ เช่น

ข้าง

ตัวอย่าง "พระญามาจักรพรรดิราช ๓ จึงขึ้นชี้ข้างนั้น"

(ไตร./น.62)

มา

ตัวอย่าง "พระญามาจักรพรรดิราช ๓ จึงขึ้นชี้มานั้น"

(ไตร./น.63)

ย้วยาน

ตัวอย่าง "เปรตจำพวกหนึ่งมีชี้ข้างมีชี้มาคน มีชี้ย้วยานคานหามทอง ชี้เที่ยวไปโดยอากาศ"

(ไตร./น.26)

เรือ

ตัวอย่าง "....ไพร่ฟ้าข้าไทย ชี้เรือไปค้า ชี้มาไปขาย"

(จารึก 3./น.47)

3. ไหล

คำว่า ไหล มีความหมายตรงตามพจนานุกรมว่า "เลื่อนไป เคลื่อนที่ไปอย่างของเหลว เช่น น้ำ" ในภาษาปัจจุบัน คำว่า ไหล จะใช้ในความหมายว่า "การเคลื่อนที่ไปอย่างของเหลว" เท่านั้น เช่น น้ำไหล น้ำตาไหล

ในสมัยสุโขทัย จะใช้คำว่า ไหล ตรงตามพจนานุกรมคือ "เลื่อนไป" และ "เลื่อนไปอย่างของเหลวเช่นน้ำ" คำว่า ไหล ในสมัยสุโขทัย อาจปรากฏร่วมกับคำว่า น้ำ ปลา รัศมี ดังเช่น

ตัวอย่าง "แลน้ำนั้นใสเย็นสะอาดกินหวาน เขะทาน้ำนั้นดูงามเทียบยอมเงื่อนทอง
แลแก้วสัตตพิชร์ทันะ ไหลเรียงเพียงเสมอฝั่ง"

(ไตร./น.14)

ตามตัวอย่างนี้ ไหล มีความหมายว่า "เลื่อนไปอย่างของเหลว"

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปลา

ตัวอย่าง "มีฝูงปลาใหญ่ ไหลไปชนปลาเล็ก"

(ไทร./น.24)

ตามตัวอย่างนี้ ไหล มีความหมายตรงกับที่ปัจจุบันใช้ว่า วาย ซึ่งก็หมายถึง "อาการที่เลื่อนไป" นั่นเอง

รัศมี

ตัวอย่าง "เมื่อนั้นบุญนางแก้วนั้น มีรัศมีไหลออกจากคณางแก้วนั้นได้แล 10 คอก"

(ไทร./น.66)

"รัศมีล้างอันเลื่อมตั้งดวงดาวคำ เลื่อมตั้งน้ำทอง ไหลจรสไปทุกแห่ง

(จารึก 2/น.34)

ตามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ ไหล มีความหมายว่า "เลื่อนไป"

บำเรอ

คำว่า บำเรอ มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "คอยรับใช้ ปฏิบัติ ทำให้ช่อบใจ ปรมหรือ บูชา" ปัจจุบัน คำว่า บำเรอ มักใช้ในความหมายว่า "ปรมเปรอ ทำให้ช่อบใจ" เช่น มีเตาไทรก็เอาไปบำเรอภรรยาบ่อย นอกจากนี้ยังใช้ในคำว่า นางบำเรอ ซึ่งหมายถึงหญิงที่มีหน้าที่ปรมเปรอความสุขทางกามารมณแก่ชาย อาจกล่าวได้ว่า ในภาษาปัจจุบัน บำเรอ มีความหมายโน้มเอียงไปในทางไมสุจริต

ในสมัยสุโขทัย คำว่า บำเรอ จะใช้ตรงตามพจนานุกรมา คือ ใช้ในความหมายว่า "คอยรับใช้ ปฏิบัติ ทำให้ช่อบใจ และ บูชา" ดังเช่น

ตัวอย่าง "เมื่อธวัพอกุ กุบำเรอแก่พอกุ บำเรอแก่แม่กุ

(จารึก 1/น.7)

คำว่า บำเรอ ตามตัวอย่างนี้ หมายความว่า "คอยรับใช้ ปฏิบัติ"

“เวนทั้งกุฎิสถานอาราสนี้แก่พระมหาเถรเป็นเจ้านั้นแล้ว จึงบำเรอ
แก่มหาเถรเป็นเจ้า”

(จารึก 62/น.138)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า บำเรอ หมายถึง “บูชา”

“แต่ฝูงหงษ์ทั้งหลายยอมอยู่บำเรอแก่พระอุทกแห่งสทงนั้น”

คำว่า บำเรอ ในที่นี้หมายถึง “คอยรับใช้ ปฏิบัติ ทำให้พอใจ”

เวน

คำว่า เวน มีความหมายตามพจนานุกรมว่า “มอบให้ ยกให้” ในปัจจุบันจะใช้
คำว่า เวน ในความว่า เวน (คืน) ที่คืน เท่านั้น

ในสมัยสุโขทัย คำว่า เวน ใช้ใ้กว้างขวางกว่าปัจจุบัน กล่าวคือ เวน จะใช้ได้
ทั่วไปโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นที่ดินเช่นปัจจุบัน ดังเช่น

ตัวอย่าง “กูไปขานทเมือง ไคขางไควงไคบัวไคนาง ไคเงื่อนไคทอง กูเอา
มาเวนแก่พอกู”

(จารึก ๗/น.7)

“เวนบางขลงแก่พอกูขุนผาเมือง”

(จารึก 2/น.27)

“เวนทั้งกุฎิสถานอาราสนี้ แก่พระมหาเถรเป็นเจ้านั้นแล้ว จึงบำเรอแก่
มหาเถรเป็นเจ้า”

(จารึก 62/น.138)

“แตนไปเมื่อหก ถินฐานบ้านเมือง ปราสาท เรือนหลวง ข้างมาซาไท
ไพร่พลทั้งผอง เงื่อนทองของแก้ว แลนางนักสนมทั้ง 1600 เรามอบ
เวนให้แก่เจ้า”

(ไคร./น.76)

หน

คำว่า หน มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ทาง ทิศ ครั่ง คราว" ในภาษา-
ปัจจุบันมักใช้ หน ในความหมายว่า "ครั่ง คราว" เช่น ทำสองหน ที่ใช้ในความว่า "ทาง
ฝ่าย" ก็มีแค่เฉพาะในทางสงฆ์ เช่น เจาคณะหนใด เจาคณะหนเหนือ ส่วน หน ที่ใช้ใน
ความหมายว่า "ทาง" ไม่มีใช้ตามลำพังนอกจากจะปรากฏเป็นคำชอณา หนทาง

ในสมัยสุโขทัย คำว่า หน นอกจากจะใช้ตรงตามพจนานุกรมา แล้ว ยังใช้ใ
ความหมายว่า "ข้าง ฝ่าย เบื้อง" อีกด้วย ดังเช่น

ตัวอย่าง "วันหนไทย วันเทญ

(จารึก 3./น.45)

ตามตัวอย่างนี้ หน แปลว่า "ทาง ข้าง" วันหนไทย ก็หมายถึง วันทางไทย หรือ
วันข้างไทย

ตัวอย่าง "มีจักเปรียบไปหนทางนั้นงามคังหนทางในเมืองฟ้า

(จารึก 5/น.69)

ตามตัวอย่างนี้ หน แปลว่า "ทาง"

ตัวอย่าง "วงสาหนพระยาบุ บุพระยา..."

(จารึก 45/น.62)

ตามตัวอย่างนี้ หน แปลว่า "ทาง ข้าง ฝ่าย"

ตัวอย่าง "เมืองสังมทั้งหลาย หนคามวาลี"

(จารึก 9/น.155)

ตามตัวอย่างนี้ หน แปลว่า "ฝ่าย"

ตัวอย่าง "ไปหนตะวันออกแล"

(จารึก 14/น.189)

"หนใดเทาอบาย"

(จารึก 15/น.199)

ตามตัวอย่างทั้ง 2 นี้ หน แปลว่า "ทิศ"

ตัวอย่าง "ฝูงนรกใหญ่ 8 อันนี้ ย่อมเป็นสี่มุม และมีประตูอยู่ 4 ประตู พื้นหนต่ำ
ย่อมเหล็กแดง และฝาอันปิดเบื้องบนย่อมเหล็กแดง"

(ไตร./น.9)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า หน แปลว่า "เบื้อง"

2.4.1.2 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย ใช้ในความหมายต่างจาก
ปัจจุบัน กล่าวคือ คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัยที่มีรูปเหมือนกับปัจจุบัน แต่จะใช้ใน
ความหมายคนละความหมาย ซึ่งต่างจากที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ได้แก่คำต่อไปนี้

คำนับ

คำว่า คำนับ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ทำความเคารพ ทำ-
ความเคารพโดยก้มศีรษะให้ คำที่ท่องนับถือ หลักฐาน" ปัจจุบัน คำนับ ใช้ใน
ความหมายว่า "ทำความเคารพโดยก้มศีรษะให้"

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำนับ หมายถึง "หลักฐาน" ดังเช่น

ตัวอย่าง "พระมหาเถรเจ้า และนายสวกักได้คำนับกับจารีกต่อสันถลปวสาน"

(จารีก 49/น.87)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เพื่อ

คำว่า เพื่อ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เหตุควย เพราะควย เพราะว่าควย เกี่ยวเนื่องควย สำหรับ"

ในสมัยสุโขทัย เพื่อ แปลว่า "เพราะ" ดังเช่น

ตัวอย่าง "พอกุจึงขึ้นช่อกุชื้อพระรามคำแหง เพื่อกุงพุงชางขุนสามชน"

(จารึก 1/น.7)

"เขานั้นหาอันจะกินมิได้ แลร้องไห้ เพื่ออยากนั้นนักหนา"

(ไตร./น.15)

ยก

คำว่า ยก มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "รู้สึกเจ็บอย่างมีอะไรตำ ทิ่มตำ" ในภาษาปัจจุบัน ยก จะใช้ในความหมายว่า "รู้สึกเจ็บอย่างมีอะไรตำ"

ในสมัยสุโขทัย ยก จะใช้ในความหมายว่า "เสียบ" ดังเช่น

ตัวอย่าง "ครั้นว่าตัวเขาตระลดตกลงจากหนามหวายนั่นลงไปยกขวากเหล็กอัน
อยู่ใต้นั้น"

(ไตร./น.12)

รำพึง

คำว่า รำพึง มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "คิดถึง คำนึงถึง ไครครวญ" ปัจจุบันใช้คำว่า รำพึง ในความหมายว่า "ไครครวญ"

ในภาษาสมัยสุโขทัย รำพึง มีความหมายว่า "เพงฉาฉ" หรือ "เขาฉาฉ เช่น

ตัวอย่าง "ฉิรำพึงปฏิสนธิสะหนอยไส่ ไค้ไปเกิดในพรหมปารีสัชชาภูมิ ฉิรำพึงนัก-
หนาไส่ ไค้ไปเกิดในมหาพรหมภูมิ"

(ไตร./น.5)

ตามตัวอย่างนี้ รำพึงสะท้อน หมายถึง เขาคณเพียงเล็กน้อย รำพึงทรมหมายถึง เขาคณน้อย และ รำพึงบักหนา หมายถึง เขาคณเล็ก หรือ แกล้ง หรือ เพงคณชั้นสูง

ลวง

คำว่า ลวง มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ล่อให้หลงผิด" ปัจจุบันจะใช้คำว่า ลวง ตามความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรมว่า

ในสมัยสุโขทัย ลวง มีความหมายว่า "ทาง" เช่น

ตัวอย่าง "เมื่อออกพรรษาจึงกระทำมหาทาน ถอดพระสัมฤทธิ์อันหล... คน
พระพุทธรเจ้า เราอันประคิษฐา กลางเมืองสุโขทัย ซึ่งลวงตะวันออก
พระศรีรัตนมหาธาตุนั้น

(จารึก 5/น.69)

หลอ

คำว่า หลอ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "เพลงโขนแม่พิมพ์ให้เป็นรูปขึ้น
ซึ่งนำหรือน้ำมันไว้เพื่อรักษาหรือป้องกันสิ่งขึ้น" ในภาษาปัจจุบันคำว่า หลอ จะใช้ตรงตาม
พจนานุกรมว่า

ในสมัยสุโขทัย หลอ มีความหมายว่า "หลั่ง" เช่น

ตัวอย่าง "ทอเมื่อนายหันเพร็กษา ก็ลปน้ำอ็แก้ว และหลอน้ำทักษิโณทกคตหน้า
พระสงฆ์ทั้งหลาย"

(จารึก 15/น.199)

2.4.1.3 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย ใช้ในความหมายตรงกันข้ามกับปัจจุบัน
กล่าวคือ คำบางคำในภาษาสุโขทัยที่มีรูปเหมือนกับปัจจุบัน แต่จะใช้ในความหมายซึ่งตรงกันข้าม
กับปัจจุบัน ได้แก่คำต่อไปนี้

แกล้ง แสร้ง

คำว่า แกล้ง ปัจจุบันใช้ตรงตามพจนานุกรมว่า "แสร้ง จงใจทำผิดความคาดหมาย
ไม่ทำจริง ทำให้ชักกับความประสงค" ในสมัยปัจจุบันคำว่า แกล้ง อาจจะแสดงถึงความจงใจ

แต่เป็นความตั้งใจที่ไม่จริงใจ เช่น นายแดงแกล้งทำเป็นกลัวภรรยา แสดงว่านายแดงไม่ได้กลัวภรรยาจริง เพียงแต่ตั้งใจแสดงท่าทีให้เห็นว่ากลัวเท่านั้น

ในภาษามนุษย์สุโขทัยคำว่า แกล้ง แสร้ง จะใช้ในความหมายตรงกันข้ามกับปัจจุบัน คือ หมายถึง "ตั้งใจอย่างจริงจัง" คือ กระทำด้วยความตั้งใจจริง ดังเช่น

ตัวอย่าง "เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มีปูกระ มีทะเลหลวง มีป่าหมากป่าพลู มีไทรมีนา มีถ้ำมีถ้ำ มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก คุณงามดีแกล้งแกล้ง"

(จารึก 1/น.9)

"ตัวเทพยดานั้นสูงโต 6000 วา แลดูเครื่องงานคึงทานแสร้งเอาน้ำครึ่งมา
แตมนั้นแล"

(ไคร./น.104)

แพ

คำว่า แพ ปัจจุบันใช้ตรงตามพจนานุกรมฯ "สู้ไม่ได้ หนีไม่ได้ ตรงกันข้ามกับ ชนะ"
เช่น เด็กชายไกลสอบแพเด็กชายเบ็ด หมายความว่า เด็กชายไกลสอบได้คะแนนน้อยกว่า
เด็กชายเบ็ด สู้เด็กชายเบ็ดไม่ได้

ในสมัยสุโขทัย แพ จะมีความหมายตรงกันข้ามกับปัจจุบัน คือ แปลว่า "ชนะ" ส่วน
คำที่แปลว่า "ไมชนะ" ในสมัยสุโขทัยจะใช้คำว่าพาย ดังเช่น

ตัวอย่าง "กุงุขางขุนสามชนตัวชื่อนาสเมืองแพ ขุนสามชนพายหนี พอกุงุขิงขึ้นธอกู
ธอพระรามคำแหง เพื่อกุงุขางขุนสามชน"

(จารึก 1/น.7)

"เห็นคึงครวัณสองอันเรื่องไสงามหนักหนาแพพระอาทิตย์"

(ไคร./น.34)

สามานย์

คำว่า สามานย์ มาจากภาษาสันสกฤตว่า สามานฺย บาลี ไซ สามัญญ มีความหมายอย่างเดียวกันว่า "ปกติ ธรรมดา" ในภาษาปัจจุบันใจคำทั้ง 2 นี้ในความหมายต่างกัน คือ สามัญ ไซตรงตามพจนานุกรมว่า "ปกติ ธรรมดา" เช่น เขาเป็นคนธรรมดา สามัญ ส่วน สามานย์ จะใช้ในความหมายตรงกันข้าม คือ แปลว่า "เลว คำ ชั่ว" เช่น เขาเป็นคนหยาบชาสามานย์ หมายความว่า เป็นคนเลว

ในสมัยสุโขทัย สามานย์ ไซตรงตามความหมายในภาษาเดิม (สันสกฤต) คือ แปลว่า "ปกติ ธรรมดา" จึงสรุปได้ว่า คำ สามานย์ นี้ ในภาษาปัจจุบันไซในความหมายตรงกันข้ามกับสมัยก่อน

ตัวอย่าง "พระมหาธาตุอันนี้ ไซธาตุอันสามานย์"

(จารึก 3./น.44)

2.4.1.4 คำบางคำในภาษาสมัยสุโขทัย ซึ่งปัจจุบันไม่มีไซเป็นปกติในภาษาภาคกลาง แต่ยังคงไซอยู่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ บางถิ่น

ภาษามีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความยาวนานของกาลเวลาจะเป็นสาเหตุให้คำในสมัยโบราณบางคำสูญเสียความหมายไป หรือความหมายเปลี่ยนแปลง เมื่อมาถึงปัจจุบันคำเหล่านี้จะไม่ปรากฏไซในภาษากลางหรือภาษารุงเทพฯ แต่จะยังคงปรากฏที่ไซอยู่ในภาษาถิ่นบางถิ่น และอาจจะไซในความหมายเดียวกัน หรือคล้ายกันกับสมัยก่อนก็ได้ ทั้งนี้เพราะภาษาถิ่นส่วนใหญ่ยังคงรักษารูป เสียง และความหมายเอาไว้ได้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของภาษาต่างประเทศเขามาปะปนน้อยที่สุด¹

¹ ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, "ภาษาจีนและภาษาไทยถิ่นเป็นประโยชน์เพียงใดในการค้นคว้าที่มาของคำไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2489), หน้า 3 (พิมพ์คัด.)

นอกจากจะสามารถสืบหาความหมายของคำในสมัยโบราณจากภาษาถิ่นต่าง ๆ ในปัจจุบันแล้ว ยังอาจศึกษาจากวรรณคดีโบราณทั้งที่เป็นวรรณคดีภาคกลาง และวรรณคดีท้องถิ่นที่ยังคงมีภาษาเกาอยู่บ้าง ดังเช่น มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ ทวาทศมาส กำศรวลโคลงกันทาวสูงหรือเจื่อง โคลงนิราศหริภุญชัย เป็นต้น

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของคำที่มีใช้ในภาษาสมัยสุโขทัยและปัจจุบัน ยังคงใช้อยู่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ บางถิ่นในสมัยปัจจุบัน

กรวม

คำว่า กรวม แปลว่า "สวม ครอบ"

ตัวอย่าง "มีปราสาทกรวมประตูทุกประตู"

(ไตร./น.97)

คำว่า กรวม ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่นทั้งภาษาปักษ์ใต้ ภาษาเหนือ และอีสาน ในภาษาเหนือ กรวม จะออกเสียงเป็น กวม ดังปรากฏในโคลงนิราศหริภุญชัย เช่น

"สังขาศีคเขียนเติม ตามรูป รอยเอ
กวมกอทุกคานคาว หากควยฤทธิ"¹

ในภาษาปักษ์ใต้ กรวม มีความหมายว่า "สวม ครอบ ครอบ" เช่น นุ่งผากรวมอก หมายถึง นุ่งผากระโจมอก

¹ ประเสริฐ ฒ นคร, โคลงนิราศหริภุญชัย สอดกับต้นฉบับเชียงใหม่ (พิมพ์ครั้งที่ 3, พระนคร : โรงพิมพ์ตาพระจันทร์, 2515), หน้า 103.

ในภาษาอีสาน กรวม แปลว่า "ครอบ หรือ ครอบ" เช่น ปลูกเรือนกรวม ต่อ
อาคารขึ้นครอบศีรษะว่า ขึ้นกรวมหัว ¹

กลวง

คำว่า กลวง แปลว่า อาณาบริเวณ "เขต หวง เวียง"

ตัวอย่าง "ในกลวงป่าตาลนี้มีศาลาสองอัน"

(จารึก 1/น.10)

"จึงฉลองกลวงเรือน ฉลองดูกตวยกลอยสัคัมพระมหาชาติแล้ว ผู้เป็นยัว
จึงจักตายจาก"

(จารึก 95/น.62)

คำว่า กลวง นี้ในภาษาอีสานแปลว่า "ใน" เช่น กวงเรือน หมายถึงในเรือน
บางครั้งออกเสียงเป็น กวง ขวง ก็มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูงฯ และนิทาน
เชียงใหม่ เช่น

"เยี่ยมอยู่ลำฟ้าฟ้าหันแหง กวงสวรรค" ²

"ขามขวง กวางเด็จที่ คำวัง" ³

"พอไปฮอกขวงกวางสนาม จอกเซาพัก" ⁴

ในภาษาเหนือ ขวง แปลว่า "บริเวณ ลาน สนาม" ⁵

¹ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 5.

² ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 120.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁴ จินดา ควงใจ, นิทานเชียงใหม่ เล่ม 1 (ขอนแก่น : คลังวิทยา, 2515),
หน้า 14.

⁵ พจนานุกรมไทยยวน - ไทย - อังกฤษ, หน้า 33.

ในวรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง ปรากฏคำว่า ขวง ดังเช่น

“เคอรคอนนอนขวงเซย”¹

กลอย

คำว่า กลอย แปลว่า “รวม”

ตัวอย่าง “เป็นท้าวพระญาณหากษัตริย์ (นครศรีสัตนาลัย) สุโขทัย แกวกลอยผลาญ
ปรักษ์ศัตรู”

(จารึก 46/73)

คำว่า กลอย ในภาษาอีสานออกเสียงเป็น กอย แปลว่า “รวม รวม ตั้งใจ
คล้อยตาม”² ดังมีปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูงว่า

“ยากังวนหยอนแก้ว กอยยาน”³

ในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ ปรากฏคำว่า กลอย เช่น

“สองซิกาหัดบแล้ว สองพระพี่เลี้ยงแก้ว
ชอกหลอมท้าวกลอยหัดบ เลานา”⁴

กลาย

คำว่ากลาย แปลว่า “เกิน พน ลวง เลย ผาน”

ตัวอย่าง “ครันรูวาทานไปสู่นวันนั้นจวนคำ และบทันส่งคืนชาทาน กลายแรง
เอาไปเวนแกจาชานในรุ่งนั้น”

(จารึก 38/น.28)

1 มหาชาติคำหลวง, หน้า 118.

2 พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 16.

3 ท้าวสูงหรือเจอง, หน้า 344.

4 ลิลิตพระลอ, หน้า 219.

“เมื่อนั้นพระไพศรพนมหาราชเจ้า ช จึงเสด็จมาด้วยยักษ์เสนาบดี
ทั้งหลายก็กลายหน้าทางปราสาทราชมนฑิระที่ชานอน”

(ไตร./น.78)

คำว่า กลาย ในภาษาอีสานปัจจุบัน แปลว่า “เดินเลยไป เดินผ่าน” แต่ออกเสียง
เป็น กาย เช่น กายนานก้านั้นแล้ว หมายความว่า เดียนานก้านั้นแล้ว นอกจากนี้ยังมีคำพังเพย
โบราณอีสานว่า “ถึมคอน กลายหมากม่วง”¹ แปลว่า ป่า (ขวาง)ไม่เลย (ผล) มะม่วง

ในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ ปรากฏคำว่า กลาย ดังตัวอย่างเช่น

“ไต่ทางหลวงทางหลาย แลนา กลายถิ่นฐานบ้านนอก แลนา”²

กวาง

คำว่า กวาง แปลว่า “จาก ไป”

ตัวอย่าง “ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ลมหายตายกวาง”

(จารึก ๗/น.7)

คำว่า กวาง นี้ปรากฏว่ามีใช้ตรงกันในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่น คือภาษาอีสาน ภาษาเหนือ
ภาษาปักษ์ใต้ และภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ

ในภาษาอีสาน มีอยู่ในวรรณคดีเรื่องท้าวสูงๆ ว่า

“มันก็โหมพายหนีกวางเมือง คูฮ้าย”³

ในภาษาเหนือ มีอยู่ในวรรณคดีเรื่องโคลงนิราศหริภุญชัย เช่น

¹ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, ภาษาถิ่นในวรรณคดี (เอกสารประกอบการศึกษาวិชา
ภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2514), หน้า 70.

² คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 143.

³ ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 75.

"สงสารสุดแต่ฟ้า
นिरาศสัตตชน

อินทร์สงวน
กว่าไค" ¹

ในภาษามกษิไตมีอยู่ในวรรณคดี เรื่อง มโนห์รานิฆาต ดังเช่น

"เพื่อนสงฆ์นิ่งพิง
มาชุมนุมแล้วเสา

เห็นจาริจนิกก็ว่าเกา
วนาพลางขับปุจใจ" ²

ก็ว่าเกา มีความหมายว่า จากเกา

ในภาษาไทยใหญ่ปัจจุบัน กว่า แปลว่า "ไป" เช่น กว่าลอย ๆ แปลว่า
ไปช้า ๆ ³

ในภาษาไทยอาหมคำว่า กว่า ออกเสียงเป็น กา ใช้ประกอบคำว่า ไป เช่น
ไปกา แปลว่า ไคไป เทียบไคกับคำว่า คลาไค ⁴

นอกจากนี้ในมหราชาติคำหลวงยังมีคำว่า กว่า ใช้ในความหมายว่า "ไป" เช่น
"ที่จำแลน บ ไท้เหลียว เร่งเร็วไคเรียจกว่า" ⁵

¹ ประเสริฐ ณ นคร, โคลงนิราศทริภุญชัย, หน้า 4.

² มโนห์รานิฆาต ฉบับวัดมัชฌิมาวาส สงขลา (สงขลา . วิทยาลัยวิชาการศึกษา-
สงขลา และวิทยาลัยครูสงขลา, 2513), หน้า 17.

³ บรรจบ พันธุเมธา, "ลักษณะภาษาไทยใหญ่เทียบกับภาษาไทยกรุงเทพฯ," สังคม-
ศาสตร์ปริทัศน์ (ฉบับพิเศษ 1, 14 ธันวาคม 2517, พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคม-
ศาสตร์แห่งประเทศไทย), หน้า 155.

⁴ ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเติม, หน้า 31

⁵ มหราชาติคำหลวง, หน้า 250.

กัน

คำว่า กัน แปลว่า "บัง"

ตัวอย่าง "เขาจึงดำน้ำลงไปในพื้นที่นั้น และถูกคมมีดอันหงายอยู่ที่พื้นน้ำนั้น
ตัวเขาก็ขาดทุกแห่ง ดังทานแสงกันเขา"

(ไทร./น.12)

คำว่า กัน ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาบาลีได้ในความหมายว่า "บัง" เช่น เอาปลา
ไปกัน หมายถึงเอาปลาไปบัง นอกจากนี้ยังปรากฏคำว่า กัน ในวรรณคดีทางใต้ เรื่อง
มโนหรานิมาต เช่น

"คายนเกทั้นเราชูปยาแผลงผาอุธา คัดเกล้าจะทำพลีกรรมบูชาเทวดาไพรส
จะแลจะกันส่องกระดุกซาเหี้ยว" ¹

แกลง

คำว่า แกลง แปลว่า "จงใจ ตั้งใจ"

ตัวอย่าง "มีปามวงป่าขาม กุงามคังแกลงแกลง"

(จารึก 1/น.9)

คำว่า แกลง บางครั้งใช้ว่า แสง หรือ แซง ซึ่งในภาษาอีสานยังคงมีใช้ ²

ในภาษาบาลี แกลง มีความหมายว่า "ตั้งใจ" เช่น ไม่แกลง แล แปลว่า
ไม่ตั้งใจ

¹ มโนหรานิมาต, หน้า 39.

² ดูคำว่า แสง, หน้า 243.

ขบ

คำว่า ขบ แปลว่า "กัด"

ตัวอย่าง "มีฝูงปลาใหญ่ไหลไปขบปลาเล็ก"

(ไทร./น.24)

"แรงกาแลหมาขบนั้น เที่ยรยอบจิกแกกหัวอกขบตอคนทั้งหลาย"

(ไทร./น.13)

คำว่า ขบ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานและภาษาปักษ์ใต้ เช่น ในภาษาอีสาน ขบแซว หมายถึง ขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน และภาษาถิ่นทางใต้ เช่น นองถูกหมาขบ หมายถึง นองถูกหมากัด

ขุม

คำว่า ขุม แปลว่า "หลุม"

ตัวอย่าง "จุดตั้งผู้คนรกอันนยมพะบาลขุมดิน แลหยอนหัวลงในขุมรกนั้น"

(ไทร./น.39)

คำว่า ขุม ในภาษาอีสานปัจจุบันหมายถึง "หลุม" เช่น เคนตกขุม แปลว่า เคนตกหลุม

ชอก

คำว่า ชอก แปลว่า "ชาง"

ตัวอย่าง "ต้องชอกหนทางขอมตั้งกัลปพฤกษ์ ไสรมยวลคอกไม้ตามไต่เทียนประจำปี"

(จารึก 8/น.116)

คำว่า ชอก ในภาษาอีสานออกเสียงเป็น คอก เข้าใจว่าสำนวน "บ้านนอกคอกนา" ในภาคกลาง จะกลายมาจากคำว่า ชอก คำนี้ หนึ่ง ในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูงฯ ก็มีคำว่า ชอก เช่น

"เมื่อนั้นคนรุมกึ่งทั้งสองชอก รินทาง" 1

ในวรรณคดีทางเหนือเรื่องโคลงนิราศทริภุชชัย ปรากฏคำว่า ชอก เช่น

"มามวนเรียงรสเช้า ชอกนี้เรียงเรียง" 2

ในวรรณคดีเรื่อง มหาชาติคำหลวง และ ลิลิตโองการแข่งหน้าไม้ คำว่า ชอก ปรากฏ
อยู่ทั้งเช่น

"ผู้พรรณนาราชฎรชอกสี่พี" 3

"ตกนอกชอกฟ้าแมน" 4

ชะครหิน

คำว่า ชะครหิน แปลว่า "แดน แทนหิน"

ตัวอย่าง "1214 ศก ปีมะโรง พอขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัตนาลัยสุโขทัยนี้ปลูก
ไม้ตาลนี้ไค้สืบลิ้เข้า จึงให้ขางพันชะครหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้"

(จารึก 1/น.9)

ในภาษาอีสานมีคำว่า กระคานหิน แปลว่า "กระคานชนวนที่ทำควยหินอ่อน" 5
ดังปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวฮุง ว่า

"เขากี้ ยอกกระคานหินวาคู กงแก้ว" 6

1 ท้าวฮุงหรือเจือง, หน้า 362.

2 ประเสริฐ ๗ นคร, โคลงนิราศทริภุชชัย, หน้า 66.

3 มหาชาติคำหลวง, หน้า 91.

4 วัชร รมยะนันทน, ลิลิตและนิราศ (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, 2517),
หน้า 26.

5 พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 8.

6 ท้าวฮุงหรือเจือง, หน้า 3.

เขานม

คำว่า เขานม แปลว่า "นม"

ตัวอย่าง "กุดอกพระตำมรงค์จากมือกู กูเอาใส่ไว้ในเขานมนั้น"

(ไตร./น.77)

คำว่า เขานม ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาไทย และภาษาอีสาน เช่น ในภาษาไทยเห็นว่า เอาเขานม ห่อละอ่อน หมายความว่า เอานม ให้เด็ก

เขี้ยว

คำว่า เขี้ยว แปลว่า "เรียว รีบ"

ตัวอย่าง "ใครบชื่อ จุง มีผู้งนี้หักกาวนาคอ อยาเป็นพระยาถึงเถ่า เป็นเจ้าอยู่
ย็นหันตายตั้งวัน ทนตั้ง เขี้ยว เขี้ยวเห็นอเวจันรก"

(จารึก 45/น.63)

คำว่า เขี้ยว ในภาษาไทยเวียงจันทน์ และภาษาไทยนุง แปลว่า "เรียวรีบ" เช่น เขี้ยว เอ็ด แปลว่า รีบ ท่า ในภาษาอีสาน เขี้ยว แปลว่า "ผ่าไป" ¹

ในลิลิตพระลอ มีปรากฏคำว่า เขี้ยว เช่น

.....
"โกซันเขี้ยวผู้ชาง ทำเนียบทั้งสองชาง
แนบชางเกยนาง" ²

ใคร

คำว่า ใคร แปลว่า "อยาก ทองการ"

ตัวอย่าง "ใครจักใครคาชาง คา ใครจักใครคามา คา ใครจักใครคาเงินคาทอง คา

(จารึก 1/น.7)

¹ ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 31

² คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 38.

"ผู้ใดจะไครนั่งไป ผู้นั้นก็นั่งไปแล้ว"

(ไตร./น.53)

คำว่า ไคร ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือออกเสียงเป็น ไค ในวรรณคดีอีสาน เรื่อง ท้าวสูง ก็มีคำว่า ไค เช่น

"คิดไคไคดูคนน้อยแทนเขือ สืบสาย" ¹

ในภาษาไทยใหญ่มีคำว่า ไค แปลว่า "อยาก" เช่น ไคโซ แปลว่า อยากหัวเราะ ไคไล แปลว่าอยากไค ²

ค

คำว่า ค แปลว่า "คุกคูก ขค"

ตัวอย่าง "เบื่องหลังกุมารนั้นตอหนึ่งทองแม่ แลนั่งยองอยู่ในทองแม่ แลกำมือทั้งสองข้าง ตอหัวเขาคัว คหัวเขทั้งสอง เอาหัวไว้เหนือหัวเขา"

(ไตร./น.38)

คำว่า ค ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษามกษัตไต แปลว่า "คูกคูก หรือ นกนชคตัว" ³

เคียด

คำว่า เคียด แปลว่า "โกรธ"

ตัวอย่าง "อคเนอคใจแก่นเพิงเคียด"

(จารึก 5/น.67)

¹ ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 5.

² บรรจบ พันธุเมธา, เรื่องเดิม, หน้า 165.

³ พจนานุกรมภาษาดั้งเดิม ฉบับชั่วคราว, หน้า 110.

คำว่า เคียด ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ เช่น ในภาษาอีสาน
ว่า เคียดหลาย แปลว่า โกรธมาก ในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูง ก็มีปรากฏคำว่า เคียด
เช่น

“แค่นั้น มัวใจเจ้าถนลอ คุมเคียด”¹

ในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอก็มีคำว่า เคียด เช่น

“ไคมีคใจสองเจ้า ควรวเคียดตาจึงเต่า
แซกฟ้าทั้งสอง”²

แคะ

คำว่า แคะ แปลว่า “เปรี้ยว ร่องไว”

ตัวอย่าง “ควยแกลวควยหาญ ควยแคะควยแรง”

(จารึก 1/น.10)

คำว่า แคะ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน แต่มักจะใช้กับสัตว์ที่เปรี้ยว และ
ร่องไว³

ง่า

คำว่า ง่า แปลว่า “บิด”

ตัวอย่าง “รัคมีพระอาทิตย์ง่าพระจันทร์ แลมิไคเห็นพระจันทร์เลย”

(ไทร./น.125)

ในภาษาอีสานปัจจุบัน ง่า แปลว่า “บิด หรือ ครอบ” เช่น เอาส้มง่าโก

¹ ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 331.

² ลิลิตพระลอ, หน้า 332.

³ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 96.

โจน

คำว่า โจน แปลว่า "กระโดด"

ตัวอย่าง "เขาโจนไปสู่ม้าน้ำอันใสงามนั้น เขาโจนลงไปในน้ำ"

(ไตร./น.15)

คำว่า โจน ในภาษาอีสานออกเสียงว่า โตน เช่น โตนลงไปในน้ำ หมายถึง กระโดดลงไปในน้ำ

ในภาษาเหนือ น้ำโตน หมายถึง น้ำที่ซึ่งอยู่บนเขาคกลงมาที่หน้าผาชั้น¹

จ่อ

คำว่า จ่อ แปลว่า "โกง"

ตัวอย่าง "จ่อเอาทรัพย์สินส่งมาให้เป็นประโยชน์แก่ตน"

(ไตร./น.13)

คำว่า จ่อ ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาอีสาน และภาษาปักษ์ใต้ เช่น ในภาษาปักษ์ใต้ ว่า เล่นจ่อ หมายถึง เล่นโกง จ่อตาชั่ง หมายถึง โกงตาชั่ง

หมายเหตุ ในภาษากรุงเทพฯ จะใช้ จ่อ เฉพาะในสำนวนว่า จ่อราษฎรบังหลวง และใช้ในคำที่เป็นภาษาปากว่า จ่อ เช่น "คนจ่อ" หรือ "อายุจ่อ" เป็นต้น

¹ พจนานุกรมไทยยวน - ไทย - อังกฤษ, หน้า 128.

² วัลยา วิมุททະลพ "การเปลี่ยนแปลงความหมายของคำ สำนวน และคำคมของคำ ในภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 71.

เชือกเขา

คำว่า เชือกเขา แปลว่า "เกววัลย์"

ตัวอย่าง "กลางสิ่งกินลำเชือกเขา กินใบเชือกเขา กินใบไม้" (ไตร./น.21)

คำว่า เชือกเขา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือ หมายถึง เกววัลย์

หู่

คำว่า หู่ แปลว่า "ทุก"

ตัวอย่าง "คนผู้นั้น เรี่ยวแรงอยู่คน แต่หู่ถึง เกวมีรูดอยกำลังเลย" (ไตร./น.43)

คำว่า หู่ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือและภาษาอีสานในความหมายว่า "ทุก" แต่
ออกเสียงเป็น หู่ เช่น มากันหมคหู่คน หมายความว่า มากันหมคทุกคน

ซื่อ

คำว่า ซื่อ แปลว่า "ตรง"

ตัวอย่าง "จึงแลงความแกงดวยซื่อ" (จารึก 1/น.7)

คำว่า ซื่อ ยังคงมีใช้ในภาษาเหนือ แปลว่า "ตรง" เช่น ทางซื่อ คือ ทางตรง¹

ณูญา

คำว่า ณูญา แปลว่า "อาการของคน ลี้ๆ สิ่งที่เกิดขึ้นไหวไค้ เคลื่อนที่ผ่านไปเป็น
จำนวนมาก หนีกระจัดกระจายแยกย้ายกันไป"

¹ ซอนกลิ่น พิเศษสกลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 16.

ตัวอย่าง "ขุนสามชนเกลื่อนเขา ไพรฟ้าหนาใส่พอก หนีญายพายจะแจน"

(จารึก 1/น.7)

ในภาษาอีสาน ญะ แปลว่า "แยก" ญาย หมายถึง "ย้าย" หนีญาย หมายถึง หนีแยกย้ายกันไป หนีไม่เป็นขบวน¹

คำว่า ญาย มีปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่อง ท้าวสูง เป็น โยโย เช่น

"โยโยขึ้นเตียงที่ . ท้นเคียว"²

ในภาษาเหนือ ญาย แปลว่า เกลือกเปิดเบิง³

ในเรื่อง ลิลิตพระลอ มีปรากฏคำว่า ยะยาย ดังเช่น

"ของ หอกพุ่งยะยาย . ข้างชายรบมิกลา
ข้างชวารบมิแคว"⁴

ทอ

คำว่า ทอ แปลว่า "ตี ชน"

ตัวอย่าง "กฎทอข้างควยชนสามชน"

(จารึก 1/น.7)

"ทอหัวข้างควยชนจัง"

(จารึก 2/น.30)

¹ เอกสารสัมมนาเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง วันที่ 26 กันยายน 2515, หน้า 4.

² ท้าวสูง หรือ เจือง, หน้า 33.

³ เอกสารสัมมนาเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง วันที่ 26 กันยายน 2515, หน้า 4.

⁴ ลือลิลิตพระลอ, หน้า 9.

คำว่า ทอ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน เช่น เด็ก ๆ อุ่มโก๋เที่ยวตระเวนไป
หาตุ๊กว่า เด็กไปเที่ยวทอโก ¹ ภาษาเวียงจันทน์ เรียกโกทอ ² และในภาษาไทยใหญ่
ทอ แปลว่า "รบ ทำสงคราม" ³

ตาม

คำว่า ตาม แปลว่า "จุด"

ตัวอย่าง "ตามไตเทียนประทีป เภารูปหอมกระหลบ"

(จารึก 8/น.116)

คำว่า ตาม ในภาษาไทยอาหม ⁴ แปลว่า "ทำให้ติดไฟ หรือ จุดให้สว่าง" ส่วน
ภาษาเวียงจันทน์ คำที่มีความหมายว่า "ทำให้ติดไฟ หรือจุดให้สว่าง" นี้ มีใช้ 3 คำ คือ ตาม
ไต จุด แต่ ตามจะใช้ในความที่ว่า "จุดไฟที่ไม่ต้องการให้มีแสงสว่าง" เช่น ตามกอกญา คือ
จุดกลอง ปัจจุบันในภาษาภาคกลาง ตามมีใช้อยู่บ้าง เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา ถนนหน
ทางตามไฟกันสว่างไสว

¹ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, ภาษาถิ่นในวรรณคดีไทย (เอกสารประกอบการศึกษาวิชา
ภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2514), หน้า 4.

² ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, "ภาษาจีนและภาษาไทยถิ่นเป็นประโยชน์เพียงใดในการ
ค้นคว้าหาที่มาของคำไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, 2489), หน้า 30.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

คำ

คำว่า คำ แปลว่า "เทียบ"

ตัวอย่าง "เจ้าสาส์นมีพิทปลูกพิทฝังมีตน ๆ ก็คำ"

(ไตร./น. 130)

ในภาษาอีสานและภาษาเหนือ คำว่า คำ แปลว่า "เทียบ" ไขขยายได้ทั้ง คน สัตว์ ต้นไม้ เช่น ในภาษาเหนือ ว่า มะม่วงต้นนั้นคำ หมายถึง มะม่วงต้นนั้นเทียบ

ติง

คำว่า ติง แปลว่า "ไหว เคลื่อน"

ตัวอย่าง "อันว่ากระทำบาปควยคนมี 3 จำพวก อันหนึ่งคือ ข้าคนแลข้าสัตว์อันรัฐติงควยมือควยคีนตน"

(ไตร./น. 8)

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์¹ ทรงอธิบายคำว่าติงไว้ว่า ในภาษาไทยมีคำว่า ติง อยู่ 2 คำ ซึ่งมีความหมายคนละอย่าง ติง ที่แปลว่า เคลื่อนไหว เช่น ในคำว่า ไหวติง คำนี้ไทยน้อยใช้ว่า ติง แต่เราสามารถเสียงให้สั้นเข้าเป็นติง แต่ยังมี ติง อีกคำหนึ่ง แปลว่า "อัน หรือ ชะงัก" เช่น ในคำว่า ทวงติง หรือ ติงทุเลาความ ในกรณีนี้ไม่ได้หมายถึง "เคลื่อนไหว"

คำว่า ติง ที่แปลว่า "ไหว เคลื่อน" ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานแต่ออกเสียงว่า ติง เช่น น้องกำลังหลับ อย่าไปติง แปลว่า อย่าไปทำใ้นอนคีน

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วิทยาสารานุกรม (พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร : แพร่พิทยา, 2514), หน้า 290 - 1.

ในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอมีคำว่า ติง เช่น

“เรียกลูกไทและเชยขวัญ เรียกฉันใดก็มีพรอง
 ทองฉันใดก็มีติง ยืนอิงกันอยู่กระตาง”¹

แตงแแง

คำว่า แตงแแง แปลว่า “ตกแตง ประคับ”

ตัวอย่าง “แตงแแงลูกสาวสองคนใส่ทองปลายแขน”

“แตงแแงเลี้ยงคู่มือรูปงามเกศา”

(จารึก 2/น.31)

“ฉิแลว่าเมื่อเขาแตกตายจากกัน เขามีไค้เป็นทุกข์เป็นโศก แลมิไค้รองให้
 รักกันเลย เขาจึงเอาศพนั้นอาบน้ำแลแตงแแง”

(ไทร./น.46)

คำว่า แตงแแง มีปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวฮุงฯ แต่ออกเสียงเป็น แตงเอ

เช่น

“มาแตงเอของหยัน ยูถนิม
 ยามเมื่อลิลิตคือคูหงส์ ยัวระยาย”²

¹ คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 327.

² ท้าวฮุงหรือเงือง, หน้า 6.

คำว่า เถา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่น เช่น ในภาษาอีสานและภาษาเหนือว่า ยังมเถา แปลว่า ยังไม่แก่ ในภาษาปักษ์ใต้ คนเถา คือ คนแก่ และ ทำเถา หมายถึง ทำเป็นคนแก่หรือแก่แดด ในลิลิตพระลอมีคำว่า เฒ่า ดังเช่น

"สองนางจงใจดู ดูเห็นสู่มากลาว
เฒ่าถาวราวุ่นใจ โฉมปานใครสูวา"¹

ท

คำว่า ท แปลว่า "ตี รบพุ่ง กวาดต้อน"

ตัวอย่าง "ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาทเมืองตาก"

(จารึก 1./น.7)

คำว่า ท มีต้นนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า ทอ² เพราะเสียง ท. ในภาษาภาคกลางจะเป็น ต. ในภาษาเหนือ เช่น ทุง เป็น ตง ชง เป็น ตุง³ ปัจจุบันคำว่า ท ยังคงมีใช้ในภาษาอีสานแปลว่า "กวาดต้อน"⁴ แต่ในพจนานุกรม ภาคอีสาน - ภาคกลาง ใชว่า ทอ แปลว่า "กระทบ ปะทะ"⁵

¹ คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 228.

² ดู คำว่า ทอ, หน้า 202

³ ซอนกลิ่น พิเศษสลกกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 30.

⁴ เอกสารเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง วันที่ 26 กันยายน 2515,

หน้า 3.

⁵ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 198.

ทะเล

คำว่า ทะเล แปลว่า "ทางเดินสาธารณะระหว่างเขตกาน"

ตัวอย่าง "แลชอมแปลงพระมหาธาตุและวัดบริพัตรในเมือง นอกเมือง และที่
แคนหยาวเรือถนนทะเล อันเป็นตรธานไปถึงบางพาน"

(จารึก 13/น.184)

คำว่า ทะเล ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษามกษิไต แต่ตัดพยางค์หน้าออกเสียงเป็น
ลา เช่น อยาออกไปนอกลา หมายความว่า อยาออกไปนอกถนน นอกจากนี้วรรณคดีท้องถิ่น
ไต่ยังปรากฏคำว่า หลา เช่น

"ถนนตรอกหลา ตามเคหาตีกกวานพิสาร"¹

ที่เร็ว

คำว่า ที่เร็ว แปลว่า "ป่าช้า"

ตัวอย่าง "แลที่ออกลูกออกเตาที่เถาที่คายที่เร็ว"

(ไทร./น.38)

คำว่า ที่เร็ว ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษามกษิไตแต่ออกเสียงเป็น เปลว และใน
ภาษาเหนือออกเสียงเป็น เฮว ไชว ป่าเฮว หมายถึง ป่าช้า

เทา

คำว่า เทา แปลว่า "กระทิง"

ตัวอย่าง "ปราบเบื้องตะวันออก รอดสระหลวง สองแคว ลุมบาจายสคาเทามั้งของ"

(จารึก 1./น.10)

¹ มโนหรานิปาท, หน้า 12.

คำว่า เทา มีใช้ในภาษาบาลีได้ เช่น ตั้งแต่เขาจนเทาคำ หมายความว่า ตั้งแต่เขาจนกระทั่งคำ นอกจากนี้ยังมีอยู่ในวรรณคดีบาลีได้ เรื่องมโนหรานีบาต เช่น

"พรานไพรชมโฉมเจ้า เทาแทบาสุดเสียรษา" ¹

ในลิลิตพระลอปรากฏคำว่า เทา เช่น

"มีน่านเลยเขาเขา เทาถึงทวารปราสาท" ²

เทง

คำว่า เทง แปลว่า "บน ที่คั่น"

ตัวอย่าง "แผนดินในอุครกูรทวิป็นร่าบคายเดมอกันงามนั๊กหนา บมิไคเป็นขุมเป็นรู บมิไคลุมบมิไคเทง"

(ไทร./น.46)

คำว่า เทง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน บางครั้งออกเสียงเป็น เทิง เช่น เทิงเฮียน หมายถึง บนเรือน อยู่ทางเทิง คืออยู่ข้างบน ในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูงฯ มีคำว่า เทิง เช่น

"อายเบื่องเทาหมอนเทส เทิงหัว" ³

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ มโนหรานีบาต, หน้า 80.

² คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 320.

³ ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 2.

ในภาษาปักษ์ใต้มีคำว่า ทง แปลว่า บน สูงสุด ดังปรากฏในวรรณคดี เรื่อง มโนห์รานิบาต เช่น

"ขึ้นถึงแกวทอคกิงทง"¹

เทียรยอม

คำว่า เทียรยอม แปลว่า "เป็น มี มีแต่ มีปกติ ยอม แล้วไปควย ทำควย จึง"

เป็น

ตัวอย่าง "พระญายมราช ๓ ก็ชี้ให้ขึ้นไปสู่สวรรค์อันมีวิมานทองอันประดับนี้
ควยแกวเจ็คประการ และมีนางฟ้าเป็นบริวาร และมีบริโภคเทียรยอมทิพย์"
(ไตร./น.11)

มี

ตัวอย่าง "ในนรกนั้นเทียรยอมฝูงหญิงฝูงชายหลาย แลคนฝูงนั้นเขาได้รักใคร่กัน
ตั้งกล่าวมากจากอนันันแล"

มีแต่

(ไตร./น.16)

ตัวอย่าง "พระองค์เจ้าได้เทียรยอมอนุเคราะห์เขา ให้เขาชื่นเน้อชื่นใจเขา"

(ไตร./น.54)

มีปกติ

ตัวอย่าง "คนในนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งเทียรยอมเต็มไปควยเลือดและ
หนองทั้งหลาย"

(ไตร./น.15)

¹ มโนห์รานิบาต, หน้า 224.

ยอม

ตัวอย่าง "แม่ทานวาทสวถอยคำสิ่งใดก็ดีแลมังคับัญธาสิ่งใดก็ดี เทียรยอม
ชอบถวายทรงธรรมทุกประการแล"

(ไตร./น.47)

แล้วไปถวาย

ตัวอย่าง "เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียรยอมคนเสียดกันเข้าคู
ทวนเผาเทียนทานเล่นไฟ"

(จารึก 1/น.8)

"แลพันแผ่นดินมานั้น ยอมผลิกรัตนะอันใสแสงามนักหนา ดังหน้าแว่น
อันทานชัศศีโคแลพันคานนั้นแล"

(ไตร./น.80)

ทำถวาย

ตัวอย่าง "แลเทพยดาลางจำพวกถือหมอนถือสาก เทียรยอมเงินทอง"

(ไตร./น.98)

จึง

ตัวอย่าง "แลเขามิไค้มีภูก็มีเมียบ แลเขาเทียรยอมรำพึงในใจเขาดันนี้"

(ไตร./น.110)

คำว่าเทียรยอม ในภาษาอีสานไซ้เป็นภาษาพูดแปลว่า "น้อย" เช่น ของกินเทียร-
ยอม หมายถึง อาหารมีน้อย ¹

¹ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 207.

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่า เทียบยอม ดังนี้
 "ว. เป็นคำบอกกาลปัจจุบันใกล้เคียง แปลว่า ก็ยอม" และสำหรับคำว่า เทียบ หรือ เทียบ
 ในพจนานุกรมฯ แปลว่า "ก. ยอม แล้วไปช่วย" แต่ในสมัยสุโขทัย เทียบยอม ไซ้ได้
 หลายความหมาย ดังคำแปลและตัวอย่างข้างตน

ในวรรณคดีเก่า ๆ ทั้งวรรณคดีสี่ด้าน และภาคกลาง มีใช้ทั้ง เทียบยอม เทียบ
ทบน เทียบ ทปร เทียบ เช่น

" <u>เทียบยอม</u> ฮ้อยใจสูง	ถึงเอา นี้นาย" 1
"ทุกปาก <u>เทียบ</u> ฝูงหมู	ทัวระพี" 2
"อันว่าพระญาติทั้งจีน	สถินทบนจินดา" 3
"ซบซอมยอราช <u>เทียบ</u>	ทุกเมือง
ลือเลาพระลือเลื่อง	ทัวหลา" 4
" <u>ทปร</u> ไปปานนุชหน้า	แข่งแซ" 5
" <u>เทียบ</u> จักทอคตัวขวาง	จีฟไวกลางวน" 6

1 ทาวสูงหรือเจือง, หน้า 60.

2 เรื่องเคียวกัน, หน้า 215

3 มหาชาติคำหลวง, หน้า 9.

4 คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 15.

5 ทวาทศมาส, (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2505), หน้า 50.

6 กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ เรื่อง โคลงนิราศนรินทร์,

นอย

คำว่า นอย แปลว่า "เล็ก"

ตัวอย่าง "แต่ปากเขานั้นนอยเทารูเข็ม"

(ไตร./น.33)

ในภาษาเหนือและภาษาอีสาน นอย มีความหมายว่า "เล็ก" ส่วนคำว่า เล็ก ไม่มีใช้ เช่น ในภาษาอีสานว่า เลื่อโตนอย ก็คือ เลื่อตัวเล็ก

บก

คำว่า บก แปลว่า "พรอง ไม่เต็ม"

ตัวอย่าง "แลแม่น้ำเล็กอยู่แต่ห้วยแคเขา ไปอยู่ในคาศระนั้น บหอนรูปบก เลยสักคาบ"

(ไตร./น.128)

คำว่า บก ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาอีสาน เช่น น้ำในสระบก หมายความว่าน้ำในสระแห้งหรือพรองไป

มัดแมง

คำว่า มัดแมง แปลว่า "มัดเคี้ยว"

ตัวอย่าง "พระเจ้าเสด็จเข้าในโกศสงแล้วแล้วเมื่อรุ่ง จึงเสด็จออกอยู่มัดแมง ให้คนทั้งหลายเห็นศรัทธาสาธุการแลจึงเสด็จคืน"

(จารึก 2/น.35)

คำว่า มัดแมง ในภาษาอีสานจะออกเสียงเป็น มัดแมง ดังเช่นปรากฏในวรรณคดีเรื่อง ท้าวสูงๆ ว่า

"มัดแมง ส่างพอแล้ว เล่าเสีย" ¹

¹ ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 184.

ในภาษาภาคกลาง บัคแมง จะออกเสียงเป็น บัคแมลง ดังปรากฏในวรรณคดีเรื่อง ทวาทศมาส และ ลิลิตพระลอ ดังนี้

"บัคแมลง ขณะเป็น ที่หัน"¹

"เขาเลี้ยงดูทุกคน โดยตำบลทุกแห่ง บัคแมลง ยามเย็น"²

บาง

คำว่า บาง แปลว่า "แหวง ไม่เต็ม"

ตัวอย่าง "วันเดือนคับเดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบางแปดวัน³ ฝูงปู่ครู
เดรมหาเดร ขึ้นนั่งเหนือชะครานี้ สวรรกรรมแกอุบาทสผู้ทวยจำศีล"

(จารึก 1/น.9)

คำว่า บาง มีปรากฏในวรรณคดีอีสาน เรื่อง ท้าวฮุง และวรรณคดีภาคเหนือเรื่อง โคลงนิราศหริภุญชัย ดังเช่น

"คือ ชาง นิตลมตาย บาง พอง เซย"⁴

"อัสสยุม มาส คลอย สิบ เอ็ค มิด เอ
เม็ง แมน ภุม โมเนศ เนศ บาง"⁵

¹ ทวาทศมาส, หน้า 23.

² ลิลิตพระลอ, หน้า 192.

³ วันเดือนบางแปดวัน หมายถึง วันแรม 8 ค่ำ

⁴ ท้าวฮุง หรือ เจือง, หน้า 73.

⁵ โคลงนิราศหริภุญชัย, หน้า 2.

จากโคลงบทนี้ อัสสยุม มาส = เดือน 11 เม็ง = มอญ ภุม โม = วันอังคาร
เนศ บาง (เนศบาง) = พระจันทร์แรม.

เบ็องตีนนอน

คำว่า เบ็องตีนนอน แปลว่า "ทิศเหนือ"

ตัวอย่าง "เบ็องตีนนอน เมืองสุโขทัยนี้มีตลาดคปสาน"

(จารึก 1./น.9)

"เบ็องตีนนอนถึง

(จารึก 2./น.27)

"เมื่อลุนนี้พระยาภาไทย...รู่พระปิฎกไทรย ไคซันเสวยราชย์ในเมือง
ศรีสัตตนาไลยสุโขทัย แทนปู่แทนพ่อ ฝูงเป็นท้าวเป็นพระญา เบ็องตะวัน
ออกตะวันตก ท้วนอนตีนนอน ต่างคนต่างมีใจใคร่ใจรัก"

(จารึก 5./น.66)

"แผ่นดินเบ็องตีนนอน พระสิเนรุ นั้น ชื่อว่าอุทรกูรทวิปี โดยกว้างได้
8000 โยชน์"

(ไตร./น.42)

ในภาษายกัณฑ์ปัจจุบัน เรียกทิศเหนือว่า ปะละตีน¹

เบ็องหัวนอน

คำว่า เบ็องหัวนอน แปลว่า "ทิศใต้"

ตัวอย่าง "เบ็องหัวนอน เมืองสุโขทัยนี้มีกุฎิพิหารปู่ครูอยู่"

(จารึก 1./น.9)

¹ เอกสารสัมภาษณ์เกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง, วันที่ 29 กันยายน 2515,

"คานห้วนอน พระสุเมรุราชอันอยู่ฝ่ายชมพูทวีปอันที่เราอยู่นี้ เทียรยอม
แกวอินทนิล"

(ไตร./น.120)

ในภาษาศึกษาปัจจุบัน เรียกศัพท์ว่า ปละห้วนอน ¹

สมเด็จพระยาคำรงฯ ทรงอธิบายว่า พวกไทยน้อยเรียกศัพท์ว่า ห้วนอน
เรียกศัพท์เห็นว่า คินนอน หรือ ปลายคิน ทั้งยังใช้ในหมู่ พวกลื้อ พวกเขิน เช่น ชาวเมือง
เชียงรุ่ง เชียงตุง และพวกชาวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา ก็เรียก
ศัพท์ ห้วนอน และ ศัพท์ปลายคิน เช่นเดียวกัน ²

ปก

คำว่า ปก แปลว่า "คลุม ปิด"

ตัวอย่าง "แลดูกลดนั้นเหลื่อมคั้งแสงพระอาทิตย์อันส่องลงมา ปกพระจันทร์เมื่อเดือนดับ"

(ไตร./น.97)

คำว่า ปก ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน เช่น เอาผ้า ปกไว้ หมายถึงเอาผ้า
คลุมหรือปิดไว้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในภาษารุงเทพฯ มีคำว่า ปรก ซึ่งใช้ในความหมายว่า "คลุม
ปิด" เช่น ผมปรกหน้า พระนาคปรก เขาใจว่า ปรก ในที่นี้มาจาก ปก ซึ่งแปลว่า "คลุมหรือปิด"

¹ เอกสารสัมมนาเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง วันที่ 29 กันยายน 2515,
หน้า 2.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "สำสันสมเด็จพระเจ้า," ศิลปกร 14(พฤษภาคม,
2513), หน้า 18.

เป็น

คำว่า เป็น แปลว่า "ขึ้น"

ตัวอย่าง "แลในคืนเขาพระหิมพานต์นั้นมีไม้หว้าคนหนึ่งใหญ่เป็นที่ในฝั่งน้ำชื่อสีทานที"

(ไตร./น.126)

คำว่าเป็น ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาอีสาน แปลว่า "ขึ้น" หรือ "เกิด" เช่น
ปลูกเป็น หมายถึง ปลูกไม่ขึ้น

เปล่า

คำว่า เปล่า แปลว่า "ว่าง"

ตัวอย่าง "แลนรคนั้นมีที่เปล่าสักแห่ง"

(ไตร./น.10)

คำว่า เปล่า ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาปักษ์ใต้ในความหมายว่า "ว่าง" ในวรรณคดี
เรื่องลิลิตพระลอ มีคำว่า เปล่า เช่น

"นำใครหัวหลากแท้ เราเลียบเล็งแล
เปล่าถวนทุกกาย"¹

แปลง

คำว่า แปลง แปลว่า "สร้าง"

ตัวอย่าง "แลแปลงพระมหาธาตุ และวัดบริพัตรในเมืองนอกเมือง"

(จารึก 13./น.184)

¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 232.

คำว่า แปลง ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ แต่มักจะออกเสียง เป็น แปง แปลว่า "สร้าง" เช่น ปรากฏเป็นส่วนวนว่า สร้างบ้านแปงเมือง

ในวรรณคดีภาคเหนือมีคำว่า แปลง เช่น

"ชาวเวียงเขาแปบอง แปลงทับ" ¹

บัว

คำว่า บัว แปลว่า "ผู้ชาย หนุ่ม"

ตัวอย่าง "กูไปทฆานทเมือง ไคบัวไคนาง"

(จารึก ๒/น.7)

"ทวยบัวทวยนาง"

(จารึก 1./น.8)

"บมีบัวบมีนาง"

(จารึก 1./น.8)

คำว่า บัว เป็นคำเดียวกับ บาว ซึ่งแปลว่า "ผู้ชาย หนุ่ม" ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่น ทั้งภาษาอีสาน ภาษาเหนือ ภาษาบักซ์ไตและภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ

ในภาษาอีสาน บู่ขาว หมายถึงผู้ชาย มักใช้คู่กับ บู่สาว ซึ่งหมายถึงผู้หญิง

ในภาษาเหนือ บาว แปลว่าผู้ชาย เช่นเดียวกับภาษาบักซ์ไต ซึ่งมีน้องบาวหมายถึงน้องชาย ลูกบาวคือลูกชาย และในภาษาลาวโซ่ง ² ภาษาไทยย่อย ไทยนุง บาว ก็แปลว่าคนหนุ่ม ³

¹ ประเสริฐ ฐ นคร, "โคลงมังทราคีเขียงใหม่," ภาษาและหนังสือ, 3(มกราคม 2505) หน้า 110.

² เอกสารสัมมนาเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง วันที่ 27 กันยายน 2515, หน้า 1.

³ ซอนกลิ่น พิเศษสถลกิจ, เรื่องเต็ม, หน้า 41.

นอกจากนี้ ในวรรณคดีไทยรุ่นเก่าทั้งภาคกลาง คือ ลิลิตพระลอ และภาคเหนือ คือ โคลงนิราศหริภุญชัย ก็มีคำว่า บาว ดังนี้

"แส้งแปรเป็นโคมมลาก เป็นบาวภาคบาวงาม" ¹

"นิสาสายาวพรอม สมสนุก พนนเอ" ²

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในภาษาไทยกลาง คำว่า บาว ที่ยังคงความหมายว่า "ชายหนุ่ม" ก็มีแต่ เจ้าบาว เท่านั้น นอกจากนี้แล้ว บาว กลายความหมายไปเป็น คนใจ ³

เปา

คำว่า เปา แปลว่า "ปม"

ตัวอย่าง "คนผู้กินเข้านั้นแลจะฐเป็นทิดแลเรือนเกลอนกลาก หุก แล เปา เป็นทอมเป็นเตา"

(ไตร./น.43)

คำว่า เปา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน แปลว่า ปม

แปด

คำว่า แปด แปลว่า "เปื้อน"

ตัวอย่าง "... คำตัวเขาทั้งหลาย แปดคนตัวเขา"

(จารึก 10/น.174)

¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 39.

² โคลงนิราศหริภุญชัย, หน้า 113.

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 539.

"อันว่าชาติพิภพผู้งั้นโสด ถ้าแล้วแปดเพื่อแลโลกแลเก่าหม่นหมองไป
ได้ บมิพักซักฟาดควยนำเลย"

(ไตร./น.71)

คำว่า แปด ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานและภาษาเหนือ ในวรรณคดีอีสาน
เรื่องนิทานเชียงใหม่ มีว่า

"สั่งวาปะไหนดองหมองเมาทั้งคิงแม่เอา แปดเนื้อเท่าหัวทั้งตัว" ¹

สำหรับวรรณคดีทางเหนือ คือมหาชาติภาคพายัพก็มีคำว่า แปด ดังนี้

"เรียรายผายลงยังผงอันคิดแปดพระบาททั้งคู่ ตกลงสู่หัวทาวพระยา
ทั้งหลาย" ²

ผาราย

คำว่า ผาราย แปลว่า ผาซีวีว"

ตัวอย่าง "มาครว่า ผารายนอยหนึ่งก็ดี แลจะมีปกกายเขานั้นหาบมิได้"

(ไตร./น.27)

คำว่า ผาราย ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาบักขีไต แปลว่า ผาซีวีว

¹ จินคา ดวงใจ, นิทานเชียงใหม่ เล่ม 1 (ขอนแก่น : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 10.

² มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร สอบทานชำระโดย พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตฺตสิวเถร ป.6), (พระนคร : สำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี, 2498), หน้า 26.

ผิด

คำว่า ผิด แปลว่า "ทะเลาะ"

ตัวอย่าง "ยุยงพระสงฆ์ให้ผิดกัน"

(ไตร./น.18)

คำว่า ผิด ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานและภาษาเหนือ เช่น ในภาษาอีสาน
ใช้ว่า บ้านนี้ผิดกับบ้านนั้น หมายความว่า คนสองบ้านนี้ทะเลาะกัน หรือโกรธกัน

พระเจ้า พระเป็นเจ้า

คำว่า พระเจ้า พระเป็นเจ้า แปลว่า "พระพุทธรูป พระพุทธเจ้า"

ตัวอย่าง "จึงมาเอาสร้อยทองแถวหนึ่งทีใสมพอกพระเจ้า"

(จารึก 106./น.127)

ตามตัวอย่างนี้ พระเจ้า หมายถึง "พระพุทธรูป"

"พระเป็นเจ้าองค์นี้ ทิศใสมง นางแก้ว สดวก"

(จารึก 37./น. 23)

ตามตัวอย่างนี้ พระเป็นเจ้า หมายถึง "พระพุทธรูป"

"แถลงทั้งพระอารยก็สสปรมาทูนฝ่าตีนพระเป็นเจ้าอันชำแรกออกจาก
โลงทอง"

(จารึก 7./น.80)

ตามตัวอย่างนี้ พระเป็นเจ้า หมายถึง "พระพุทธรูป"

ในภาษาเหนือปัจจุบันมีคำว่า พระเจ้า ซึ่งอาจจะหมายถึง พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูป
เจ้าก็ได้

คำว่า พอง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นทางใต้ใช้เรียกคนหรือสัตว์ที่ตายแล้ว
หลาย ๆ วันจนขึ้นอืด ดังปรากฏในวรรณคดีสมัยสุโขทัยเรื่อง มโนห์รานิบาท เช่น

"บัวบาปลาปลุกตายพอง แพร่ราหมณลงก็ร้อนไปถึงบาดาล" ¹

พา

คำว่า พา แปลว่า "นำ เอา"

ตัวอย่าง "คนใดซึ่งมาหา พาเมืองมาสู่ ชอยเหนือเพ็ญ"

(จารึก 1/น.8)

คำว่า พา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาสมัยใหม่ เช่น พานั่ง คือไปโรงเรียน หมายความว่า
เอาหนังสือไปโรงเรียน

พื

คำว่า พื แปลว่า "อ้วน"

ตัวอย่าง "คนผู้นั้น**บมี**คำ **บมี**สูง **บมี**พืบมีหอม"

(ไตร./น.44)

คำว่า พื ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน ภาษาเหนือ และภาษาสมัยใหม่ เช่น
ในภาษาอีสานว่า วัวพื คือ วัวอ้วน และในภาษาสมัยใหม่ เช่น พื ขึ้นอืด แปลว่า อ้วนขึ้นมาก
นอกจากนี้ในวรรณคดีรุ่นเก่ายังปรากฏคำว่า พื เช่น

"บยอม**บพื**ทรง บทุม งามนา
บแกม**บพื**วเนื่อ ปากคิ้ว**พื**ตาทรู" ²

¹ มโนห์รานิบาท, หน้า 29.

² คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 59.

แพ

คำว่า แพ แปลว่า "ชนะ"

ตัวอย่าง "คนกุงขวางขุนสามชนตัวธมมาลีเมืองแพ"

(จารึก 1./น.7)

"เห็นคังตะวันสองอันเรืองไสงามหนักหนาแพพระอาทิตย์"

(จารึก 2./น.34)

คำว่า แพ ในภาษาเหนือแปลว่า "ชนะ" เช่น

"คันทวกูแพแจ๊กโหม เอาบอกไฟ แลบอกรา" ¹

ในภาษาอีสาน แพ มีความหมายตรงข้ามกับ พาย ซึ่งแปลว่า ไมชนะ เช่น

"ไผ่บายแพฝ่งฮาย หมุนาร" ²

พาย

คำว่า พาย (กาย) แปลว่า "ทาง ขาง ฝ่าย"

ตัวอย่าง "ปลุกพระศรีมหาโพธิ กระทำพุทธปฏิมา ทุกแห่งทุกพาย"

(จารึก 2./น.29)

"พายคูนปูนหลัง"

(จารึก 2./น.28)

"เมื่อเขากินเขาสืบแลแกลบนัน ครันเข้าไปเตียงทองแล้วคังนัน จึง
กลายเป็นไฟออกเบื่องทวาร เขาพายท่า"

(ไตร./น.14)

¹ มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร, หน้า 118.

² พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 296.

คำว่า พาย ซึ่งแปลว่า "ช่าง" ทาง มีใช้ในวรรณคดีอีสานเรื่อง ท้าวสูงฯ หลายแห่ง เช่น

"บุรีกำเมืองหลวง พายคำ พูนเขย" ¹

"พายเห็นหอหัวแดง ลานหง ก็ถึง" ²

ใน ลิลิตพระลอ ปรากฏคำว่า ภาย และใช้ตามลำพัง เช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย เช่น

"นาใครหัวหลากแท้ เราเลียบเล็งดูแล้ว เปลาถวนทุกภาย" ³

มน

คำว่า มน แปลว่า "ดีเยี่ยม"

ตัวอย่าง "ในกลางอรัญญิก มีพิหารอันหนึ่ง มนใหญ่สูงงามแกกม"

(จารึก 1/น.9)

คำว่า มน ในภาษาอีสาน แปลว่า "ดีเยี่ยม" เช่น แพรมน หรือผ้ามมน หมายถึง ผ้าเช็ดหน้า ⁴

แมลย

คำว่า แมลย แปลว่า "แสบ"

ตัวอย่าง "เห็นเร็วประมาณคือนิ้วมือเดียวได้ เห็นปานคังสายฟ้าแมลยคาบเดียว"

(ไตร./น.18)

¹ ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 384.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 204.

³ คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 203.

⁴ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 307.

คำว่า แมลง ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาเหนือและภาษาอีสาน แต่ออกเสียงเป็น แมบ เช่นฟ้าแมบ เป็น ฟ้าแมบ คำแมลง ในภาษากรุงเทพา ซึ่งเป็นแมบในภาษาล้านนี้ เป็น เพราะทางเหนือและอีสานไม่มีหน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ คำแบบเดียวกันนี้ยังมีอีกมาก ¹ เช่น

ม^ลน - ม^น - ล^น

เม^ลอก - เม^อก - เด^อก

ม^ลาง - ม^าง - ล^าง

แม^ลง - แม^ง - แด^ง

เม^ล็ค - เม^ค - เด^ค

มัก

คำว่า มัก แปลว่า "ชอบ พอใจ"

ตัวอย่าง "บ^เชา^ญผู้^ลัก มักผู้^ชอน"

(จารึก 1./น.7)

"ใครจักมักเล่น เเดน ใครจักมักหัว หัว"

(จารึก 1./น.8)

"ข้าแลเมียมัก^กัน ไท^ชา^แก^กันไปเป็น^ไทย^ไให้^ใย^งแม^ญช^าย^{อัน}หนึ่ง^ไส^ค"

(จารึก 106/น.128)

คำว่า มัก ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือและอีสาน เช่น ในภาษาอีสานว่า สูมัก กินขนม หมายถึงความว่า เธอ (เจ้า) ชอบกินขนมไหม

ในมหาชาติคำหลวง ปรากฏคำว่า มัก ดังนี้ เช่น

¹ ประเสริฐ ณ นคร "เรียนภาษาไทยตามแนวภาษาศาสตร์," ภาษาและหนังสือ 3 (กรกฎาคม, 2505), หน้า 50.

"ฝูงมหาชนทั้งหลายกริ้วโกรธก็กล่าวแก่พราหมณ์คงนี้ว่า 'มึงจะมิกตายๆ
ก็มีมือถือไม้ค้อนก่อนดิน" ¹

มือ

คำว่า มือ แปลว่า "วัน"

ตัวอย่าง "..... 5 ศก ฉลุนักขัตราไสยาปุระมี พฤตสมบัติ หนไทย มือทวงเหมา" ²

(จารึก 38./น.26)

คำว่า มือ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานในความหมายว่า "วัน" เช่น มือนี่ หมายถึง

วันนี้

เมื่อ

คำว่า เมื่อ แปลว่า "กลับ ไป"

ตัวอย่าง "แล้วพอขุนผาเมืองเอาพลเมื่อ เมืองราก"

(จารึก 2/น.27)

คำว่า เมื่อ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือและภาษาอีสาน ภาษาอีสานออกเสียง
เป็น เมือ ³ ส่วนใหญ่จะแปลว่า "กลับ" เช่น เมือบาน หมายถึง กลับบ้าน

¹ มหาชาติคำหลวง, หน้า 189.

² เป็นชื่อวันทางไทย.

³ หน่วยเสียงสระเอือในภาษากุงเทพา ในภาษาอีสานจะเป็นหน่วยเสียงสระเอือทั้งหมด เช่น เกลือ - เกี้ย มะเชื้อ - ทปากเขี้ย เรือ - เลี้ย.

ไมคอง

คำว่า ไมคอง แปลว่า "ไมสำหรับขวางหรือปา"

ตัวอย่าง "ยมพะบาลอันอยู่ในเวตรดินรกนั้นเทียบยอม ถื่อไมคอง"

(ไตร./น.11)

คำว่า ไมคอง บัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาดินทางใต้ เป็นไมสำหรับขวางหรือปายาวราวสอกเศษ ส่วนมากเป็นไมกลม ไซปาลมไม้¹ ในภาษาอีสานมีคำพังเพยว่า "ถื่อไมคอง กลายหมากมวง" นอกจากนี้ในมหาชาติคำหลวง ยังปรากฏคำว่า ไมคอง เช่น

"ปฐมมหาชนทงงหลายกริ้วโกธ กักดาวแกพรหมณคงงนิวามิงจะมีก-
ตายธา ก็มีถื่อไมคองกอนดิน"²

ยอ

คำว่า ยอ แปลว่า "ยก"

ตัวอย่าง "ศรีสรีราชราชจุลามาณี จึงยอสองมือบังคม"

(จารึก 2/น.31)

คำว่า ยอ มีใช้ในวรรณคดีอีสานเรื่องนิทานเชียงใหม่ เช่น

"เจ้าเชียงก็ยอมือไหวเห็นอห้วกมขาบ"³

ในวรรณคดีภาคเหนือเรื่องโคลงนิราศหริภุชชัย มีปรากฏคำว่า ยอ เช่น

"ยอบาพฤษณายิน จึงคควย"⁴

¹ พจนานุกรมภาษาดินใต้ ฉบับชั่วคราว, หน้า 432.

² มหาชาติคำหลวง, หน้า 189.

³ จินตา ดวงใจ, นิทานเชียงใหม่ เล่ม 1, หน้า 29.

⁴ โคลงนิราศหริภุชชัย, หน้า 133.

ยัง

คำว่า ยัง แปลว่า "มี คงอยู่"

ตัวอย่าง "เมื่อโคสุทนต์หลายเอาเขาหนมนั้นแล้วถวน 16,000 แลยังเข้าหนมแต่ถูก
เคียวใส่ กุจึงจะไ้แก่เจ้าอสนีมหาอุทเทส" (ไตร./น.77).

(ไตร./น.77).

คำว่า ยัง ซึ่งแปลว่า "มี" ปัจจุบันมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกภาคทั้งอีสาน เนื้อ
และใต้ ตลอดจนมีปรากฏในวรรณคดีโบราณบางเรื่อง อีกด้วย

ในภาษาอีสาน เช่น ชาวยังบ แปลว่า ชาวมีใหม่

ในภาษาเหนือ มีปรากฏในวรรณคดี เช่น

"เืองพระพุทธรูปอัน ยัง" 1

ในภาษาถิ่นใต้ มีปรากฏในวรรณคดี เช่น

"ยังพรหมหนึ่งษา มาทประสิทธิ์อาคม" 2

ในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ มีว่า

"ถนอมบาทขงกรให้ เหมือนเมื่อเห็นกรยัง" 3

และในมหาชาติคำหลวงมีว่า

"แมพลัดพรากจากพระองค์ ชีพนายมอดลงประเสริฐกว่ายัง" 4

1 โคลงนिरาคหรืออุทัย, หน้า 151.

2 มโนหรานีบาท, หน้า 36.

3 คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 120.

4 มหาชาติคำหลวง, หน้า 59.

ยาง

คำว่า ยาง แปลว่า "เค็น กาว"

ตัวอย่าง "จงมีดอกบัวทูนเกิดขึ้นมารองตีนข้าไปทุก ๆ ยาง"

(ไตร./น.91)

คำว่า ยง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานและภาษาเหนือ เช่น ยางไว ๆ
แปลว่า เค็นเร็ว ๆ

ในลิลิตพระลอมีคำว่า ยาง เช่น

"ไปสองสามยาง แล้ว เหลียวมา เลานา" ¹

ย่า

คำว่า ย่า แปลว่า "เกรง"

ตัวอย่าง "ให้ย่า ปู่ครู"

(จารึก 3/น. 38)

"ในปีเถาะ แต่ปีนั้นมาแล ฝูงเจ้าขุนพรหมเศรษฐ์ถอยจาก เป็นมลาก
เป็นที่ เขาแต่นั้น แลยังฝูงรูลวกโทรทวยยาหยูกก็ถอยแต่นั้นแล บชอบบ
ย่าเลย"

(จารึก 3./น. 44)

คำว่า ย่า มีปรากฏในวรรณคดีอีสาน เรื่อง ท้าวฮุง และวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ
มหาชาติคำหลวง ดังนี้

"เจ้าหากไฉนางท้าว ที่ ย่า" ²

¹ ลิลิตพระลอ, หน้า 251.

² ท้าวฮุงหรือเจียง, หน้า 6.

"ใครให้รู้ความช้า
คาบปาดคองจวมวย

จะทำทัตถึงขนาด
ควยบย่ำคำเรา" ¹

"รวมมิ่ง บย่ำ ชีหน้าหนาว" ²

เยี่ย เยี่ยะ

คำว่า เยี่ย เยี่ยะ แปลว่า "ท่า แถง จัก"

ตัวอย่าง "เยี่ย มาเกิดในเมืองดินนี้คาบเคียวก็ไคคาย"

(จารึก 2./น.46)

"ซึ่งทานจัก ย มั่นนุ่น (มาถ้อ) ลูก (ชวย) ทานแล"

(จารึก 38/น.34)

คำว่า ย ตามตัวอย่างนี้ คือ เยี่ยะ แปลว่า "ท่า" ในที่นี้ใช้ในความว่า แถง หรือจัก ³

"ยักษนุ่นจึงรองถามว่า เหวย พระญาติชาติศัตรู ทานจะมาเยี่ยะไค"

(ไตร./น.83)

คำว่า เยี่ยะ ในภาษาเหนือ แปลว่า "ท่า" เช่น เยี่ยะจะไค หมายความว่า ทำอย่างไร

ในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูงฯ ปรากฏคำว่า เยี่ยะ เช่น

"มิ่งเยี่ยะ ไปถึงเจ้าทอลาย งอมมานนั้นเนอ" ⁴

¹ คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 318.

² มหาวรรณคดีคำหลวง, หน้า 177.

³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ, "ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ", หน้า 34.

⁴ ท้าวสูงหรือเงือง, หน้า 44.

ในวรรณคดีภาคกลาง โดยมากจะใ้เรา เยี้ย ซึ่งเมื่อพิจารณาจากวิธีที่ใ้แล้ว คำนี้ไม่มีความหมายในตัว แต่จะนำมาประกอบเข้ากับคำอื่น เช่น

“เยี้ยมาางผงแผ่ รวงรยง” 1

“เรียม เยี้ยคิตแคลวแคลว กลิ่งสมร” 2

“ยายว่าเยี้ยกระไคเขา ทุกผู้” 3

เยี้ยว

คำว่า เยี้ยว แปลว่า “เคี้ยว ประเคี้ยว”

ตัวอย่าง “อันราชาหามพระองค์เจ้าไส่ ซากลิ้วเยี้ยวพระองค์จะมีอันเป็น เพื่อ
เสวยอาหารพนประมาณ”

(ไทร./น.82)

คำว่า เยี้ยว มีปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวสูงในความหมายว่า “ประเคี้ยว”

เช่น

“ปะสิจน้อง เยี้ยวบคง” 4

ในวรรณคดีภาคกลางรุ่นเกามี่ปรากฏคำว่า เยี้ยว เช่น

“เยี้ยวอยู่หาญไ้ อันทาง” 5

1 พระวรเวทย์พิสิริ, คู่มือกำศรวลศรีปราชญ์ (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2503), หน้า 88.

2 ทวาทศมาส, หน้า 33.

3 คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 31.

4 ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 37.

5 คู่มือกำศรวลศรีปราชญ์, หน้า 87.

"เดือนยามายยวหิย

เมยย" 1

"อยยจะพินาศทงมุม" 2

"เยยวอยุทนหลงเรา

สวาทแลวใครโลม" 3

โยชา

คำวา โยชา แลวา "มเลงมุม"

คำวายาง "อนงเชาวอุทรกุรนัน เชามทอนจะรูรอนรูทนาวเลย แลมีมีโยชา
แลวเรานรานหานยง แลงเยยวเยยวของทังหลาย"

(ไทร./น.43)

ในภาษาอีสานมีคำวา มเลงโย เมายถึง มเลงมุม อนงในภาษาไทยรุนเกากีมีคำวา
มเลงโย ซึงหามายถึง มเลงมุม เน

"มเลงโยใยงโยพัลละวัน เนเคาชายซัน ซึง เใ้อกักัส์ทวีนจร" 4

1 ทวาทศมาส, หนา 20.

2 ลีลีทยว เพาย, หนา 1.

3 โคลงนีราศนรินทร, หนา 18

4 พระยาศรีสุนทรโวทาร (นอย อาจารยางกุร), ภาษาไทย เลม 1 (พิมพ-
ครังที่ 4, พระนคร : สำนักพิมพรรณาคาร, 2514), หนา 40.

รอด

คำว่า รอด แปลว่า "ถึง"

ตัวอย่าง "ปรามเบื้องต้นนอก รอด สระหลวง สองแคว"

(จารึก 1./น.10)

"แต่ไฟแรกนั้นมิดับเลยสักคาบ โหมอยู่รอดชั่วทอสิ้นก็ปลงแล"

(ไตร./น.10)

คำว่า รอด ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ แต่ออกเสียงเป็น ฮอด มีความหมายว่า "ถึง" เช่น คัดฮอด แปลว่า คัดถึง ไปฮอด คือ ไปถึง

ในวรรณคดีทางเหนือ เรื่อง โคลงมังตราตีเจียงใหม่ และ มหาชาติภาคพายัพ มีคำว่า รอด เช่น

"สุขเช่นมังรายนี้ รอดท้าวเทวี" ¹

"สักขัตริย์ออกจากเขตอุทยานพองาย เจ้าทั้งหลายก็ไปรอด มาตุครประเทศ" ²

เร่ง

คำว่า เร่ง แปลว่า "ยิ่ง ทวี"

ตัวอย่าง "แผนเหล็กถูกเป็นไฟเร่งใหม่คืนเขา"

(ไตร./น.13)

"อายุคนก็เร่งจำเริญขึ้นไป"

(ไตร./น.39)

¹ ประเสริฐ ฐ นคร, "โคลงมังตราตีเจียงใหม่," ภาษาและหนังสือ, 3(มกราคม, 2503), หน้า 99.

² มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร, หน้า 93.

คำว่า แรง ในภาษาอีสานออกเสียงเป็น แสง แปลว่า "ยิ่ง" เช่น แสงนวกก็
แสงเมื่อย หมายความว่า ยิ่งนวกก็ยิ่งเมื่อย ในวรรณคดีอีสาน เรื่อง ยาสอนหลาน มีว่า

"แสงคำแสง คึกคึกมลาย ช่างแท้" ¹

๒

คำว่า รี แปลว่า "สร้าง"

ตัวอย่าง "รีทั้งสองอันทำเป็นน้ำอาบ"

(จารึก 14./น.188)

คำว่า รี มีปรากฏในวรรณคดีทางเหนือ เช่น

"รุธิราชรีรีแปง ไหมหม้า" ²

๓

คำว่า ดุก แปลว่า "มาจาก จาก... มา"

ตัวอย่าง "สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรยหลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนดุกแต่เมือง-
ศรีธรรมราชมา"

(จารึก 1./น.9)

"พระมหาชาตุนันนี้ไซ้ชาตุนันสามานย์ คือ พระชากุแท้จริงแลเอาดุกแต่ลังกา-
ทวีปพูนมาคายน"

"พนมเขาบวชในสำนักมหาเถรอนุราชอันดุกแต่สิงหลมา"

(จารึก 106./น.126)

¹ พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า 525.

² โคลงนิราศหริภุญชัย, หน้า 33.

คำว่า ลูก ในภาษาเหนือ แปลว่า มาจาก หรือ จาก... มา เช่น ลูกไหนดมา
ลูกเมืองกอกมา ¹

ในวรรณคดีทางเหนือเรื่อง มหาชาติภาคพายัพ มีคำว่า ลูก ดังนี้
"ดูรารามมีทัต อัญญาสองศรีหน่อเหน้า พักโคหือลูกเตาเป็นทาน
แก่ชาหมตจารย์เถาแก่ อัญญาแม่เมืองนั้นมา" ²

ในภาษาไทยใหญ่ปัจจุบันคงใช้คำว่า ลูก ในความหมายว่า มาจาก ³

ลูก

คำว่า ลูก แปลว่า ภายหลัง

ตัวอย่าง "พายลูกบุญหลังหึ่งหลายยอมให้..."

(จารึก 2./น.28)

"เมื่อลูกนี้ พระญาถาไทย..."

(จารึก 5./น.66)

"ลูกหลานเหลนอันเป็นพงศาได้เป็นท้าวเป็นพระญาภายหลังไสรให้ยูเยียง
สองคนพี่น้องรักกันนี้"

(จารึก 11./น.177)

"เมื่อพระญาธรรมิกราช สรงพระธาตุนั้นในสุพรรณภาชนั้น พระธาตุนั้น
เจ้าจึงกระทำปฏิหารย์เวียนไปมาในขันคำ"

(จารึก 62./น.142)

¹ พจนานุกรมไทยยวน - ไทย - อังกฤษ, หน้า 202.

² มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร, หน้า 273.

³ นายพิฑูร มลิวัลย์ กล่าวว่า เมื่อครั้งเดินทางไปยังประเทศพม่า มีพระไทยใหญ่
รูปหนึ่งเขามาถามว่า "มึงลูกเมืองไคมา" หมายความว่าทานมาจากไหน (สัมภาษณ์ นายพิฑูร
มลิวัลย์ เมื่อวันที่ 26 กันยายน 2515).

คำว่า ดู ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาอีสานและภาษาเหนือ ปกติจะใช้คู่กับคำว่า ภาย หรือ เมื่อ เช่น เมื่อดู คอยไป หมายความว่า เมื่อหลัง (วันหลัง) คอยไป

ในวรรณคดีอีสาน และวรรณคดีภาคเหนือมีคำว่า ดู เช่น

"อันว่าจันแคงไม้ ตกไปประเทศอื่นนั้นนา ยังจักคืนสู่ห้องโองกว้าง
เมื่อดูนั้นแล้ว" 1

"ดูนั้นยกเงืองเงา สาวดี" 2

"สามิดูแก้วไกล ชาตินี้ ดูยัง" 3

ดูทาง

คำว่า ดูทาง แปลว่า "สะดวกสบาย"

ตัวอย่าง "เจ้าเมืองบเอาทอบ ในไพรดูทาง"

(จารึก 1./น.7)

คำว่า ดูทาง นี้ในภาษาอีสานมีคำว่า ยู่หัง ยู่ทาง หมายความว่า "สนุก สะดวก
เสรี" ปัจจุบันชาวอีสานยังพูดว่า คนมีเงินยู่ทางก็มียู่ทางไซ้ 4 นอกจากนี้คำว่า ยู่ทาง
ยังมีปรากฏในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวฮุงฯ เช่น

"ทอจัก ขอขวัญให้คืนคง ยู่ทาง" 5

1 นิทานเชียงใหม่ เล่ม 1, หน้า 6.

2 ประเสริฐ ฅ นคร, โคลงมังทรากีเชียงใหม่, หน้า 101.

3 โคลงนิราศทริภุชชัย, หน้า 173.

4 ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, เรื่องเดิม, หน้า 42.

5 ท้าวฮุงหรือเงือง, หน้า 42.

อนึ่งในภาษาเหนือมีคำว่า ยู้ง เช่นในตำนานพระเจ้าเจ็ดคนมีว่า ไพรยู้งคำ
คือ คำชายโตอย่างเสรี¹

ในวรรณคดีเรื่อง ลิลิตยวนพ่าย และ ลิลิตพระลอ มีคำว่า อูซ่าง ซึ่งเข้าใจว่าเป็น
คำเดียวกับ ลูทาง หรือ ยู้ง เช่น

"อูซ่างพระเจ้าพี่ เฟื่องบร"²

"อูซ่างยายมกแก้ว อะคราวไครปาน เป็รียบเลย"³

แลน

คำว่า แลน แปลว่า "วิ่ง"

ตัวอย่าง "ฝูงคนรกรัน แลน ไปบนแผ่นดินเหล็กแดง"

คำว่า แลน ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกภาค ทั้ง อีสาน เหนือ และใต้
ในความหมายว่า "วิ่ง"

อนึ่ง ใน ลิลิตพระลอ มีคำว่า แลน เช่น

"ผีภายในแลนออก แลนา ผีภายนอกแลนเข้า แลนา"⁴

หมายเหตุ คำว่า แลน ในภาษารุงเทพฯ จะใช้กับ รถ เท่านั้น ไม่ใช่กับ คน
สัตว์ ตลอดจนยานพาหนะทุกประเภท เหมือนภาษารุงอื่น ๆ

¹ เอกสารสัมภาษณ์เกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง วันที่ 28 กันยายน 2515,
หน้า 2.

² ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 80

³ คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 29

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

เลื่อน

คำว่า เลื่อน แปลว่า "ร้องเพลง"

ตัวอย่าง "เมื่อจักเขามาเรียงเรียงกัน แตรรัญญิกขึ้นเท่าหัวดานค้มคักลอย ด้วยเสียง
พาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื่อนเสียงซิม"

(จารึก 1./น.8)

คำว่า เลื่อน ในภาษาไทยเขิน ออกเสียงเป็น เลิน ดังมีปรากฏในนิทานเรื่อง
นางเตาคำ¹ ตอนหนึ่ง ดังนี้

"แม่ของนางจึงออกมาปลอบลูก และหวิ้มให้ และบอกว่าอย่าร้องไห้เลย
แล้วตอมานางก็หลับลงในหนอง ฝ่ายลูกสาวจึงตั้งใจเดินร้องเพลง
(จอย ๆ เลิน ๆ)"

วัง

คำว่า วัง แปลว่า "จับ"

ตัวอย่าง "กูไปตีหนึ่งวังข้างไค กูเอามาแกพอกู"

(จารึก 1./น.7)

"กูวังข้างแกลวหาญ"

(จารึก 2./น.27)

คำว่า วัง มีปรากฏในวรรณคดีอีสาน เรื่องท้าวสูง^๒ เช่น

"บี๊ควา วังเอาไคนางงาม กลางหมู"

¹ นิทานเรื่องนางเตาคำ ของไทยเขิน ถอดคำจากภาษาไทยเขิน (เอกสารที่ยัง
ไม่ได้ตีพิมพ์ ของสยามสมาคม พ.ศ. 2517), หน้า 9 - 10.

² ท้าวสูงหรือเจือง, หน้า 180.

เวน

คำว่า เวน แปลว่า มอบให้

ตัวอย่าง "ไต่บัวไต่นาง ไต่เงื่อนไต่ทอง ภูเอามาเวนแกพอภู"

(จารึก 1./น.7)

คำว่า เวน ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน เช่น เวนข้าวพระ หมายถึง ถวาย-
ข้าวพระ และยังมีปรากฏในวรรณคดีอีสาน เช่น

"ค้นว่า ลูกากไต่ลาน ไต่ไชยชะนะอันแตของในสำเภาชิมอบเวนวางให้" ¹

แวกวัง

คำว่า แวกวัง แปลว่า "แวกลอม"

ตัวอย่าง "ยมพะบาลผู้รักษานรกันนั้น ยืนอยู่รอบคนทั้งหลายหมุดคนรกันนั้น คึงคน
แวกวังซิมเนื้อทั้งหลายในกลางป่าทุกแห่งทุกกาย แลบมีให้หนีให้รอด
ไค้นั้น"

(ไตร./น.14)

คำว่า แวกวัง มีปรากฏในวรรณคดีอีสาน เช่น

"หนีบพนพลทาว แวกวัง" ²

สนอย สนอย

คำว่า สนอย สนอย แปลว่า "เล็ก ๆ น้อย ๆ"

¹ นิทานเชียงใหม่ เล่ม 2, หน้า 14.

² ทาวสูงหรือเจือง, หน้า 393.

ตัวอย่าง "เขาจึงคำนึงในใจว่า มาภูจะค้ำน้ำนี้ลงไป ชะรอยจะพบน้ำเย็น
ภายใต้ไต้โพน และจะอยู่ไต้แรงใจสนอย"

(ไตร./น.13)

"ยังมีคนรู้อันเล็กสนอยได้"

(จารึก 3./น.45)

คำว่า สนอย สนอย ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ในภาษาเหนือและภาษาอีสาน ในความ
หมายว่า เล็ก ๆ น้อย ๆ

หนึ่งในวรรณคดีทางเหนือเรื่อง โคลงมังทราก็เชียงใหม่ มีคำว่า สนอย ดังนี้

"ไต่แล้วเอาทอนทาว ไทยพระยา
ถิ่นส่วนเมืองพสา สนอยแล"¹

สม

คำว่า สม แปลว่า "เปรี้ยว"

ตัวอย่าง "กูไต่หมากสม หมากหวาน อันไต่กินอรอยกินดี กูเอามาเวนแกพอกู"

(จารึก 1./น.7)

"ขมิ้นรสสมและหวาน"

(ไตร./น.111)

คำว่า สม ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานและภาษาเหนือในความหมายว่าเปรี้ยว
เช่น มะม่วงสม หมายถึง มะม่วงเปรี้ยว

¹ โคลงมังทราก็เชียงใหม่, หน้า 100.

สาท

คำว่า สาท แปลว่า "เสื่อ"

ตัวอย่าง "เห็นพระศรีรัตนธาตุอันสมเด็จพระมหาธรรมราชากระทำปาฏิหาริย์...
ลายเรือนคนตั้งลวดเงินเหวี่ยงสาทเหนือกลางหาว"

(จารึก 106./น.127)

คำว่า สาท ปัจจุบันยังคงมีใช้อยู่ในภาษาอีสานและภาษามกษัตริ์ หมายถึง เสื่อ
เช่น ในภาษาอีสานว่า เอาสาทมาปูใต้คนมะม่วง หมายถึง เอาเสื่อมาปูใต้คนมะม่วง

สิน

คำว่า สิน แปลว่า "ทรัพย์สิน"

ตัวอย่าง "แลลึกเอาสินทานอันทานเจ้าสินบมิไค้ให้แกตน"

(ไตร./น.12)

คำว่า สิน ในภาษาไทยนงไขวว่า ฉิน แปลว่า เงิน

สินสอด

คำว่า สินสอด แปลว่า "สินบน สินจ้าง"

ตัวอย่าง "ครั้นว่าตาย เขาไปเป็นเปรตอยู่ แลมีตัวใหญ่เท่าภูเขา แลมีขน เล็บมือ
เล็บตีน อันใหญ่ยาว แลคมตั้งมีตกรดแลดาบหอก ครั้นแลพิศกันตั้ง กิ่งเสียง
สายฟ้ามา เส้นขนแลเล็บตีนเล็บมือเขานั้น ลูกเป็นเปลวไฟสะเทือนมาแทง
ตัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อแล เพื่อบาปกรรมกินสินจ้างสินสอด แลแกงความเมือง
มิเป็นธรรมนั้นแล"

(ไตร./น.32)

คำว่า สินสอด ในภาษามัทธา หมายถึง "สินบน" เช่นจีนคนหนึ่งเอาสินสอด
 ข้าราชการ หมายความว่าถึง ให้สินบนข้าราชการ

ในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ มีคำว่าสินสอด ดังนี้

"เอาสินสะกางสอดจาง แข่งว่าเหล็กเงินง้าง
 ออนไคคังใจ" 1

แสง

คำว่า แสง แปลว่า "จงใจ คังใจ"

ตัวอย่าง "ตนเขาฝั่งอยู่ในแฉนเหล็กนั้น คังคนแสงฝั่งไว้"

(ไตร./น.16)

คำว่า แสง มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีอีสานและวรรณคดีทางเหนือ เช่น

"บินเบิ่ง เเทงพอตาน เอานางมาแสงเฮือนนั้น" 2

"กุกุสันธแสงสร้าง โกนา" 3

ในวรรณคดีเรื่องลิลิตยวนพ่าย มีคำว่า แสง ดังนี้

"เอกาทศแสง เอองค์" 4

1 คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 182.

2 ทาวยังหรือเจือง, หน้า 57.

3 โคลงนิราศหริภุญชัย, หน้า 152.

4 ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 2.

หน่อ หน่อ

คำว่า หน่อ แปลว่า "ต้นตะวันออก - ตะวันตก" หน่อ แปลว่า "ต้นเหนือ-
ต้นใต้"

ตัวอย่าง "จึงท่านหนึ่งชื่อนายอินทรศักดิ์มีใจรัทษาในพุทธศาสนา จึงขอที่นอนอยู่นั้น
หน่อไคสี่สิบหาวา หน่อไคสามสิบเกาวา"

(จารึก 49./น.83)

คำว่า หน่อ หน่อ ยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน ในความหมายว่า ต้นกล้วย
และ ต้นยาว ความคล้าย

เห็น

คำว่า เห็น แปลว่า "เห็น"

ตัวอย่าง "วันอันทานไสยขอพระเป็นเจ้านั้น พระหากกระทำปาฏิหารยสองชาลรั้งมี
มีกณันคูไสพาว ผูกพลึงหลายเห็นอัครรยนักหนา"

(จารึก 62./น.141)

คำว่า เห็น ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือ เช่น เห็น แปลว่า เห็นใหม่

หมู่

คำว่า หมู่ แปลว่า "พวก กลุ่ม หมวค"

ตัวอย่าง "คนหมู่นี้เรียกวาเปรตมนุษยแล"

(ไตร./น.41)

คำว่า หมู่ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ เช่น ในภาษาอีสาน
ว่า หมู่เจาจะไปไส หมายความว่า พวกเขาจะไปไหน

¹ เอกสารสัมมนาเกี่ยวกับศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง, วันที่ 27 กันยายน

หลวง

คำว่า หลวง แปลว่า "ฉลาด หลักแหลม"

ตัวอย่าง "สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรย หลวงกว่าปุกุในเมืองนี้
(จารึก 1./น.9)

"ควยรูควยหลวง"

(จารึก 1./น.10)

"ยังผู้รูหลวง ไทรหายยาหยูกก็ถอยแก่นันแล้ว"

(จารึก 3./น.44)

"เจ้าอสนีมิศตาผู้นี้ แลมีมารยาท แลปรากฏควยรู ควยหลัก
เจดีย์ฉลาด คนรักก็หลาย ทั้งมิตรสหายก็มาก"

(ไตร./น.76)

คำว่า หลวง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือ แยกออกเสียงเป็น หลวก แปลว่า
"คมคาย คมสัน ฉลาด เจียบแหลม หลักแหลม ปัญญาแหลม ไหวพริบดี"¹

คำว่า หลวง ยังปรากฏในวรรณคดีภาคเหนือ เช่น

"ไทยเวียงเปี้ยวเขาชาม หลวงหลัก หินแล"²

ในภาษาอีสานคำว่า หลวง ออกเสียงเป็น หลัก ดังปรากฏในคำคมอีสานว่า

¹ พจนานุกรมไทยยวน - ไทย - อังกฤษ, หน้า 205.

² โคลงมั่งทราทีเชียงใหม่, หน้า 108.

"คนหลัก คาไกล
คนใบ คาไกล" ¹

หลาย

คำว่า หลาย แปลว่า "มาก"

ตัวอย่าง "ป่าพร้าวที่หลายในเมืองนี้ ปาลางก็หลายในเมืองนี้"

(จารึก 1.น.8)

"ครั้นว่าตาย ไปเกิดในรทนั้น ๆ มีหญิงก็หลาย ผู้ชายก็มาก"

(ไตร./น.16)

คำว่า หลาย ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ เช่น มีหลาย หมายถึง มีมาก

หัน

คำว่า หัน แปลว่า "นั้น"

ตัวอย่าง "ที่ปากประตู มีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หัน"

(จารึก 1./น.8)

"แต่อยู่หันต่อเตาไฟใหม่กลับ"

(ไตร./น.46)

¹ พระมหาประยุต ปยุตโต, "คำคมอีสาน, บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย-ปัจจุบัน (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พัฒนาการพิมพ์, 2513), หน้า 113. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงพระธรรมสารเถร ๗ วัดเมรุวัดจันทระประดิษฐ์ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น 5 เมษายน 2513.

คำว่า หัน ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสาน ภาษาเหนือ และภาษาปักษ์ใต้ เช่น ในภาษาอีสานว่า อยู่หว่างหัน หมายถึง อยู่ตรงนั้น ในภาษาเหนือว่า อยู่หันล่อ แปลว่า อยู่ตรงนั้นใจ และในภาษาปักษ์ใต้ ต้องหัน คือ ตรงนั้น

ห้ว 1.

คำว่า ห้ว แปลว่า "ห้วเราะะ"

ตัวอย่าง "ใครจักมักเล่น เชน ใครจักมักห้ว ห้ว"

(จารึก 1./น.8)

"ใครห้ว เขาผู้งนี้เป็นบ่าจริงแล"

(ไตร./น.50)

คำว่า ห้ว ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกภาค ทั้ง อีสาน เหนือ และใต้ เช่น ในภาษาอีสานว่า หิ้ว เรื่องนี้มันวณแท้ ๆ หิ้ว เกือบตาย หมายความว่า หิ้ว เรื่องนี้สนุกจริง ๆ หิ้ว เราะะเกือบตาย

อนึ่ง ในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ มีคำว่า หิ้ว เช่น

"มาจะ <u>หิ้ว</u> ให้หาย <u>หิ้ว</u> เขา	เชิญบอกแท้จริง <u>หิ้ว</u> นะเจ้า
แกนองอวยอำ	หนึ่งรา" 1

ห้ว 2.

คำว่า ห้ว แปลว่า "ทาง ทิศ คาน" เช่น ห้วขวา คือ ทางขวา ห้วซ้าย คือ ทางซ้าย

1 ลิลิตพระลอ, หน้า 246.

ตัวอย่าง "กุไปรบขุนสามชนหัวชาย ขุนสามชนขับมาหัวขวา

(จารึก 1./น.7)

คำว่า หัว ซึ่งหมายถึง "ทาง ทิศ ด้าน" มีปรากฏในวรรณคดีอีสาน เรื่อง ท้าวฮุง เช่น

"เลือกหมูข้างสามไผ่ หลวงทาน
หัวขวาเขาควางคอน คนตา"¹

หิงสา

คำว่า หิงสา แปลว่า "อิจจา วิชา"

ตัวอย่าง "อันชื่อว่าโทโสเทศนั้น เพ็ชู่ทาน ใจซึนเคียบคหิงสา แกทาน"

(ไตร./น.7)

คำว่า หิงสา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษามัทธไต ในความหมายว่า อิจจาวิชา บางครั้งออกเสียงเป็น หิงสา เช่น อย่าหิงสานอง หมายความว่า อย่าอิจจานอง

หิง เหิง

คำว่า หิง เหิง แปลว่า "นาน"

ตัวอย่าง "พระบาททานเสด็จในตรีมุข เสวยบุญสุขตั้งกฤตยแลวบเหิง"

(จารึก 38./น.27)

"พนทุกเขตนา เคื่อครอนอยู่หิงนานนัก"

(ไตร./น.19)

"กินเมืองหิงนานแกกม"

(จารึก 3./น.48)

¹ ท้าวฮุงหรือเจือง, หน้า 319.

คำว่า หึ่ง ในภาษาอีสาน ออกเสียงเป็น เหิง หมายความว่า "นาน" เช่น
มาเหิงแล้ว แปลว่า มานานแล้ว

ในวรรณคดีอีสาน เรื่องท้าวสูง ปรากฏคำว่า เหิง เช่น

"ทู่อยู่สร้างเรือนกว่า เหิงนานนั้นแล้ว" ¹

ทางภาคเหนือใช้ เหิง เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในวรรณคดี เรื่องโคลงมังทรากี่-
เชียงใหม่ เช่น

"แต่นี้ไปหน้ามี เหิงนาน" ²

ในวรรณคดีเรื่องฉลิลิตพระลอ มีคำว่า หึ่ง เช่น

"ตามกันไปหึ่ง ถึงตีนเขากลาง" ³

เหิง

คำว่า เหิง แปลว่า "หีบ"

ตัวอย่าง "ตั้งคนอยู่ในนรกแล แลดูเขาอันชื่อว่า ตั้งโคยบรพหีบแลเหิง
แลบคบนนแล"

(ไตร./น.39)

คำว่า เหิง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาปักษ์ใต้ เช่น รถเหิงแมว แปลว่า
รถหีบแมว

¹ ท้าวสูงหรือเรื่อง: หน้า 218.

² โคลงมังทรากี่เชียงใหม่, หน้า 105.

³ คู่มือฉลิลิตพระลอ, หน้า 43.

หาญ

คำว่า หาญ แปลว่า "กล้า"

ตัวอย่าง "พ่อขุนพระรามคำแหงนั้น หาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครู อาจารย์ สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รบบุญธรรมแต่ตนอัน มีในเมืองไทย ควยรุกควยหlovak ควยแกลวควยหาญ ควยแคะควยแรง หากคนจักเสมอมีไค"

(จารึก 1./น.10)

"ควยแกลว ควยหาญ หาที่....."

(จารึก 3./น.46)

คำว่า หาญ ในภาษามัทธยเทศ แปลว่า "กล้า" เช่น ไมหาญไป หมายความว่า ไมกล้าไป

แหก

คำว่า แหก แปลว่า "แตก ขาด ฉีก"

ตัวอย่าง "แรงกาแลหมาผู้้นั้น เพียรยอมจิกแหกหัวอกขมทอคคนทั้งหลาย"

(ไตร./น.13)

คำว่า แหก ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษามัทธยเทศ เช่น ผาแหก แปลว่า ผาขาด หนังสือแหก แปลว่า หนังสือขาด หนังสือฉีก

อด

คำว่า อด แปลว่า "ทน"

ตัวอย่าง "เขาก็มีอาจจะอดครอนไค"

(ไตร./น.14)

คำว่า ออก ปัจจุบันยังคงใช้ในภาษาอีสาน และภาษาเหนือ เช่น ในภาษาเหนือ
ใช้ว่า ผาเน้อออก หมายถึง ผาเน้อทน ¹ นอกจากนี้ยังมีปรากฏในวรรณคดีทางเหนือ เช่น

“มรคี่กวาอันออก อกโลก ทุกชั้น” ²

อายน

คำว่า อายน แปลว่า “กลัว”

ตัวอย่าง “จึงพระไพศรพดมหาราชนั้น ช ไคยีนเสียงนางอดันฉิมิตตาถอนใจใหญ่อยู่
เพราะว่า อายนหาผาไครจัวร์บมีโคถวน 60000 สำหรับ ตั้งคำทานผู้เป็น
สวามีกลัวนั้น”

(ไทร./น.74)

คำว่า อายน ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษา อีสาน ออกเสียงเป็น ยาน เช่น
น้องยานช่เกียม หมายความว่า น้องกลัวจึงจก

เอิน

คำว่า เอิน แปลว่า “เรียก พูด”

ตัวอย่าง “พระองค์จึงแบะเขาทมนนั้นออกทอหนานางทั้งหลาย แลเอินใหนางทั้งหลายดู”
(ไทร./น.77)

คำว่า เอิน ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาอีสานและภาษาเหนือ เช่น ในภาษาอีสาน
ว่า ไปเอินน้องมา แปลว่า ไปเรียกน้องมา

¹ ชอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 22.

² โคลงนิราศหริภุชชัย, หน้า 100.

๕. เอื้อน

คำว่า เอื้อน แปลว่า "หยุด ชะงัก นิ่ง"

ตัวอย่าง "แสดง 6 สิ่งนี้ บ่อมพรายฉายนวกเจเวียนรอบตัวพระญาช่างนั้น
มี เอื้อน บมวิวาย เลยสักคาย"

(ไตร./น.130)

คำว่า เอื้อน ปัจจุบันยังคงมีใช้ ในภาษาเหนือ เช่น ผนเอื้อน แปลว่า ผนหยุด

2.4.2 คำที่มีรูปต่างกับปัจจุบันแต่ความหมายเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน

2.4.2.1 ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบันใช้คำที่มีรูปผิดเพี้ยนกันไปเล็กน้อย แต่ความหมายยังคงเดิม ได้แก่คำต่อไปนี้

๑. เครื่องสนิมอาภรณ์

คำว่า เครื่องสนิมอาภรณ์ ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้ว่า เครื่องถนิมพิมพากรณ

ตัวอย่าง "เมื่อแลว่าเทพยดาคงคั่นพิราลัยแล้วคั้งนั้น อันว่า เครื่องสนิมอาภรณ์
ของเทพยดานั้นหากหายไป"

(ไตร./น.109)

๒. เคื่อนั่น เคื่อนแรม

คำว่า เคื่อนั่น ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้ว่า ข้างขึ้น

คำว่า เคื่อนแรม ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้ว่า ข้างแรม

ตัวอย่าง "ฝูงเปเรตกลางจำพวก เมื่อเคื่อนแรมเป็นเปเรต เมื่อเคื่อนขึ้นเป็นเทพยดา"

(ไตร./น.27)

๓. กุงเถียง

คำว่า กุงเถียง ในสมัยสุโขทัยปัจจุบันใช้ว่า ทุมเถียง

ตัวอย่าง "แลมีใจโกรธ ก็บังเกิดถอยคำกุงเถียงกัน แลลาทอกัน"

(ไตร./น.108)

4. นายเมือง

คำว่า นายเมือง ในสมัยสุโขทัยปัจจุบัน ใ้ชื่อว่า เจ้าเมือง

ตัวอย่าง "ประเทศเหล่านี้ เมื่อก่อนโพ้น มันได้เป็นนายเมือง แลแต่งบังคับความ
ราษฎรทั้งหลายได้"

(ไตร./น.30)

5. ไปลปะ

คำว่า ไปลปะ ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า ปลอยปะ

ตัวอย่าง "จึงไปลปะละพระราชสมบัติ"

(จารึก 106./น.125)

6. รำพาย

คำว่า รำพาย ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า รำเพย

ตัวอย่าง "ถ้าแล้วลามรำพายพัดไปข้างใด หอมกลิ่นดอกไม้ที่นั่นพุ่งไปไกลไต่ละ 8 แสนวา"

(ไตร./น.103)

7. ลูกธรรมบุตร

คำว่า ลูกธรรมบุตร ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า ลูกบุญธรรม หรือ บุตรบุญธรรม

ตัวอย่าง "อีนันรัก ลูกธรรมบุตรผาชาวเทพและอำแดงยอด"

(จารึก 14/น.190)

8. เล็ก

คำว่า เล็ก ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า เม็ก

ตัวอย่าง "ส่วนวาณมีไค้ตกเลยสักเล็ก"

(ไตร./น.133)

"ถ้ายื่นมือล่วงเข้าไปในเนื้อหว่า พอสูกขนถึงเหล็กในหว่า"

(ไทร./น.126)

9. เศลาจารึก

คำว่า เศลาจารึก ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า ศิลาจารึก

ตัวอย่าง "อันว่าเศลาจารึก เจาทาวสองแสนนา อันธรรมิกราช"

(จารึก 62/น.136)

10. เสกฉัตร

คำว่า เสกฉัตร ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า เสวตฉัตร

ตัวอย่าง "พระภูณัน ๓ จึงใ้เอาเสกฉัตร มาอภิเษกมหาเศรษฐี แลนางเมียบ
โศติกเศรษฐีนั้น"

(ไทร./น.81)

สะเคื่อน

คำว่า สะเคื่อน ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า ใส่เคื่อน

ตัวอย่าง "คือสะเคื่อนอันมีในทองคนนั้น"

(ไทร./น.26)

หมากไม้

คำว่า หมากไม้ ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใ้ชื่อว่า ผลไม้

ตัวอย่าง "ของฝากหมากไม้ทั้งหลาย"

(ไทร./น.72)

ปัจจุบันมีคำซ้อนว่า ผลหมาก รากไม้ และสำนวน ข้าวยากหมากแพง สันนิษฐานว่า หมาก ในที่นี้ เป็นคำ ๆ เดียวกับ หมาก ซึ่งแปลว่า ผล (ไม้) ในสมัยสุโขทัย.

2.4.2.2 ในสมัยสุโขทัยกับปัจจุบัน ใช้คำคนละคำแต่ความหมายเหมือนกัน ไต่แก้คำต่อไปนี้

คำรบ

คำว่า คำรบ ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้ว่า อันดับ หรือ ลำดับ

ตัวอย่าง "นรกว่าอันเป็นคำรบ 8 นั้น ชื่อ สัตติหตฺนรก"

(ไตร./น.15)

คำ¹

คำว่า คำ ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้คำว่า เคี้ย

ตัวอย่าง "เขาสาสึบมิพักปลุกพักฝัง มีคน ๆ ก็คำ"

(ไตร./น.130)

นอย²

คำว่า นอย ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้ว่า เล็ก

ตัวอย่าง "แต่ปากเขานั้นนอยเทารุเข้ม"

(ไตร./น.33)

ปลาย

คำว่า ปลาย ในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันใช้ว่า เศษ

ตัวอย่าง "ชีสามคน แลคนให้ทองแลคำลึง ผู้สองบาทก็มี ผู้บาทปลายก็มี"

(จารึก 106./น.127)

¹ ดูคำว่า คำ, หน้า 204

² ดูคำว่า นอย, หน้า 213

ฝั่งคำว่า ฝั่ง ในสมัยสุโขทัยปัจจุบันจะใ้ชื่อว่า ขอบตัวอย่าง "แลมีเลืมือเลืตีนอันรี แลมีท้านฝั่งตาต่ำสูง"

(ไตร./น.33)

โสมคำว่า โสม ในภาษาสมัยสุโขทัย ปัจจุบันจะใ้ชื่อว่า ทองตัวอย่าง "จึงมาเอาสร้อยทองแฉวหนึ่งทีโสมพอกพระเจ้า"

(จารึก 106./น.127)

ออกคำว่า ออก ในภาษาสมัยสุโขทัย ปัจจุบันจะใ้ชื่อว่า ขึ้นตัวอย่าง "ไทยชาวอุซาวของมาออก"¹

(จารึก ๖/น.10)

"ศักราช 1279 ปีระกา เดือนแปด ออกห้าค่ำ"

(จารึก 3/น.44)

"แลมีตีนแดงงามตั้งตะวันแรกออก"

(ไตร./น.62)

เอาคำว่า เอา ในภาษาสมัยสุโขทัย ปัจจุบันจะใ้ชื่อว่า พา หรือ นำตัวอย่าง "เทาจะกลาวแตนรกขาว 16 อัน อันอยู่ลอมรอบสัตยี่พนรกนั้น อันอยู่บน
นรกทั้งหลาย อันพระมาตุลี เอาพระเนมิราชไปกูนั้น เมื่อจะไปกูสัตยี่พนรก
อันใหญ่ อันอยู่ทามกลางนั้นใหญ่แตนรกขาว 16 อัน อยู่รอบสัตยี่พนรกนั้น"
ชื่ออุสุทนรกแล"

(ไตร./น.12)

¹ มาออก คือ มาขึ้น หมายถึง มาขอเป็นเมืองขึ้น

2.4.3 คำที่มีรูปเหมือนกัน ความหมายเหมือนกัน แต่การใช้ต่างกัน กล่าวคือในสมัยสุโขทัยใช้คำเหล่านี้รวมกับคำนามคนละคำกับปัจจุบัน ไต่แก้คำต่อไปนี้

1. ไซ

คำว่า ไซ มีความหมายตามพจนานุกรมาว่า "เปิด แสดง บอก ขยาย" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า ไซ จะปรากฏร่วมกับ กัญแจ กอก

ในสมัยสุโขทัย คำว่า ไซ ปรากฏร่วมกับคำว่า ประอบแก้ว และมีความหมายว่า "เปิด" เช่น

ตัวอย่าง "นางจึงเอาประอบแก้วที่พายนั้น ฐอยู่ควยมือข้างซ้าย นางจึงไซฝา ประอบแก้วนั้นขึ้นควยมือข้างขวา แล้วจึงเอาฝาประอบวางไว้"

(ไทร./น.75)

2. เจียน

คำว่า เจียน มีความหมายตรงตามพจนานุกรมาว่า "อยากจัด กระจายจัด (โดยมากใช้เฉพาะของเสพติดและกามคุณ)" การใช้คำว่า เจียน ในภาษาปัจจุบันจะใช้ตรงตามพจนานุกรมา คือใช้เฉพาะของเสพติดและกามคุณ

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า เจียน จะปรากฏร่วมกับคำว่า บาย และมีความหมายว่า "อยากจัด กระจายจัด" เช่น

ตัวอย่าง "ฉนุโท ให้ใจเจียนแกบาย"

(ไทร./น.9)

3. จะงอย

คำว่า จะงอย มีความหมายตามพจนานุกรมาว่า "ปลายที่สุด มักจะใช้กับปากนก หรือมา" ในสมัยปัจจุบัน จะใช้คำว่า จะงอย กับ ปาก

ในภาษาสมัยสุโขทัย คำว่า จะงอย ปรากฏร่วมกับ บา มีความหมายว่า "ปลายที่สุด" เช่น

ตัวอย่าง "แล้ว ช จึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียด อันชื่อว่าทูลพัศกรรมาหม แลพาด
เห็นจะงอยมา"

(ไตร./น.48)

4. ชมอย

คำว่า ชมอย มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "หลบตามวนหนาควยความอาย"
ในสมัยปัจจุบัน คำว่า ชมอย จะปรากฏรวมกับคำว่า ตา เป็น ชมอยตา

ในสมัยสุโขทัย คำว่า ชมอย ปรากฏรวมกับคำว่า หิว มีความหมายว่า "ก้มหัวลง
เช่น

ตัวอย่าง "ช่างแกล่นั้นจึงคอยชมอยหิวแลวกมลง"

(ไตร./น.62)

5. ชาน

คำว่า ชาน มีความหมายตรงตามพจนานุกรมา ว่า "ของเป็นกาก เป็นเคน" ใน
ภาษาปัจจุบัน คำว่า ชาน จะใช้กับ ออย หรือ หมาก เช่น ชานออย ชานหมาก

ในภาษาสมัยสุโขทัย ชาน ใช้กับคำว่า อาหาร และมีความหมายว่า "เศษอาหาร"
ดังเช่น

ตัวอย่าง "เขายอมเอาเขาแล่นำ อาหาร อันเป็นเคนเป็นชานนั้น"

(ไตร./น.31)

ถอม

คำว่า ถอม มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ทำไพทำ" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า
ถอม จะปรากฏรวมกับคำว่า คน ตัว เป็น ถอมคน ถอมตัว

ในสมัยสุโขทัย คำว่า ถอม ปรากฏรวมกับคำว่า ปราสาท มีความหมายว่า "ค้อยกว่า"

ดังเช่น

ตัวอย่าง "อสุรผู้หนึ่งเป็นคีนิก และมีปราสาทราชมณเฑียระ เทียรยอมเงื่อนแลทอง
ประคัษนิควยแก้ว 7 ประการ แลรุ่งเรืองงามนักหนา เทาวายัง
ล้อมกว่าเมืองไตรตรึงษ์ นั้นน้อยหนึ่งแล"

(ไตร./น.33)

๔. ทั้งกลม

คำว่า ทั้งกลม ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมา แต่มีคำแปลในคอนท้ายจารึกหลักที่ 1
แปลว่า "ทั้งปวง"¹ คำว่า ทั้งกลม ในภาษาปัจจุบัน จะใช้กับการตายของหญิงในขณะที่มีครรภ์ เรียกว่า ตายทั้งกลม คือตายหมดทั้งแม่ลูก

ในสมัยสุโขทัย ทั้งกลม ใช้ในความหมายว่า "ทั้งปวง ทั้งหมด" แต่จะใช้กับการ
ไต่เมือง ดังเช่น

ตัวอย่าง "พิศุทาย จึงไต่เมืองแกทั้งกลม"

(จารึก 1./น.7)

๘. แพ

คำว่า แพ มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "เก็อบ จวน เจียน ไกล" ในสมัย
ปัจจุบัน คำว่า แพ จะปรากฏรวมกับคำว่า เทา เป็น แพเทา

ในสมัยสุโขทัย คำว่า แพ จะปรากฏรวมกับคำว่า หนทาง คืนแทน มีความหมายว่า
"ไกล" ดังเช่น

¹ กรมศิลปากร, "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 1, "ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุง-
สุโขทัย, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500), หน้า 11. พิมพ์เนื่องในงานพระราช-
ทานเพลิงศพ คุณหญิง สีน ภักดีนครเศรษฐ ๗ สุदानหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 27 สิงหาคม
พ.ศ. 2500.

ตัวอย่าง "นางจึงทอดตาไป แลเห็นคอกบัวหลวงหมู่หนึ่งเกิดมีในระแหงหนทางนั้น
(ไตร./น.91)

"เทพยดาลางจำพวกไปเกิดแหงคั่นแหงเทพยดาผู้ใด ๆ ได้ แลเทพยดาผู้นั้น
เป็นสาวใจของเทพยดาผู้นั้น ๆ แล"
(ไตร./น.95)

๑. พอก

คำว่า พอก มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ปะ หุ้ม เช่น พอกไข ปะให้หนา
เช่น พอกแป้ง" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า พอก นอกจากจะไขกับคำว่า ไข และ แป้ง ตามที่
ปรากฏในพจนานุกรมา แล อาจจะไขกับคำว่า ปูน หรือ หน้า ใค

ในสมัยสุโขทัย คำว่า พอก ปรากฏรวมกับคำว่า ทอง กระจุก มีความหมายว่า "หุ้ม"
เช่น

ตัวอย่าง "มีใจศรัทธา ซื้อทองมาพอก"
(จารึก 95./น.62)

"ธ จึงให้ทำไม้ลำหนึ่งยาว 16 ศอก แลพอกทองงาม แลจึงให้ตีตะเคียว
ทองใส่พระญาแคว้นนั้น"
(ไตร./น.65)

"เท้าวามีแหกระจุก แลหนึ่งพอกกระจุกภายนอกอยู่ใ้"
(ไตร./น.27)

๑๐. มั่งคั่ง

คำว่า มั่งคั่ง มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "มีมากมาย มีดินเหลือ มีทรัพย์มาก"
ในสมัยปัจจุบัน คำว่า มั่งคั่ง จะปรากฏรวมกับ คำว่า ทรัพย์ ทรัพย์สมบัติ

ในสมัยสุโขทัย คำว่า มั่งคั่ง จะปรากฏรวมกับคำว่า คาคบ มีความหมายว่า "มากมาย"
เช่น

ตัวอย่าง "แลมีต้นไม้ทุกสิ่งทุกพรรณ แลมีกิ่งตาสาขางามดี มีคาคบมั่งคั่งดั่งแกลงทำไว้"
(ไตร./น.42)

รจนา

คำว่า รจนา มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ตกแต่ง ประพันธ์ งาม" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า รจนา จะปรากฏรวมกับ หนังสือ หรือ คำประพันธ์

ในสมัยสุโขทัย รจนา ปรากฏรวมกับ มหาเจดีย์ มีความหมายว่า "ตกแต่ง" เช่น ตัวอย่าง "มารจนามหาเจดีย์ มีข้างรอบประกอบด้วยพระเจ้าหอนคิน"

(จารึก 49./น.85)

วาย

คำว่า วาย มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "หมก ลิ่น ลิ่นคราว" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า วาย จะปรากฏรวมกับคำว่า หัวใจ ตลาด ชีวิต

ในสมัยสุโขทัย คำว่า วาย ปรากฏรวมกับคำว่า รส เรื่อง ลม มีความหมายว่า "หมก ลิ่น" เช่น

ตัวอย่าง "แลว่าเชือกเขาเถาว์ลัยอันมีในเขานั้นเทียบยอมมีทุกสิ่ง แลเทียบยอมหอม อยู่ทุกเมื่อ นมึร้าวายรสเลย"

(ไตร./น.128)

"มิเมื่อพระพุทธเจ้าศรีสเทศนาพระธรรมจักรนั้น ยังคอยเรื่องอยู่ แวนนานกว่าทุกคาบสนอย แสนสายจึงวายเรื่อง"

(ไตร./น.18)

"เมื่อน้ำถวมแล้ว แดลม 4 อันพิศพรหม 3 ชั้นนี้ เมื่อสิ้นแล้วจึงวายลมแก่นั้น"

(ไตร./น.110)

เสียม

คำว่า เสียม มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ทำให้แหลม" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า เสียม เมื่อใช้เป็นคำกริยาอาการขอย จะปรากฏรวมกับคำว่า หนา เป็น หนาเสียม

ในสมัยสุโขทัย คำว่า เสียม ปรากฏรวมกับคำว่า เด็บ มีความหมายว่า "แหลม"

เช่น

ตัวอย่าง " เล็บนั้น เสียม นักหนา ฉิแล เกาะ อยู่ แห่ง ใด ก็ คือ อยู่ แห่ง นั้น "

(ไทร./น.18)

เหือก

คำว่า เหือก มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "แหง หมกลง หาย" ในสมัยปัจจุบัน คำว่า เหือก จะปรากฏรวมกับคำว่า น้ำ

ในสมัยสุโขทัย คำว่า เหือก ปรากฏรวมกับคำว่า เปลวไฟ มีความหมายว่า "หมกลง หาย" เช่น

ตัวอย่าง "ปากแรงแลปากกา แลเล็บตีนนั้นเทียบอมเหล็กแดงเป็น เปลวไฟ ลุก อยู่ บมิ ไค เหือก สัก คาบ "

(ไทร./น.13)

อวย โอย

คำว่า อวย มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ให้ อนุญาต" ในสมัยปัจจุบัน อวย จะปรากฏรวมกับคำว่า พร ชัย เป็น อวยพร อวยชัย

ในสมัยสุโขทัย คำว่า อวย ปรากฏรวมกับคำว่า ทาน มีความหมายว่า "ให้" เช่น

ตัวอย่าง "คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มัก โอย ทาน "

(จารึก 1./น.8)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า โอย ก็คือ อวย

"เพื่อว่าอำนาจลบุญอันข้าไค อวย ทาน ฉา เช็ด หน้า ฉิน หนึ่ง แคะ พระ บัต แยก - โพธิ เจ้า แตก อน นั้น แล ลบุญ นั้น จึง ไค แก่ ขา บัต นั้น แล "

(ไทร./น.79)

อำเภอ

คำว่า อำเภอ มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "เขตซึ่งแบ่งการปกครองท้องถิ่นตามลักษณะปกครองท้องที่ ลำพัง" ในสมัยปัจจุบัน อำเภอ ที่ใช้ในความหมายว่า "ลำพัง"

จะปรากฏรวมกับคำว่า ใจ เป็น อำเภอใจ

ในสมัยสุโขทัย คำว่า อำเภอ ปรากฏรวมกับคำว่า คุณ และ ประโยชน์ มีความหมายว่า "ลำพัง ชอบเขต" เช่น

ตัวอย่าง "ให้รางวัลแก่ผู้นั้นตามมากน้อยหนักแลเบา โดยอำเภอคุณ และอำเภอ-ประโยชน์ของเขานั้นแล"

(ไตร./น.57)

2.4.4 คำที่มีใจเฉพาะในสมัยสุโขทัยเท่านั้น คำเหล่านี้ เป็นคำที่ปัจจุบันไม่มีใ้อาจเรียกได้ว่าเป็นคำโบราณ หรือ โบราณศัพท์ ซึ่งได้แก่คำต่อไปนี้

๑. ชะพุง ชพง

คำว่า ชะพุง ชพง ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมา แต่เมื่ออธิบายใน อธิบายคำบางคำในหลักที่ 45¹ ว่า "ชพง หรือชะพุง คือส่วนเบ้องบนของภูเขา หรือที่สูง" คำว่า ชพง หรือ ชะพุง ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีปรากฏในภาษาสมัยสุโขทัย ดังเช่น

ตัวอย่าง "เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูผิพิหารปู่ครูอยู่ มีสระคองส์ มีป่าพร้าว ป่าสาบ มีป่ามวง ป่าขาม มีน้ำโคก มีพระชะพุง"

(จารึก 1./น.9)

"หินนี้ท่านเอาแต่เขาพระชพงหลวงมาแล"

(จารึก 95./น.79)

"ทั้งปู่เจ้าพระชพง เขายรรยง พระศรี นีบางพระศักดิ์ อามันทุกแห่ง แดงตากูสองปู่หลานรักกัน"

(จารึก 45/น.63)

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ," ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ, หน้า 68.

๒. งอร

คำว่า งอร ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมฯ แต่มีอธิบายใน อธิบายคำท้ายจารึกหลักที่ 106¹ ว่า "งอร แปลว่า มีความเลื่อมใส" คำว่า งอร ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีปรากฏในภาษาสมัยสุโขทัย ดังเช่น

ตัวอย่าง "มหาธรรมราชา งอร ในศาสนา"

(จารึก 106./น.125)

๓. ฉิบ

คำว่า ฉิบ มีความหมายตามพจนานุกรมฯ ว่า "สอง" ปัจจุบันคำว่า ฉิบ ไม่มีที่ใช้ แต่ในภาษาสมัยสุโขทัย มีคำว่า ฉิบ เช่น

ตัวอย่าง "โอยทานแลปีแลฉิบล้าน"

(จารึก 1./น.8)

"มีจักนับควยเคื่อนไคฉิบหมื่นสี่พันหกสิบเคื่อน"

(จารึก 3./น.44)

4. คามคาส

คำว่า คามคาส ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมฯ แต่มีปรากฏใน "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 2"² ว่า "คามคาส แปลว่า เคียรคาส" คำว่า คามคาส ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มี

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ อธิบายคำ, "ประชุมจารึกภาคที่ 4 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือฯ, หน้า 131.

² กรมศิลปากร, "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 2," ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย, หน้า 36.

คำว่า เคียรคาน หรือ การคาน ในสมัยสุโขทัย ปรากฏคำว่า กมคาส ดังนี้

ตัวอย่าง "อุปมาคัง เรียงทอนออยไว้มากกมคาสเต็มทีสถานนั้นแล"

(จารึก 2/น.34)

กระบัก

คำว่า กระบัก มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ประเดี้ยว บัดใจ หันไต พลันไป" คำว่า กระบัก ในภาษาปัจจุบัน ไม่มีที่ใด แต่ในภาษาสุโขทัย มีคำว่า กระบัก เช่น

ตัวอย่าง "กระบักแลเห็นพระอาทิตย์ขึ้นมาส่องดวงคังหน้าผีเสื้อ แลผีพราย"

(ไตร./น.134)

กระลอก

คำว่า กระลอก ไม่มีปรากฏในพจนานุกรม และเป็นคำที่ไม่มีใช้ในภาษาปัจจุบัน คำว่า กระลอก ในภาษาสมัยสุโขทัย สันนิษฐานความหมายจากตัวอย่างที่ปรากฏได้ว่า หมายถึง "ตก ลอด" ดังเช่น

ตัวอย่าง "ครั้นว่าตนเขากระลอก จากชวากเหล็กนั้น ตกลงเห็นไบบัวเหล็กแดง อันคมคังนั้น ไบบัวเหล็กแดงอันคมนั้น ก็ขาดขาดหัวนทุกแห่งคังทวนกันรี้กัน ขวางใส่"

(ไตร./น.12)

ถาว

คำว่า ถาว มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "รูนสาว รูนหนุ่ม" ปัจจุบันคำว่า ถาว ไม่มีที่ใด แต่ในภาษาสุโขทัยมีคำว่า ถาว และมีความหมายตามตัวอย่างที่ปรากฏว่า "ใหม่" เช่น

ตัวอย่าง "เอามาประกิดคิดชนเป็นคนพระพุทธรูปอันใหญ่ อันถาว อัน... งามหนักหนา"

(จารึก 2/น.33)

ทำเนปร

คำว่า ทำเนปร ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมา แต่มีคำแปลใน อธิบายคำบางคำใน
หลักที่ 38¹ ว่า "ทำเนปร เป็นภาษาเขมรโบราณ และไทยโบราณแปลว่า เป็นต้น
หรือ เป็นต้นวา" คำว่า ทำเนปร มีปรากฏในภาษาสุโขทัยดังนี้

ตัวอย่าง "...ทำเนปร เซลียง กำแพงเพชร หุ่ยง ปากยม สองแคว"

(จารึก 38./น.38)

พูน

คำว่า พูน มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "เพิ่มให้สูงขึ้น ให้มากขึ้น" แต่คำว่า
พูน ในที่นี้ แปลว่า "เกิด" สืบเกิดไ้จากการที่บางครั้งใช้เป็นคำซ้อนว่า พูนเกิด² คำว่า
พูน ที่แปลว่า "เกิด" ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่มีปรากฏในภาษาสมัยสุโขทัย เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าโอรารสปรูที อันคนทั้งหลายกินนั้นก็จมลงไปไ้ดิน จึงพูนขึ้นในกลีบดิน
ทั้งดวงเห็นอันคนนั้น ก็จมลงหายในแผ่นดินแล"

(ไตร./น.139)

พูน

คำว่า พูน มีความหมายตามพจนานุกรมา ว่า "ลุกฮือ (ไฟ) โกรธเป็นไฟ มักใช้
เข้าคู่กับคำไฟ ว่าพูนไฟ" คำว่า พูน ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่จะใ้ว่า (โกรธ) เป็นพื้นเป็นไฟ
ในภาษาสมัยสุโขทัยปรากฏคำว่า พูน ดังนี้

ตัวอย่าง "มักเคียด มักพูน"

(ไตร./น.33)

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ" ประชุมจารึก
ภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ, หน้า 37.

² กุศ พูนเกิด; หน้า 196.

ยักเพ็ลยัก

คำว่า ยักเพ็ลยัก ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมฯ แต่มีอธิบายใน "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 2"¹ ว่า "ยักเพ็ลยัก แปลว่า เต็มโขยก" คำว่า ยักเพ็ลยัก ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่มีในภาษาสุโขทัย เช่น

ตัวอย่าง "ข้างสรายนันจิงยักเพ็ลยักมคป่าพงหนี่"

(จารึก 2./น.30)

ย้วยาน

คำว่า ย้วยาน มีความหมายเช่นเดียวกับ ยั่ว และ ยาน ซึ่งพจนานุกรมฯ แปลว่า "เครื่องพาตัวไป เช่น วอ เสลียง รถ ฯลฯ" คำว่า ย้วยาน ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่จะใช้คำว่า ยวดยาน ในภาษาสมัยสุโขทัยปรากฏคำว่า ย้วยาน ดังนี้

ตัวอย่าง "เปรถจำพวกหนึ่งมีข้างม้าชาคน มีย้วยาน คานหามทอง ชี่เหี่ยวไปโดยอากาศ"

(ไตร./น.26)

รัง

คำว่า รัง มีความหมายตามพจนานุกรมฯ ว่า "แต่ง สร้าง ตั้ง" ปัจจุบันคำว่า รัง ไม่มีใช้ แต่จะปรากฏเป็นคำรังสรรค์ รังสรรค์ ซึ่งแปลว่า "สร้าง" เช่นเดียวกัน ในภาษาสุโขทัย มีคำว่า รัง ปรากฏอยู่ดังนี้

ตัวอย่าง "ความตั้งนี้ เรามิหากกล่าว คำพระพุทเจ้าเรา หารังบอกไว้เองใส่"

(จารึก 3.น.44)

"ผู้ใครรังใส่ พระญาติผู้เป็นหลานปู่ พระญาติผู้เสวยราชย์ในเมือง-ศรีสัตนาคน์ และสุโขทัย"

(ไตร./น.149)

¹ กรมศิลปากร, "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 2," ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย, หน้า 36.

ราม

คำว่า ราม มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "งาม พอดีพองาม" ส่วนใน "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 1"¹ อธิบายว่า "ราม แปลว่า ขนาดกลางไม่ใหญ่นักไม่เล็กนัก" ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการใช้คำว่า ราม ในภาษาสมัยสุโขทัยแล้ว จะเห็นว่า ราม น่าจะแปลว่า "ขนาดกลาง" มากกว่า "งาม" เพราะในประโยคเดียวกันที่ปรากฏคำว่า ราม นั้นจะมีคำว่า ใหญ่ และ น้อย อยู่ด้วย ดังเช่น

ตัวอย่าง "มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม"

(จารึก 1./น.9)

"แะเห็นเมืองน้อย แลเมืองใหญ่ เมืองราม"

(ไทร./น.61)

ลักเลียม

คำว่า ลักเลียม มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ทำที่เล่นที่จริง พอเจ้าของเมดอักษิโมยเอาไว" และใน อธิบายคำบางคำในหลักที่ 38² ก็แปล ลักเลียม ว่า "แอบลัก" ปัจจุบันคำว่า ลักเลียม ไม่มีที่ใช้ แต่ในภาษาสุโขทัยมีคำว่า ลักเลียม ปรากฏดังนี้

ตัวอย่าง "แลรู้ว่าผู้หนึ่งลักเลียมสิ่งสินทานอันนานพันไปประมาณสิบปี"

(จารึก 38./น.34)

ศูนย์วิทยพัทยาการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กรมศิลปากร, "อธิบายคำบางคำในประชุมจารึกหลักที่ 1," ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย, หน้า 12.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ," ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือฯ, หน้า 35.

สร้างก สถาบก

ในพจนานุกรมฯ มีคำว่า สถาบก แปลว่า "สร้าง" คำว่า สถาบก ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่มีคำว่า สถาปนา ในภาษาสุโขทัย ปรากฏคำว่า สร้างก หรือ สถาบก ซึ่งแปลว่า "สร้าง" ดังนี้

ตัวอย่าง "จารึกอันหนึ่งมีในเมืองเขลียง สร้างก ไวควยพระศรีรัตนธาตุ" (จารึก 1./น.10)

"พระเป็นเจ้าองค์นี้ ทิศไสดง นางแก้ว สถาบก" (จารึก 37./น.23)

ศรีทองส

คำว่า ศรีทองส ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมฯ แต่มีคำแปลใน "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 1" ¹ ว่าเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศรีทองศ แปลว่า "ทำนบ" ปัจจุบันคำว่า ศรีทองส ไม่มีที่ใช้ แต่มีปรากฏในภาษาสุโขทัย ดังเช่น

ตัวอย่าง "เมืองหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูษิตหารบุครุอยู่ มีศรีทองส" (จารึก 1./น.9).

สอสน

คำว่า สอสน ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมฯ แต่มีใน อธิบายคำบางคำในหลักที่ 45 ² ว่า "สอสน แปลว่า สอสนวน" คำว่า สอสน ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่จะไข สอสนวน แทน ในภาษาสุโขทัย ปรากฏคำว่า สอสน ดังนี้

¹ กรมศิลปากร, "อธิบายคำบางคำในหลักที่ 1," ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึก-กรุงสุโขทัย, หน้า 12.

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ," ประชุมจารึกภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือฯ, หน้า 140. (คร.ประเสริฐ ว่า สอสน น่าจะเป็น ฉอด)

ตัวอย่าง "จงส่อสนข^๑นความค^๑ไป ว... ว่าค^๑"

(จารึก 45./น.65)

หา หาก

คำว่า หา หรือ หาก ในที่นี้ ดร. ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่า ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า self คือ หมายถึง "นั่นเอง เป็นเอง" หรือ "นั่นแหละ" ¹ เช่น

ตัวอย่าง "พอขุนรามคำแหงหาใครใจในใจแล้สลายลือไทยนี้"

(จารึก 1.น.10)

"ถ้าแล้มีใจจะใครก^๑กับได้ หากเกิดมีกับเขาทุกสิ่งแล"

(ไตร./น.140)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เอกสารสัมภาษณ์เกี่ยวกับศิลาจารึกพอขุนรามคำแหง, วันที่ 26 กันยายน 2515,
หน้า 6.